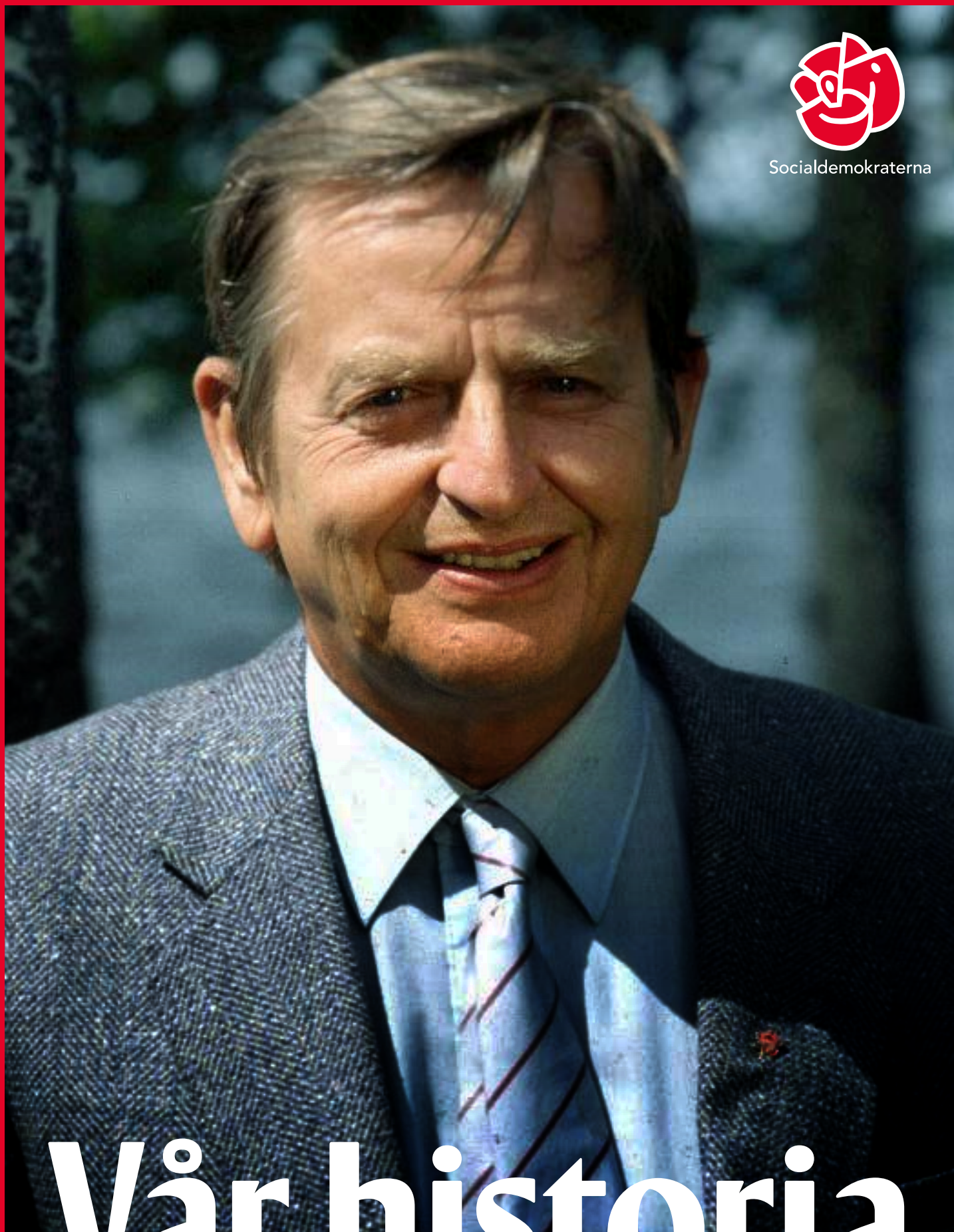

Socialdemokraterna

Vår historia

– en del av Socialdemokraternas medlemsutbildning

FÖR FRED

!!
CGH
Folkförörödring

Innehåll

Förord	5
Kort introduktion	6
Träff 1: Arbetarrörelsen växer fram	7
Sverige på 1800-talet	7
Pionjärtiden	10
Facklig-politisk samverkan	16
Träff 2: Genombrottstiden	21
Unionsupplösning och världskrig	22
Partisplittringen	23
Rösträttskampen	24
Åtta timmars arbetsdag	27
1920-talets minoritetsregeringar	29
Konflikter på arbetsmarknaden	30
Socialdemokratins genombrott	31
Träff 3: Folkhemsepoken	33
Nytt fokus på samförstånd	33
Keynes och arbetslösheten	34
Saltsjöbadsandan	36
Sverige under andra världskriget	37
Mer än fyra decennier vid makten	39
Välfärdsstaten uppstår	40
Striden om pensionerna	43
Frågan om svenska atomvapen	45
En aktiv arbetsmarknadspolitik	46
Jämställdhetsreformer	47
Utvandrarlandet blir invandrarland	48
Partiledarbyte 1969	49
1970-talets frågor	51
Valnederlaget 1976	53
Kamp för sexuellt likaberättigande	54

Träff 4: Socialdemokraterna efter 1982	55
EU-medlemskapet	56
Krisen under 1990-talet	57
Tiden efter krisen	58
Det nya millenniets första decennier	59
Högerpopulism och rasism	63
Ett sekel med socialdemokratin	66
Kännetecken under 1900-talet	67
Träff 5: Socialdemokraternas partiprogram	70
Förslag till extraträff	70
1897 års program	71
1911 års program	71
1920 års program	73
1944 års program	73
1960 års program	74
1975 års program	74
1990 års program	75
2001 års program	75
2013 års program	76
Studiehandledning och tips till cirkelledaren	79
Vad är en studiecirkel?	79
En bra studiecirkel...	79
Cirkelledarens roll	79
Tips för en bra cirkel	80
Så kan ni arbeta i cirkeln	80
För att komma igång	80
Mellanrubrik	80
Litteratur för vidare läsning	81

Socialdemokraterna och ABF har tillsammans skrivit detta studiematerial. Du får sprida materialet fritt. Du kan ladda ner studiematerialet från <https://socialdemokraterna.abf.se> Där kan du också läsa mer om vårt studiearbete.

Förord

Det finns flera anledningar att läsa om arbetarrörelsens historia. Man lär sig något om rörelsens och partiets värderingar och hur de har förändrats och omtolkats över tid. Historien handlar också om socialdemokratin och arbetarrörelsens identitet och särart jämfört med andra partier och rörelser.

Det här studiematerialet är fokuserat på det socialdemokratiska partiets historia. Det bör dock understrykas att socialdemokratin växte fram som en social rörelse av och genom arbetarklassen. Fackligt och politiskt arbete gick hand i hand och ibland talas också om ”den röda väven” – det nätverk av olika organisationer som en gång omfamnade de aktiva från vaggan till graven – inte minst i bruksorter och i industristäder.

Historien är, rätt förstådd, inte nostalgi – en längtan efter det förflutna – utan reflektion kring vilka faktorer som format samhällsutvecklingen, hur historien påverkat nuet och vilka lärdomar den kan ge för framtiden. I rörelsen framåt blandas alltid gammalt och nytt, kontinuitet och förnyelse.

Tobias Baudin

Partisekreterare

Tomas Eneroth

Studieledare i Partistyrelsen

Kort introduktion

Sist i material finner du mer information om hur man kan arbeta i en studiecirkel och tips till cirkelledaren. Här följer en kort introduktion för att lätt komma igång.

Fyra träffar

Detta studiematerial om det socialdemokratiska partiets historia består av fyra delar anpassade till fyra träffar i en studiecirkel. Varje del har ett tema:

- 1 Arbetarrörelsen växer fram
- 2 Genombrottstiden
- 3 Folkhemsepoken
- 4 Tiden efter 1982

Det finns också möjlighet till ytterligare träffar i studiecirkeln. Ett extraavsnitt handlar om Socialdemokraternas olika partiprogram och kan utgöra en femte valfri träff. Dessutom kan varje avsnitt delas upp i fler delar. Exempelvis en särskild träff som fördjupar sig i den historiska bakgrunden, eller den facklig-politiska samverkan. Fördjupningar kan också ske kring enskilda men viktiga händelser eller perioder, t.ex. demokratins genombrott, partisprängningen eller efterkrigstidens välfärdsutbyggnad. Det är bara tid och intresse som sätter gränserna!

Verksamhetstips

Bjud gärna in gäster till studiecirkeln som får berätta

om en epok i rörelsens historia, eller ge ett annat perspektiv på det ni läser om i materialet. Det kan vara den tidigare riksdagsledamoten, någon från facket eller en före detta arbetarekommunordförande. Eller en tidigare kvinnoklubbsordförande som kan ge ett annat perspektiv på kvinnornas ställning i rörelsen.

Lästips

Längst bak i materialet finns en lista med lästips för den som vill fördjupa sig mer i arbetarrörelsens historia. Flera av dessa böcker är utmärkta för fortsatta diskussioner i studiecirkeln om man vill fördjupa förståelsen av partiets och hela arbetarrörelsens historia.

Glöm inte att det även finns en lokal arbetarrörelsehistoria. De flesta partidistrikt, arbetarekommuner, fackförbund och större fackliga avdelningar har producerat olika historiker och minnesskrifter. Gör gärna ett besök på det lokala folkrörelsearkivet eller motsvarande, där den lokala rörelsens historia finns dokumenterad. Om cirkeln som befinner sig i Stockholm med omnejd kan ett studiebesök på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) i Flemingsberg vara värdefullt.

Byggnader som Folkets hus och Folkets park inrymmer också historiska minnen, inte minst i form av konst. På många platser har det också genomförts olika ”Gräv där du står”-projekt där ortens arbetar- och rörelsehistoria kartlagts och dokumenterats.

1

Arbetarrörelsen växer fram

Sverige på 1800-talet

Det kan vara svårt att föreställa sig hur det var i Sverige då arbetarrörelsen bildades. Förhållandena i Sverige under tidigt 1800-tal påminner mycket om dem vi ser i de allra fattigaste staterna i världen i dag. Sveriges industrialisering kan jämföras med den som sker i många utvecklingsländer. Rikedom och fattigdom sida vid sida, förbättringar för många men också försämringar för andra.

Sverige var under 1800-talet ett fattigt jordbruksland i Europas utkant där de flesta bodde på landsbygden. Städerna var små. Stockholm hade år 1850 strax över 90 000 invånare, ungefär samma folkmängd som Växjö kommun har i dag.

Ändrad landsgräns och ny union

Efter att ha hört ihop i 700 år, bröts sambandet mellan Sverige och Finland 1809 och en ny riksgrens skapades mot det då ryska Finland som kvarlämnade det finskspråkiga Tornedalen i Sverige. Norge hade år 1814 tvingats in i en union med Sverige som den norska befolkningen inte ville ha, men som skulle bestå till 1905. På den svenska tronen kom en före detta fransk general, Jean Baptiste Bernadotte, och hans ättlingar.

Under sent 1800-tal ersattes Sveriges tidigare utrikespolitiska orientering mot Frankrike av en ny orientering mot den nya stormakten Tyskland som kom att omhuldas av kungahuset och den svenska överheten. Det var det upplevda hotet från Ryssland som förde Sverige in i Tysklands skugga. Under 1800-talet växte befolkningen som följd av att medicinska framsteg

och bättre hygien kraftigt minskade dödligheten, inte minst spädbarnsdödligheten.

Från land till stad

Ett kapitalistiskt jordbruk med högre avkastning uppstod genom skiftesreformerna. Skiftesreformerna innebar att jorden samlades i sammanhängande åkrar och betesmarker istället för att vara splittrad i små tegar vars skötsel krävde samverkan mellan bönderna. Byarna från medeltiden bröts upp och vissa bönder flyttade ut från byn till nya boställen närmare sin tillskiftade mark. Skillnaden mellan bönderna ökade utifrån hur bra och hur mycket jord man fått genom skiftet. Skiftesreformerna, mekaniseringen av jordbruket och befolkningstillväxten ökade klassdelningen på landsbygden och gav upphov till ett fattigt landsbygdsproletariat. En grupp i detta var statarna. Giftna lantarbetare som fick en stor del av sin lön (stat) in natura av en jordägare (patron). Statare förekom på större gårdar i södra Sverige och i Mellansverige. De anställdes i regel på ettåriga kontrakt. Under den sista veckan i oktober, den så kallade slankveckan, var det möjligt eller tvingades statare att flytta och söka anställning vid andra gårdar. Statarsystemet i Sverige upphörde först år 1945.

Industrialiseringen av Europa utgick från Storbritannien som redan i början av 1800-talet blivit hela världens ledande tillverkningsföretag. Ett stort hinder för kapitalismens utveckling i Sverige avskaffades 1846 när skråväsendet avskaffades. Med industrikapitalismen följde en urbanisering, människor flyttade från lands-

Foto: Okänd

Familjen K. J. Tiderman, Tibro utanför sin stuga.

bygden till städerna där de nya jobben fanns. Industrialiseringen främjades genom en snabb utbyggnad av ett järnvägsnät och förbättring av andra kommunikationer.

Missväxt och svält

Fattigdomen var stor och det var oroligt i Stockholm och en del andra större städer vid flera tillfällen under 1800-talet. Mest kända är de Crusenstolpska kravalerna 1838 och marsoroligheterna 1848 då ett trettio-tal personer sköts ihjäl av militär. Marsoroligheterna var inspirerade av den franska februarirevolutionen och vad som kallats "Folkens vår" i Europa. Samma år gav också Karl Marx och Friedrich Engels ut Kommunistiska manifestet.

Vid missväxt uppstod svält, de sista svältåret i Sverige inträffade 1867/69 och drabbade främst norra Sverige och även det ryska Finland. Under svältåren ökade emigrationen till Nordamerika dramatiskt. På 1880-talet ökade den svenska spannmålsproduktionen bara långsamt, och stora mängder billigt spannmål importerades från USA och Ryssland, där järnvägen nu gjort det möjligt att frakta stora mängder spannmål till låg kostnad. Det blev svårt för svenska jordbrukare att få avsättning för sina produkter. År 1888 införde riksdagen importtullar på spannmål och fläsk, vilket mötte stora protester bland arbetare.

Trots ett ändå mer effektivt jordbruk förmådde inte Sverige att föda sin växande befolkning. Över en mil-

jon svenskar utvandrade, främst till USA där Chicago fick lika många svenska invånare som Sveriges näst största stad, Göteborg. Utvandringen pågick i princip fram till första världskriget. I utvandringens slutfas, inte minst efter storstrejken 1909, kom den också att omfatta fackligt aktiva arbetare som svartlistades av arbetsgivarna. Deras namn spreds bland arbetsgivarna så att de inte fick anställning någonstans.

Genom utvandringen och hemvändare skapades ett intresse för och en positiv bild av USA som modernare, mer demokratiskt, mindre klassbundet och mer framtidsinriktat än Europa.

Folkbildning mot fattigdom

Sveriges första storindustriområde uppstod när hundratalens ångsågar byggdes längs Mellannorrlands kust. Sågverksamhällenas snabba tillväxt byggde på invandrad arbetskraft från andra regioner, exempelvis Värmland, Norrbotten och Finland. Mellannorrlands kustområde kallades "lilla Amerika", därför att människor valde mellan att flytta dit eller att emigrera till USA. Genom järnvägsbyggnation öppnades även norra och inre Norrland upp för kolonialisering och industri. År 1899 når Malmbanan Kiruna och året därpå fastställs stadens stadsplan. LKAB kunde nu expandera sin gruvbrytning i Malmfälten.

Alkoholkonsumtionen i Sverige var ett stort socialt problem på 1800-talet. Många arbetarmän söp för att

glömma sitt elände, och söp många gånger upp sin dagsförtjänst vilket drabbade både kvinnor och barn hårt. En del fick också brännvin som en del av lönen. Försörjningen blev lidande och familjevåldet skruvades upp. Detta var en tid då husbönder, förmän och äkta män kunde slå underlydande arbetare, hustrur och barn utan att det fick rättsliga följder. Barnaga sågs som en naturlig del av barnuppfostran. Givetvis fanns motkrafter. Nykterhetsrörelsen växte fram och skolade också många av arbetarrörelsens pionjärer i landet. Folkbildning blev ett vapen som förordades av både liberaler och socialdemokrater mot fattigdom och alkoholmissbruk.

Kvinnors ställning i samhället

Kvinnornas ställning i samhället var svag. De övre klassernas kvinnor arbetade i allmänhet inte utanför hemmet sedan de gift sig. Arbetarkvinnorna arbetade men fick avsevärt lägre lön. Det rädde lika arvsrätt sedan 1845 men maken förfogade över makans egendom. Först 1920 blev gifta kvinnor formellt myndiga. Bara män fick del av högre utbildning. Flickorna gick i samma folkskola som pojkarna men fick inte gå vidare i de statliga läroverken eller läsa på universitet. Privata flickskolor eller självstudier var det enda som fanns för flickorna.

Det fanns inga pensioner utan bara fattigvård för de gamla. Barnarbete förekom in på 1900-talet. Hälso- och sjukvården var undermålig för den som inte kunde betala.

Barnen i familjerna var många samtidigt som preventivmedel och sexualupplysning var illa sedda av kyrkan och staten. År 1910 förbjöds försäljning av kondomer och upplysning om deras existens. Homosexualitet var förbjuden fram till 1944 och stämpades som uttryck för psykisk sjukdom ända fram till 1979.

Religiösa och etniska minoriteter

Sverige var länge officiellt religiöst och etniskt homogent. Judiska trosbekännare och katoliker hade dock funnits sedan 1700-talet och väckelserörelsen växte fram som en folkrörelse under 1800-talet. Den lutheriska statskyrkan höll dock ett starkt grepp över flertalet svenskar. Bland annat styrdes folkskolan av kyrkorådet fram till år 1930. På sent 1800-tal gavs möjlighet för svenska medborgare att lämna statskyrkan, dock under förutsättning att man gick in i ett av staten erkänt samfund. Först 1951 grundlagsfästes religionsfriheten och det var först då svenska medborgare fick rätt att inte tillhöra något samfund.

I Sverige fanns gott om ättlingar till finska invandrare ända från 1600-talet och i Tornedalen en finsk minoritet med en egen dialekt, meänkieli. Den samiska ursprungsbefolkningen dominerade stora delar av landets norra halva, undantaget områdena närmast kusten. Romer, som kallades "zigenare", var en i Sverige genomgående illa behandlad minoritet som ofta sammanblandades med en annan minoritet, resandefolket ("tattarna").

Diskussionsfrågor:

- Känner du igen bilden av hur Sverige och världen såg ut under 1800-talet då arbetarrörelsen började växa fram? Vad bär du själv med dig för berättelser – hur var villkoren i trakten/trakterna dina släktingar kommer från?
- Vilka samhällsförhållanden och händelser tror du spelade störst roll för arbetarrörelsens organisering?

Pionjärtiden

Socialdemokratins pionjärgeneration verkade i en miljö som var idémässigt förberedd. De dåliga och orättvisa livsvillkoren för folkmajoriteten gav ett starkt

materiellt och moraliskt stöd till kraven på förändringar. Genom att människor organiserade sig, främst i fackföreningar, skulle bättre livsvillkor framtvingas.

Foto: Axel Malmström

Skräddaren August Palm provar ut byxor på Rasmus Hansen, 1902.

Upp trälar uti alla stater,
som hungern bojer lagt uppå.
Det dånar uti rättens krater,
snart skall utbrottets timma slå.
Störtas skall det gamla snart i gruset.
Slav stig upp för att slå dig fri.
Från mörkret stiga vi mot ljuset,
från intet allt vi vilja bli.

Första versen till Internationalen

Politiskt knöts hoppet till en allmän och lika rösträtt för att demokratisera och förändra samhällets institutioner.

Socialdemokratins start i Sverige brukar räknas från första gången skraddaren och agitatorn August Palm talade i Sverige på temat ”Hvad vilja Socialisterna?”. Talet hölls på Hotell Stockholm i Malmö i november år 1881. Tiden från 1881 fram till runt 1900 kan beskrivas som pionjärtiden. De första trevande stegen mot en svensk organiserad arbetarrörelse.

Socialdemokratins första staplande steg

Den svenska socialdemokratins växte fram som en förgrening av den äldre och mer utvecklade arbetarrörelsen på kontinenten, främst den tyska. Tyskland och Danmark fungerade också som en kunskapsbrygga där August Palm, Thorsson, Anna Sterky och andra ledare för första gången mötte socialismen och sedan skolades i politiskt och fackligt arbete. Både Karl Marx och andra socialistiska tänkare var också kända i Sverige före Palm.

Fackföreningar och sällskap för att förbättra arbetarnas sociala villkor, så kallade arbetarföreningar, fanns långt före 1881. Stockholms Typografiska förening bildades redan 1846 och år 1879 genomfördes den stora Sundsvallsstrejken bland sågverksarbetarna. Men de första fackföreningarna var svaga, och politiskt vacklande de mellan liberalism och socialism.

Riskabelt att engagera sig

De första ledarna ägnade mycket tid åt att resa runt, agitera och hålla möten för att organisera arbetarna i olika delar av landet. Ibland kunde det vara fullt i salarna som man hade hyrt för möten och oftast tog man inträde vid mötena. För en mindre stad i landsorten var det en stor sak när den berömda August Palm kom på besök.

Partiets aktiva fick verka i starkt motstånd och det krävdes stora uppoffringar av de arbetare och andra som ställde sig i spetsen för partiet på sin ort eller för den nybildade fackliga organisationen på sin arbetsplats.

Arbetarna var fattiga och på arbetsplatsen var det arbetsgivaren som bestämde. Inkomsten räckte till för

att försörja familjen men knappast så mycket mer. Att bli utan arbete var en katastrof för familjens ekonomi. Att delta i aktioner för den fackliga organisationen, till exempel strejker, var därför riskabelt. För att arbetarrörelsen skulle växa krävdes det mycket mod och offervilja. Det gällde de som ställde sig i spetsen för rörelsen, de vars namn vi idag känner igen som rörelsens pionjärer. I än högre grad gällde det alla de som i det lokala arbetet tog strid för sin sak, som agiterade och organiserade sina arbetskamrater, som såg till att rörelsen växte runt om i landet och gjorde det möjligt att forma en social massrörelse.

Kritik kunde leda till fängelse

Norbergs bergslag var en gruvjätte i slutet på 1800-talet. Här bröts en femtedel av Sveriges järnmalm och det mesta gick på export till Tyskland. I samband med en lågkonjunktur sänkte gruvbolaget arbetarnas löner. Arbetarna svarade med strejk 1891, i tre omgångar. Den sista strejken blev den längsta, i sju månader. Strejken kom att handla om inte bara löner utan om föreningsrätten, alltså arbetarnas rätt att organisera sig i självständiga fackföreningar.

Det var de rika som bestämde över kommuner och i riksdag. Rösträtten var beroende av hur hög inkomst och förmögenhet man hade. Samtidigt som många var för fattiga för att ens få rätt till en röst, kunde brukspatroner och fabriksägare få rätt till hundratal röster.

När socialdemokratins växte fram var man tvungen att slåss mot en övermakt som hade många medel till sitt förfogande för att motarbeta arbetarrörelsen. Statsmakten stod helt i överhetens tjänst. Det var inte tillåtet att hålla möten, utan att det i särskild ordning anmälts till ordningsmakten och polisen ansåg sig ha rätt att närvara vid olika sammankomster, såväl allmänna som enskilda. Vad som sades och skrevs bevakades noga. Kritik mot monarkin, statskyrkan och riksdagen kunde leda till fängelsestraff som många socialdemokratiska agitatorer fick uppleva.

Som exempel på hur statsmakterna agerade kan nämnas den skärpning av tryckfrihetsförordningen som gjordes 1887, som 1889 följdes upp av den så kallade munkorgslagen. Syftena var att begränsa den socialistiska ”propagandan”. Under det så kallade åtalseriet

Foto: Okänd

Bild från Socialdemokratiska arbetarepartiets kongress i Göteborg 1894.

1888 satt Danielsson, Branting och ytterligare fyra socialdemokratiska redaktörer och agitatorer fängslade för sin samhällskritik.

Tidningar var en viktig del av kampen

Det som på 1800-talet hette agitation skulle vi i dag kalla opinionsbildning, att sprida information och argument för sin sak. För att bedriva en mer kontinuerlig agitation startades tidningar på olika platser. Några av de tidningar som började ges ut i slutet av 1800-talet av rörelsens agitatorer var Palms tidning *Folkviljan*, *Social-Demokraten* i Stockholm, *Arbetet* i Malmö och *Ny Tid* i Göteborg. Tidningarnas framgångar varierade, många tvingades till nedläggning redan efter några få nummer, medan andra hade längre livslängd. Genomgående för de socialdemokratiska

tidningarna var dock att upplagan var liten och att de ständigt brottades med ekonomiska bekymmer.

Socialdemokratiska Arbetarepartiet bildades

Nästan åtta år efter August Palms första föredrag i Malmö bildades det socialdemokratiska arbetarepartiet. Påskhelgen 1889, den 19–22 april samlades 49 ombud på Tunnelgatan 12 i Stockholm. Ombuden representerade 69 organisationer, och hade till uppgift att bilda ett socialdemokratiskt parti och välja förtroendemän för partiet. Männerna dominerade. Av de 49 ombuden var det endast en kvinna, tobaksarbeterskan Alina Jägerstedt från Stockholm. Det var långt ifrån någon landsomfattande organisation som hade kongress 1889, ombuden representerade organisationer i 14 städer.

Kongressen valde sju förtroendemän för det nybildade partiet, bland annat Hjalmar Branting, August Palm och Axel Danielsson. Branting kom att bli partiets ledande företrädare, men ingen partiledare valdes på kongressen. (Skräddaren Claes Emil Tholin utsågs senare till ordförande i partistyrelsen med administrativa arbetsuppgifter.) Det skulle dröja ända till 1907 innan partiet fick en vald partiordförande, då Hjalmar Branting valdes.

Den första kongressen antog inte något partiprogram, men kongressen uttalade sig i ett antal dagspolitiska frågor, till exempel åtta timmars normalarbetsdag, minimilön, förbud mot barnarbete samt grundlagsskydd åt arbetarnas föreningsrätt. Demokratins genomförande stod högt på dagordningen och i den frågan kunde kongressen tänka sig att samarbeta med liberalerna.

Kongressen tog också ställning i ett antal principiella frågor om arbetsmetoder. Partiet skulle endast använda sig av metoder som svarar mot ”folkets naturliga rättsmedvetande” samt att partiet skulle ”förebygga obetänksamma, våldsamma utbrott av folkligt missnöje”. Det senare med tillägget att om revolutionen provocerades fram skulle partiet ändå verka för att de folkliga vinster som gjorts av revolutionen togs till vara.

Sex socialdemokratiska ledargenerationer

I den klassiska socialdemokratiska historieskrivningen skildras ofta sex ledargenerationer från partiets grundande fram tills idag. Där finns framträdande personer på det nationella planet, men också kvinnor och män som byggde upp och utvecklade arbetarrörelsen i stort och smått runt omkring i landet.

Den första ledargenerationen

I den första generationen, pionjärgenerationen, ingick den blivande partiledaren och statsministern Hjalmar Branting, agitatorn August Palm, den blivande redaktören för tidningen Arbetet i Malmö Axel Danielsson och LO:s förste ordförande Fredrik Sterky. Andra färgstarka namn var sexualupplysaren och anarkokommunisten Hinke Berggren, bondesocialisten Fabian Månsson och den första kvinnan i partistyrelsen, Kata Dahlström.

Många av pionjärerna definierades som mer radikala än partiets mittfåra, där Hjalmar Branting fanns. Pionjärgenerationen var mellan 20 och 30 år gamla (Palm undantagen) under 1880-talet. Även inom kultur och författarskap var 1880-talet ett radikalt årtionde då August Strindberg debuterade med romanen ”Röda rummet”.

August Palm som haft en viktig roll i att uppmana arbetare att organisera sig, tappade snabbt sitt inflytande i partiet och fick inte förnyat förtroende att sitta i partiledningen vid den andra kongressen 1891. Axel Danielsson och Fredrik Sterky avled med en månads mellanrum 1899 och 1900. Branting kom genom flera av de tidiga pionjärernas frånfälle att allt mer tona fram som partiets ledare och i hans skugga växte Fredrik Vilhelm Thorsson, senare finansminister, fram som partiets andranamn.

Kvinnorna under pionjäråren

Kvinnor spelade betydelsefulla roller i arbetarrörelsen ända från dess begynnelse. De mötte ofta motstånd och många gånger har kvinnornas roll underskattats i partiets historieskrivning. Även arbetarrörelsen var patriarkal.

Vi känner namnen på ledarnas makar och i några fall spelade dessa också en egen politisk roll. Elma Danielsson (född Sundquist) var den första kvinnan i Malmö Arbetarekommuns styrelse och fortsatte att skriva i Arbetet efter makens död.

Om agitationen bland männen var full av mödor och besvärligheter, så har den dock varit lätt i jämförelse med agitationen bland kvinnorna. Det var att kämpa mot fördomar inte blott bland kvinnorna utan ofta kanske ännu oftare bland männen.

Martha Larsson i Malmö Arbetarekommuns minneskrift 1907

Anna Sterky (född Nielsen) var politiskt och fackligt aktiv i Danmark då hon träffade Fredrik Sterky. Hon arbetade efter hans död på partiexpeditionen i 25 år, var ordförande i Kvinnornas fackförbund och förste redaktören för Morgonbris som senare blev kvinnoförbundets tidning.

Andra kända kvinnor var Kata Dahlström (född Carlberg) som agiterade bland järnvägsrallare och textilarbetare, sedermera både vänstersocialist och buddhist. Amanda Horney var den förste ordföranden för Allmänna kvinnoklubben i Stockholm, Sveriges första socialdemokratiska kvinnoorganisation 1892.

Växande rörelse trots motvind

Trots svårigheterna och motståndet från de härskande växte partiet. Den ideologiska grunden hade lagts fast och förtydligats. Vid Norrköpingskongressen 1891

tog partiet avstånd från anarkistiska idéer. Vikten av att organisera sig framhölls. Redan från starten 1890 blev Första maj en mobiliserings- och mönstringsdag som skulle uppvisa arbetarrörelsens styrka och manifesterade dess krav.

Den socialdemokratiska rörelsen byggde från början på en socialistisk grund med tysk förebild. Arbetet med att reformera arbetarklassens villkor sattes i förgrunden och dominerade partiets verksamhet. Pragmatismen, att försöka göra det bästa möjliga utifrån situationen, kom att vägleda partiet.

År 1896 fick den svenska socialdemokratin in sin första representant i riksdagen, genom att Hjalmar Branting valdes in på en liberal lista. Fortfarande var rösträtten högst begränsad och 822 röster räckte för att välja in Branting.

Diskussionsfrågor:

- Socialdemokraterna bildades för att företräda arbetarklassens intressen. Vilka är arbetare idag?
- Kan ett samhälle som inte har åsiktsfrihet och tryckfrihet vara sant demokratiskt, även om folket har allmän och lika rösträtt?
- Vad betydde frikyrko- och nykterhetsrörelsen för samhällsutvecklingen och vilken var arbetarrörelsens relation till dem? Varför var nykterhetsfrågan så viktig i arbetarrörelsens barndom och vad hände sedan?
- Uppbyggandet av socialdemokratiska tidningar var en viktig del av arbetet med att sprida en socialdemokratisk samhällsanalys, och flera av de ledande agitatorerna var tidningsredaktörer. Hur har det gått för den socialdemokratiska pressen, och vad betyder det för en rörelse att ha tillgång till egna mediekanalet? Hur kan ett modernt agitationsarbete gå till, och vilka medier kan vara effektiva för att sprida budskap?
- Hur var socialdemokratins förhållande till Svenska kyrkan och religionen? Var och är socialdemokratin sekulär?

Facklig-politisk samverkan

Den facklig-politiska samverkan mellan Socialdemokraterna och LO kräver sin historiska förklaring. Det går inte att förstå hur den svenska arbetarrörelsens båda grenar arbetar tillsammans och de starka organisatoriska banden mellan LO och partiet utan att först ha studerat historien. Det här avsnittet ska beskriva historien och bakgrunden till detta samarbete.

Fackförbund bildade partiet

När det socialdemokratiska partiet bildades 1889 var det till stor del fackliga organisationer som var representerade på kongressen. Föreningarna som sände representanter till kongressen var ofta fackklubbar, arbetare organiserade på en arbetsplats. Av de 69 organisationer som var representerade på kongressen kunde 16 betecknas som politiska medan övriga, så när som på en sjuk- och begravningskassa och en nykterhetsorganisation, var fackliga organisationer. Partiet var ”i lika hög grad en facklig centralorganisation som ett politiskt parti”, skriver fackföreningshistorikern Sigfrid Hansson.

Socialdemokraternas första partiprogram, som till stor del hade det tyska broderpartiets program som förebild, innehöll unika tillägg om de fackliga organisationernas ställning när det gällde att förverkliga de socialdemokratiska målen.

Partiet bildade LO

När Landsorganisationen, LO, bildades 1898 skedde det efter ett kongressbeslut av det socialdemokratiska partiet som ansåg att fackförbunden hade ett behov av en egen centralorganisation. Formellt fick partiet möjlighet att tillsätta ett par representanter i LO:s styrelse.

Det var också från partiet som ledningen för den nya organisationen hämtades. Fredrik Sterky blev LO:s förste ordförande.

Det var alltså fackliga organisationer som tog initiativ till att bilda det socialdemokratiska partiet och det var partiet som tog initiativ till att bilda LO. Det är inte konstigt att det växer starka band mellan två organisationer, som på det sättet är sprungna ur varandra. Grunden var lagd och det blev ett samarbete som bär

Genom sina politiska organisationer söka arbetarna att avlägsna orsakerna till samhällets olyckor. Genom sina fackliga organisationer söka arbetarna att avlägsna följderna av det nu rådande systemet. Den fackliga organisationen är sålunda mer beräknad för försvar, den politiska för anfall.

Fredrik Sterky, LO:s första ordförande, artikel i Nya Samhället den 12 juni 1886.

än i dag, även om slitningarna många gånger är stora mellan de båda grenarna på arbetarrörelsens träd.

Kollektivanslutningen

När LO bildades fattade man också ett historiskt beslut. Alla fackliga organisationer som ville ansluta sig till LO skulle vara anslutna till det socialdemokratiska partiet. Beslutet fattades efter en hård debatt, men med klar majoritet. Svenska Järn- och Metallarbetareförbundet (ett av de fackförbund som sedermera bildade IF Metall) kunde exempelvis inte godta beslutet och ansåg sig inte kunna ingå i LO så länge beslutet var giltigt.

Det var inte ett ovillkorligt beslut som skulle gälla från kongressens avslutning. De fackliga organisationer som inte redan hade anslutit sig till partiet fick en tid på sig innan så skulle ske. Och innan den tiden hunnit gå hade LO haft en ny kongress, år 1900, och där fattat ett annat, mindre drastiskt, beslut.

Foto: Okänd

Socialdemokratiska kvinnoförbundets kongress 1924.

Några organisationer med nära band till partiet

Arbetarnas Bildningsförbund (ABF)

Arbetarrörelsens pionjärer insåg snabbt att behovet är stort av utbildning och bildning ska finnas på arbetarnas villkor. Därför grundade Socialdemokraterna, Landsorganisationen och Kooperativa Förbundet år 1912 studieförbundet ABF. Redan från början var deltagandet i hög grad fritt och frivilligt, eftersom deltagarna själva beslutade om vad som skulle studeras, hur det skulle gå till och vad studierna skulle leda till. Organisatörer utsågs i de olika folkrörelserna, vars uppgift främst var att ta fram erbjudanden kring vad som skulle studeras och att därefter väcka medlemmarnas intresse för dessa studier. Kärnan i ABF har alltid varit studiecirkeln, som sätter deltagaren i centrum för att dela med sig av sina egna kunskaper och erfarenheter. ABF har vuxit successivt med fler medlemsorganisationer, nya verksamhetsgrenar och en omfattande öppen verksamhet riktad till allmänheten, och är idag Sveriges största studieförbund. Förbundets tidning är Fönstret.

HBQT+Socialdemokrater Sverige

HBQT+Socialdemokrater Sverige är ett fristående

förbund som arbetar utifrån arbetarrörelsens värderingar för alla människors lika värde och rätt oavsett framförallt sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck. Förbundet bildades 2008 och har idag föreningar runt om i landet, som alla är lokalorganisationer i sina respektive arbetarekommuner eller partidistrikt. Den första socialdemokratiska föreningen bildades 1988 som en lokalförening i Stockholms arbetarekommun.

Socialdemokrater för Tro och Solidaritet

De kristna socialdemokraterna som även benämns efter sin förbundstidning Broderskap bildade sin organisation 1929. De bytte 2011 namn till Socialdemokrater för Tro och Solidaritet bland annat för att understryka att man är en organisation för socialdemokrater oavsett religiös tro. Förbundets tidning bytte 2011 namn till Tro & Politik.

Socialdemokratiska kvinnoförbundet (S-kvinnor)

S-kvinnor bildades 1920 med Signe Vessman som förste ordförande. På flera orter fanns dock redan kvinnoklubbar sedan flera decennier, bland annat Stockholms Allmänna kvinnoklubb som bildades

Foto: Martias Vepsä

1892. Signe Vessman hade tidigare varit ordförande i Kvinnornas fackförbund som kortvarigt existerat i början av seklet för att främjakvinnors fackliga organisering. Även S-kvinnor växte kraftigt under 1930-talet och kvinnoklubbarna diskuterade bostadspolitik och familjepolitik samt deltog i upplysningsarbetet kring preventivmedel och aborter. Under femtiotalet var S-kvinnor en stark motståndare till svenska atomvapen. Förbundets tidning är Morgonbris.

Socialdemokratiska Studentförbundet (S-studenter)

Sveriges Socialdemokratiska Studentförbund bildades 1931 men uppgick i SSU 1970. År 1990 återskapades förbundet. Förbundets tidning är Libertas.

Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund (SSU)

Partiets nuvarande ungdomsförbund SSU bildades 1917 som den tredje ungdomsrörelsen i partiets historia. Det tidigare ungdomsförbundet utgjorde kärnan i en partiutbrytning och bildandet av det socialdemokratiska vänsterpartiet. Utifrån detta så inriktades SSU mot politiska sakfrågor som rörde

ungdomar och mindre av allmänpolitik. Under 1930-talet var SSU Europas starkaste socialdemokratiska ungdomsrörelse med över 100 000 medlemmar och en omfattande social verksamhet bland arbetarklassens unga. Under 1960-talet kom SSU att successivt inta en mer självständig inställning till partiet, och ungdomsförbundet har sedan dess varit en pådrivare på partiet i många frågor – ofta tillsammans med de andra sidoorganisationerna. På 1970-talet drev SSU folkrörelsekampanjer och utvecklade "breddad verksamhet" såsom exempelvis arbetarteater och klubbgäng som skrev och framförde egen politisk musik. Förbundets tidningar är Frihet och Tvärdrag.

Unga Örnar

Unga Örnar bildades 1931 utifrån behovet av fritidsaktiviteter för arbetarklassens barn som byggde på arbetarrörelsens värderingar. Inspirationen kom till stora delar från den tyska arbetarrörelsens barn- och ungdomsorganisation Die Rote Falken. Unga Örnar blev en konkurrent med den då helt dominerande aktören för barnverksamhet – kyrkan. Organisationen är arbetarrörelsens barn- och ungdomsorganisation, bedriver verksamhet för barn och ungdomar och påverkar i barnpolitiska frågor.

Foto: Okänd.

Socialdemokratiska kvinnoförbundet. Signe Vessman, Anna Pettersson, Julia Ström-Olsson, Anna Sterky, Jenny Karlsson och Isadora Karlsson. Omkring 1910.

Nu hette det att LO skulle verka för att de lokala fackliga organisationerna anslöt sig till de socialdemokratiska arbetarekommunerna. Det var inte längre något krav att vara medlem i partiet för att få kvarstå som medlem inom LO.

Systemet med att de fackliga organisationerna anslöt sina medlemmar till arbetarekommunerna benämndes kollektivanslutning. Det kritiserades både från vänster och höger i politiken. ”Tvångsanslutning” blev den vanliga benämningen i den borgerliga pressen.

Systemet illustrerade olika ideologiska uppfattningar om begreppet frihet. Liberaler hävdade att det kvävde den enskilda människans rätt att själv fatta beslut om sin politiska tillhörighet.

Kollektivanslutning gav frihet och inflytande

Arbetarrörelsens motiv för kollektivanslutningen var att man inte ville beskära de fackliga organisationernas frihet att själva fatta beslut om huruvida man på olika sätt ville stödja och få inflytande i det politiska parti som majoriteten av medlemmarna ville att man skulle tillhöra.

Det var också långt ifrån alla fackliga lokalavdelningar som var anslutna till det socialdemokratiska partiet. Omkring en tredjedel av LO-förbundens medlemmar var kollektivanslutna till arbetarekommunerna.

Arbetarrörelsens försvar för kollektivanslutning var alltså att det gav frihet åt de fackliga organisationerna och också inflytande för dem i det politiska arbetet. Det blev naturligt att ett stort antal fackliga medlemmar fick politiska förtroendeuppdrag. Samtidigt växte kritiken under 1970- och 80-talen mot kollektivanslutningen. Till slut gjorde Vänsterpartiet gemensam sak med de borgerliga partierna och hotade att med lagstiftning avskaffa möjligheten till kollektivanslutning. Den interna kritiken var också stundtals hätsk. LO-ordföranden Stig Malm hävdade att kollektivanslutningen var en kvarnsten om halsen.

Facklig-politisk samverkan idag

Industriarbeterskorna skulle organiseras, och kommunen skickade ut oss att föra propagandan för fackföreningstanken. Jag har varit med om att bilda mer än en fackförening bland stadens och provinsens kvinnor. Elma Danielsson, i Malmö Arbetarekommuns minnesskrift 1907.

Vid ingången till 1990-talet avskaffades således möjligheten till kollektivanslutning av enskilda personer till partiet. I stället bildades fackliga s-föreningar och en möjlighet infördes för fackliga organisationer att bli medlemmar i partiet (organisationsanslutning). Den facklig-politiska samverkan har fortsatt, bland annat i form av fackliga representanter i styrelserna

och fackliga utskott på varje organisatorisk nivå i partiet. Veldig många av Socialdemokraternas företrädare på uppdrag i kommun, landsting och riksdag kommer från de fackliga leden.

Utvecklingen av facklig-politisk samverkan – ändrad facklig struktur och olika roller

Förhållandet mellan det socialdemokratiska partiet och fackföreningsrörelsen är inte okomplicerat. De senaste tjugo åren har på ett tydligt sätt visat att slitningarna mellan de båda grenarna kan vara både hårda och närmast oförsonliga. Den massmediala uppmärksamheten har inte heller gjort det lättare att föra diskussionen om olika avvägningar som behöver göras i det politiska arbetet.

Ibland hörs röster som hävdar att diskussionerna förr fördes i mer slutna rum, utan massmedial insyn. Men även förr framfördes kritik i full öppenhet, som när LO:s ordförande Arne Geijer hårt angrep den dåvarande socialdemokratiska regeringens ekonomiska politik i ett tal på LO-kongressen 1971. Politiken ledde till katastrofalt hög arbetslöshet, ansåg han.

Även om tjänstemännens båda fackliga organisationer TCO och SACO länge haft ett högt medlemstal och stor betydelse så är det först efter 1980 som LO börjat krympa i storlek och andel av löntagarna. Den utvecklingen gör att socialdemokratiens facklig-politiska arbete allt mer också inriktas mot tjänstemän och akademiker. Men den ”mall” Socialdemokraterna haft i samarbetet med LO fungerar inte där. Socialdemokratin har historiskt dominerat i partisympatierna bland LO-medlemmarna och därför har nära organisatoriska lösningar varit möjliga att upprätta. Så är inte fallet med TCO och SACO.

Den facklig-politiska samverkans framtid är av stor betydelse för socialdemokratin. Väljarstarka socialdemokratiska partier som det svenska har utmärkts av ett gott samarbete med fackföreningsrörelsen. I Europa har högerpopulistiska partier i många länder vunnit starkt stöd bland arbetarväljare som tappat förtroendet för att socialdemokratiska och andra vänsterpartier verkligen företräder dem.

Diskussionsfrågor:

- Hur fungerar den facklig-politiska samverkan mellan Socialdemokraterna och LO idag? I vilken utsträckning kan socialdemokratin samarbeta med TCO- och SACO-förbunden?
- Vilken roll har partiets sidoorganisationer i dag? Finns behovet av ett ungdomsförbund, en studentrörelse och ett kvinnoförbund kvar? Behövs det organisationer för religiösa socialdemokrater och HBTQ+-sossar?
- Vad har det betytt att socialdemokratin också är en ”social rörelse” eller folkrörelse med en uppsjö av rörelser omkring sig? Alltifrån närallgande organisationer som SSU till mer löst kopplade rörelser som KF? Hur är partiets ställning i dag som ”social rörelse”?
- Hur kan arbetarrörelsen ta vara på engagemanget i nya framväxande folkliga rörelser?

2

Genombrottstiden

Foto: Axel Malmström

Rösträttsdemonstration i Stockholm 1902.

Foto: Okänd

Hjalmar Branting talar på storstrejksmöte, Uppsala 1909.

I början av 1900-talet växte organisationen och allt fler blev medlemmar i partiet och fackföreningarna. Kooperativa förbundet hade bildats 1899 och det blev även allt fler konsumentföreningar. Konsumentkooperation betraktades av många som ett ”tredje ben” till arbetarrörelsen, vid sidan av partiet och facket. Socialdemokraternas stöd bland väljare ökade, trots att få arbetare tjänade tillräckligt mycket för att få rösta.

År 1900 hade partiet en enda ledamot i riksdagen, Hjalmar Branting. Vid valet 1902 valdes ytterligare tre socialdemokrater in i riksdagen och i de följande valen vann Socialdemokraterna allt fler mandat. Efter valet 1908 fanns 33 socialdemokrater i riksdagens direktvalda andrakammare och 1920 bildades den första socialdemokratiska minoritetsregeringen.

Unionsupplösning och världskrig

1905 deklarerade normännen unionen med Sverige som upplöst. Krig hotade när kungen och högern ville tvinga in Norge i unionen igen, men både liberaler och socialdemokrater agerade kraftfullt för en fredlig unionsupplösning. Stora demonstrationer på gatorna visade folkets fredsvilja. I valet 1905 vann dåtidens vänster, liberaler och socialdemokrater, en majoritet i riksdagen. Det betydde att högern för första gången förlorade statsministerposten. Det var kungen som utsåg statsministern, och han tvingades utse liberalen Karl Staaff till statsminister.

Hård kamp för att få bilda fackföreningar

Branting tackade nej till att ingå i Staaffregeringen. Inom socialdemokratin i Sverige fanns skilda uppfattningar om samverkan med borgerliga partier och om att delta i borgerligt dominerade regeringar. Majoriteten inom Andra Internationalen, de socialdemokratiska partiernas sammanslutning, hade dock tagit avstånd från s.k. ministersocialism. Efter valet 1907 återtog högerpartiet regeringsmakten. Staaf återkom dock som statsminister efter valet 1911, ett val där Socialdemokraterna blev större än liberalerna.

1900-talets första årtionden präglades också av hård kamp kring rätten att bilda fackföreningar och en tid av stora arbetsmarknadskonflikter. Genom verkstads-konflikten 1905 lyckades Järn- och Metallarbetareförbundet få ett rikstäckande kollektivavtal. Var fjärde av de 200 anställda vid sulfitfabriken i Mackmyra var minderårig. När arbetarna ville organisera sig fackligt 1906 stängdes arbetsgivarna fabriken. Tre dagar

senare började bolaget att vräka 42 arbetarfamiljer från sina bostäder som ägdes av företaget. Vräkningarna orsakade en folkstorm och efter en halvårslång lock-out erkände bolaget föreningsrätten. Den största konflikten var storstrejken 1909 då hela arbetarrörelsen mobiliserades i kampen för arbetarnas rätt. Storstrejken blev ett stort nederlag som kostade fackföreningsrörelsen många år av återuppbyggnad. Nederlaget ledde också till bildandet av den syndikalistiska fackföreningen SAC.

Splittrade åsikter om försvaret

Europas socialdemokrater hade i årtal lovat att stoppa det världskrig som var i annalkande med en generalstrejk, i de socialistiska partiernas sammanslutning Andra Internationalen. Men när kriget stod för dörren höll inte socialdemokrater runt om i Europa sitt ord. De tyska socialdemokraterna röstade för den tyska kejsarens krig och i England och många andra länder splittrades socialdemokratin i inställningen till kriget. Första världskriget bröt ut 1914 och Sverige förklarade sig i likhet med övriga nordiska länder sig som neutralt i kriget.

Inställningen till militären och försvaret utvecklades också i skilda riktningar i Sverige. En del socialdemokrater menade att landet behövde någon form av försvar medan andra som var pacifister krävde en snabb nedrustning. En tredje gruppering fångades av idén om att militären skulle kunna tas över genom soldaterna och att militären på så sätt skulle delta i en väpnad revolution.

Storstrejkskommittén i Stockholm, 1909.

Foto: Axel Malmström

Partisplittringen

Olika synsätt kring dåtidens stora och brännande frågor ökade motsättningarna inom det socialdemokratiska partiet under 1910-talet. Försvarsfrågan, minstersocialismen, partiledningens roll och strategiska vägval i rösträttskampen kom att bli några av många frågor som diskuterades hett inom partistyrelse och riksdagsgrupp och som upptog partikongresserna.

Våren 1917 splittrades socialdemokratin i Sverige i två partier. Det dåvarande ungdomsförbundet bröt sig ur och kom att utgöra grunden i det socialdemokratiska vänsterpartiet. I Norrbotten och Västernorrland kom partidistriktet att övergå till det nya partiet, medan det på de flesta andra håll kom att vara enskilda medlemmar som bröt sig ur.

Det nya partiet var en brokig blandning av många olika grupperingar som var missnöjda med social-

demokratin utveckling under Brantings ledarskap. Valresultatet 1917 blev dock klen för det nya partiet, och många av de riksdagsledamöter som brutit sig ur förlorade sina platser.

En del kom tillbaka till socialdemokratin

Precis som inom partivänstern i andra länders socialdemokratiska partier riktade många blickarna mot revolutionens Ryssland och den nya Sovjetstaten. År 1921 bytte det nya partiet namn till Sveriges Kommunistiska Parti, och det splittrades sedan igen utifrån motsättningar inom den internationella kommunistiska rörelsen. I tre omgångar mellan 1923 och 1937 återvände många av de ledande gestalterna i partisplittringen till socialdemokratin. Sveriges Kommunistiska Parti bytte namn till Vänsterpartiet Kommunisterna (VPK) 1967 och till sitt nuvarande namn Vänsterpartiet (V) 1990.

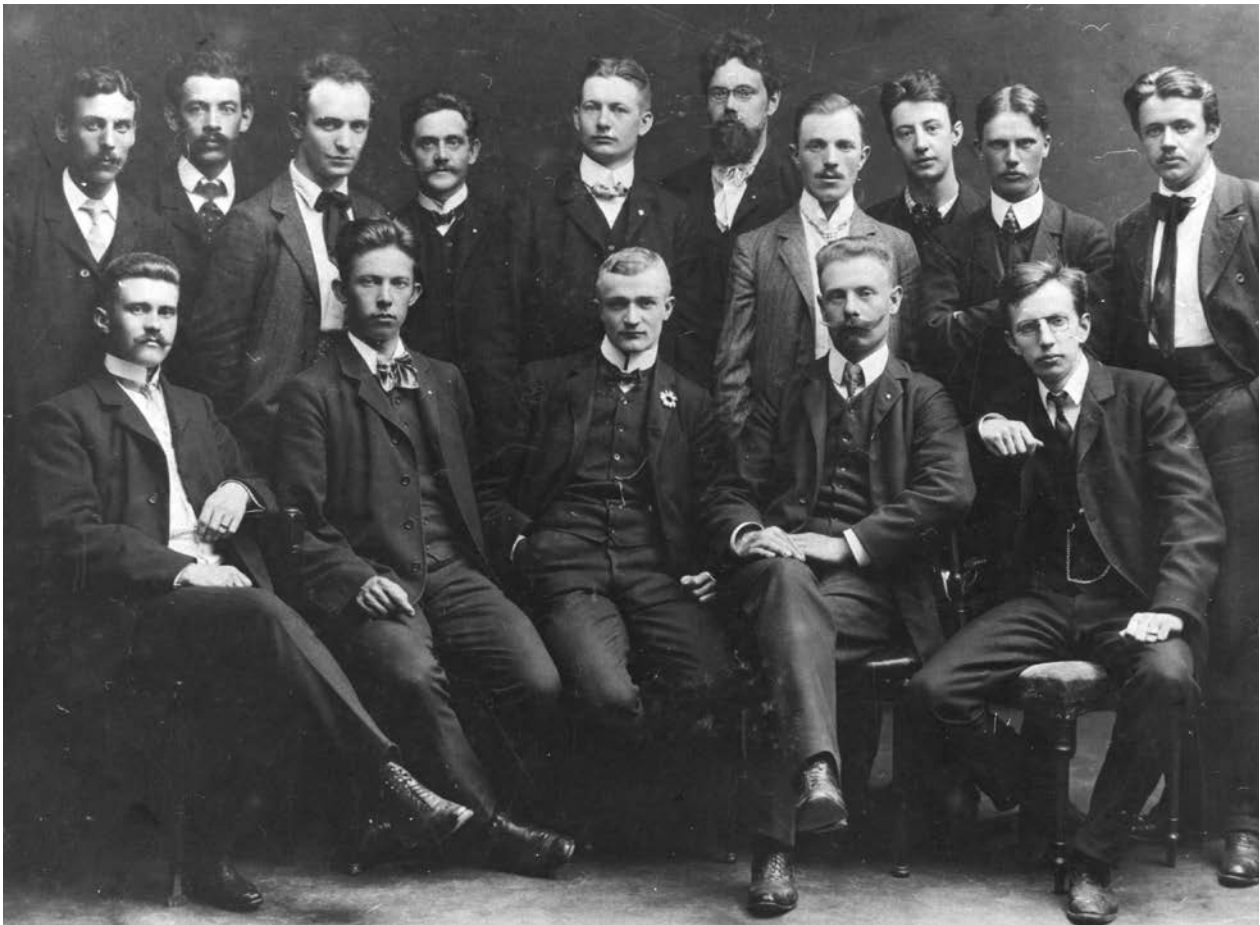

Foto: Okänd

Socialdemokratiska ungdomsförbundets (SDUF) centralstyrelse 1907. Emil Wallin, Hjalmar Gustavsson, Gustav Möller, Hjalmar Larsson, Zäta Höglund, Johan Hederstedt, Anton Hjalmarsson, Per-Albin Hansson, Severin Sjöstedt, Bernhard Nilsson, Oscar Olsson, Ernst Åström, Adolf Olsson, Richard Sandler och Einar "Texas" Ljungberg. Endast tio år senare upplöstes ungdomsförbundet och SSU bildades.

Rösträttskampen

Allmän rösträtt är således priset, för vilket bourgeoisien kan köpa sig avveckling medelst administration, i stället för konkurs, anhängiggjord vid revolutionens domstol.

Hjalmar Branting, tal i Gävle 1886.

Kampen för rösträtten var en av de viktigaste för socialdemokratin från första början. Socialdemokraterna var inte ensamma att driva frågan. Även liberalerna bedrev en aktiv kamp för den allmänna och lika rösträtten. Men fortfarande var den allmänna rösträtten inte genomförd. Rösträtten i riksdagsvalen var begränsad till enbart män samt baserades på inkomst och förmögenhet. Då ständsriksdagen upphävdes 1865–66 hade 20 procent av den manliga befolkningen rösträtt. Med ökade inkomster hade andelen växt till 60 procent 1908.

Långsamt framåt för mer jämlik rösträtten

År 1902 genomfördes en politisk storstrejk till förmån för den allmänna rösträtten. Ett stort antal arbetare var inbegripna i strejken, som dock så småningom var tvungen att avblåsas utan att man nått något resultat. En bestående effekt av storstrejken var emellertid att arbetsgivarna gick samman i Svenska Arbetsgivarförbundet (SAF).

Opinionen för allmän rösträtt växte dock alltmer och samtidigt växte överhetens rädsla för att mer revolutionära stämningar skulle få ökat stöd om inte frågan fick en rösträttslösning.

Den första vänsterregeringen i Sverige, ledd av liberalen Karl Staaff 1905, misslyckades med att reformera rösträtten. År 1907 tillträdde åter en högerregering

under ledning av amiral Arvid Lindman. Lindman tvingades lägga fram förslag om utvidgad rösträtt, trots det egna partiets motstånd. Män som uppnått 24 års ålder året före valet och som inte var satt i konkurs, som hade betalat sina skulder till stat och kommun samt fullgjort värnplikt fick allmän rösträtt till riksdagens andra kammare. Den kommunala rösträtten var fortfarande inte allmän utan följde en 40-gradig skala, vilket innebar att förmögna personer hade fler röster än de fattiga.

Förändringarna möttes inte med någon entusiasm. Högern ansåg att man gett efter för mycket och vänstern ansåg att man ännu hade mycket kvar att vinna. Valet 1911 blev dock en stor framgång för vänstern och framför allt socialdemokratin. Staaff blev åter statsminister men tvingades av kung Gustav V avgå eftersom han inte ville rusta upp försvaret på det sätt högern och kungen ville. Socialdemokraterna fortsatte dock att öka i väljarkåren och blev 1915 största parti i den direktvalda andra kammaren.

Kampen för rösträtt för kvinnor

Det första förslaget till rösträtt för kvinnor väcktes i riksdagen redan 1884. Mellan 1902 och 1921 drevs en intensiv kampanj för kvinnors rösträtt inom den tvärpolitiska landsföreningen för kvinnlig rösträtt (LKPR). Ordförande för landsföreningen 1911–14 var socialdemokraten Signe Bergman, som senare skulle bli S-kvinnors första ordförande.

Insikten om att allmän rösträtt måste gälla också kvinnor kom att växa fram successivt inom den unga arbetarrörelsen. Den unge Per Albin Hansson anförde tre skäl för att rösträtten även skulle gälla kvinnor:

- 1 Det är en mänsklig rättighet som bör tillkomma alla medborgare,
- 2 Kvinnor har speciella intressen att tillvarata i lagstiftningen
- 3 Kvinnor genom sina särskilda egenskaper skulle berika det politiska arbetet.

Jag hann nätt och jämt ur vagnen innan jag fick gå upp på talarstolen. En del storpampar hånflinade och en del överklassdamer (att döma av kläderna) bekikade mig som om jag varit ett underligt djur. Jag började genast reda ut 'Vad vilja socialdemokraterna?' – hånflinet försvann, och t.o.m. damerna började se intresserade ut. Min utredning blev grundlig. Efter föredragets slut kom en äldre bondhustru fram och sade 'Tack för hon sagt sanningen' – detta gjorde mig verkligen glad, ty det visade att man förstått mig. Kraftiga applåder följde, som alldeles dränkte ett försök till visslingar.

Det första stora socialdemokratiska mötet var nu avhållet i Misterhult, Kanalen, och bräsch skjuten i 'Meurlings rikt' – jag kände mig nöjd. Vår körkarl sade åt mig: Frun må tro här har varit mycket folk, jag räknade till 120 cyklar, och det är mycket må tro.

Kata Dalström i Stormklockan nr 41, på valturné augusti 1911.

Allmän och lika rösträtt blev verklighet

Under krigsåren rådde så kallad ”borgfred” mellan partierna, man samarbetade för landets bästa och undvek att skapa politiska konflikter. I kriget låg högerens och kungens sympatier på Tyskland medan socialdemokrater och liberaler sympatiserade med Storbritannien och Frankrike. Kriget tvingade fram livsmedelsransoneringar som sköttes dåligt och ledde till social oro. Under intryck av den ryska revolutionen, oron i Sverige och det tyska kejsardömet sammanbrott – efter vilket socialdemokraterna fick makten, löstes rösträttsfrågan även i Sverige.

År 1917 gick Socialdemokraterna för första gången in i regeringen, tillsammans med liberalerna. Nu fick också parlamentarismen sitt genombrott. En regering var från och med nu tvungen att ha riksdagens stöd. Tidigare regeringar hade byggt på kungens godkännande. Den nya regeringen försökte få till stånd en uppgörelse med högern som dock var kallsinnig till omedelbara förändringar av rösträtten. Mot högerens vilja lades den 14 november 1918 ett regeringsförslag fram som innebar lika kommunal rösträtt för män från 21 år. I förslaget ingick också kvinnlig rösträtt samt slopande av flera av de så kallade streck som begränsat rösträtten för personer med låga inkomster.

Rösträtten var dock fortfarande begränsad för den som var beroende av fattigvården för sin försörjning.

Första valet med lika rösträtt för alla

Ställda inför faktum valde högern att inte motsätta sig regeringsförslaget, dock inte utan strid. Den 17 december 1918 behandlades förslagen om den kommunala rösträtten i riksdagen och i praktiken är det den dag som Sverige fick en demokratisk författning. Året därpå behandlade riksdagen frågan om kvinnors rösträtt. År 1919 upplöstes första kammaren och kommunalval hölls enligt de nya reglerna. 1921 bekräftade riksdagen de tidigare fattade besluten om grundlagsändringar. Nyval genomfördes strax därefter. Detta var det första demokratiska riksdagsvalet, då också fem kvinnor valdes in i riksdagen. Däribland socialdemokraterna Nelly Thüring och Agda Östlund.

Sverige var sena med allmän rösträtt

Sverige var långt ifrån först att genomföra allmän rösträtt, flera nordiska länder var före. Storbritannien, Australien, USA och flera andra länder hade också redan genomfört demokratiska reformer. I fråga om kvinnors rösträtt var Nya Zeeland (1893) och Australien (1902) först följda av de nordiska länderna, med Sverige på sista plats.

Segrar och bakslag för demokratin under 1900-talet

1900-talets inledning där folket i många europeiska länder erövrade rösträtten innebar ingen definitiv seger för demokratin. Många bakslag kunde noteras under 1920- och 1930-talen då fascism, nazism, militärdiktaturer och andra former av auktoritära regimer tog över i nästan hela Europa. Efter andra världskriget upprättades de kommunistiska diktaturerna i Östeuropa. Spanien var alltjämt en diktatur, liksom Portugal, och i Grekland grep en militärjunta makten 1967. I Latinamerika avlöste militärdiktaturerna varandra.

Men slutet av 1900-talet har innebar ett nytt brett genomslag för demokratin. De sydeuropeiska länderna demokratiserades i allt väsentligt fredligt. De kommunistiska diktaturerna föll med Berlinmuren från 1989 och framåt. I Latinamerika demokratiserades land efter land så att hela kontinenten kunde betecknas som demokratisk vid 1900-talets slut. Kvar finns många länder med diktatoriska regimer, bland dem världens folkrikaste stat, Kina. Men demokratin frihetsideal tycks ändå omöjliga att motstå.

Foto: Okänd

Första maj 1918.

Åtta timmars arbetsdag

Segrar och bakslag för demokratin under 1900-talet
Åtta timmars arbetsdag hade varit med på den politiska dagordningen för socialdemokratin ända från början. I Sverige hade åttatimmarsdagen varit huvudparollen sedan den första demonstrationen 1890. Retoriskt framställde man reformkravet som logiskt: åtta timmars arbete, åtta timmars fritid och åtta timmars sömn.

Lag eller avtal?

Tidigt uppstod diskussionen om arbetstidsreformerna skulle genomföras i riksdagen genom lagstiftning eller genom avtal mellan fack och arbetsgivare. Flera fackliga organisationer ansåg att det skulle ske genom avtal. Det var främst tre motiv som användes för en lagstiftning om arbetstidernas begränsning.

För det första pekades på den internationella utvecklingen. Många länder genomförde reformer som begränsade arbetstiden till åtta timmar per dag. Det

ansågs väsentligt med en lugn samhällsutveckling och missnöje med långa arbetstider kunde utgöra en oroshärd.

För det andra påtalades vikten av arbetarnas fysiska hälsa. Olycksfallen på arbetsplatserna skedde oftast under arbetsdagens sista timmar. För det tredje anfördes arbetarnas behov av fritid för familjeliv, för deltagande i medborgerliga angelägenheter och för begagnande av tillfällen till förvärv av kunskaper och bildning.

Mot en lagstiftning anfördes att det skulle bli brist på arbetskraft. Högern var emot en lagstiftning och hävdade att man inte skulle tappa kontakten med den nationalekonomiska sidan av saken, vilket gjorde att man beklagade reformen som en lidandets väg som man hoppades skulle bli så kort som möjligt. Även arbetsgivarna var mot en lagstiftning och avstyrkte förslaget.

Men trots motståndet var det i riksdagen framgångarna kom. När socialdemokraterna kommit i regeringsställning tillsammans med liberalerna 1917 påbörjades ett snabbt reformarbete. I februari 1918 tillsattes en arbetstidskommitté och 385 dagar senare i mars 1919, behandlade regeringen en proposition sedan kommitténs betänkande avlämnats och remissbehandlats.

Arbetstidslagen vidgades

Den första arbetstidslagen var tillfällig och förnyades vid ett flertal tillfällen under 1920-talet. Först år 1930 permanentades lagen om arbetstidens begränsning till åtta timmar om dagen. Efter hand kom också lagar som gällde för de löntagargrupper som var undantagna den ursprungliga lagen: lantarbetarna (1936 och 1948), detaljhandelsanställda (1939) samt hotell- och restauranganställda (1944).

Arbetstidens förläggning reglerades i arbetarskyddslagen från 1949. Där fanns regler om raster och vilopauser samt ett principiellt förbud mot nattarbete. Arbetstidsfrågan blev ett första exempel på de praktiska samhällsförändringar som kunde genomföras när socialdemokratin hade den politiska makten, som var ett resultat av de rösträttsreformer som genomförts. Debatten om arbetstidens omfattning har sedan varit i högsta grad levande genom åren.

Förkortad arbetstid efter kriget

Lagen om åtta timmars arbetsdag innebar inte allmän 40-timmarsvecka, utan 48-timmarsvecka. De flesta

arbetade hela lördagen. Veckoarbetstiden förkortades till 45 timmar genom beslut i riksdagen 1957, ett beslut som var genomfört år 1960. Genom en uppgörelse mellan LO och SAF förkortades veckoarbetstiden till 42,5 timmar mellan 1966 och 1969, vilket också fick genomslag i arbetstidslagen. År 1970 beslutade riksdagen att förkorta arbetstiden till 40 timmar per vecka, vilket skedde i två lika stora steg. Först år 1973 var arbetstiden nere i åtta timmar per dag under fem dagar i veckan.

Förkortad arbetstid efter kriget

Lagen om åtta timmars arbetsdag innebar inte allmän 40-timmarsvecka, utan 48-timmarsvecka. De flesta arbetade hela lördagen. Veckoarbetstiden förkortades till 45 timmar genom beslut i riksdagen 1957, ett beslut som var genomfört år 1960. Genom en uppgörelse mellan LO och SAF förkortades veckoarbetstiden till 42,5 timmar mellan 1966 och 1969, vilket också fick genomslag i arbetstidslagen.

År 1970 beslutade riksdagen att förkorta arbetstiden till 40 timmar per vecka, vilket skedde i två lika stora steg. Först år 1973 var arbetstiden nere i åtta timmar per dag under fem dagar i veckan.

Tre medlemmar av den första socialdemokratiska regeringen 10 mars–27 oktober 1920. Från vänster: finansminister Fredrik Vilhelm Thorsson, statsminister Hjalmar Branting och utrikesminister Erik Palmstierna vid regeringstillträdet.

Foto: Okänd

Foto: Okänd

De kvinnliga socialdemokratiska riksdagsledamöterna maj 1928. Agda Östlund, Olivia Nordgren, Signe Vessman, Stina Ekberg och Nelly Thürns.

1920-talets minoritetsregeringar

När den lika och allmänna rösträtten genomförts bröts Socialdemokraternas samarbete med liberalerna, som också splittrades i två partier utifrån olika uppfattningar om kravet på alkoholförbud i Sverige. Den första socialdemokratiska minoritetsregeringen bildades 1920 med Hjalmar Branting som statsminister, och följdes av ytterligare två. De borgerliga partierna hade dock majoritet i riksdagen och Socialdemokraterna hade svårt att få gehör för sin arbetsmarknads- och socialpolitik.

Under sin tredje regeringsperiod blev Branting sjuk

och lämnade över statsministerposten till Rikard Sandler 1925. Strax därefter dog Branting och kort därefter dog även finansministern och partiets andreman, Fredrik Vilhelm Thorsson, som Branting egentligen tänkt som sin efterträdare.

1920-talet har beskrivits som ett tomhetens decennium. Den ena regeringen avlöste den andra. Socialdemokratin hade inte tillräckligt med stöd för att genomföra sina sociala reformer. När den allmänna och lika rösträtten blivit säkrad kom också nya partier in i riksdagen.

Konflikter på arbetsmarknaden

De ökade sociala motsättningarna i samhället gällde inte minst på arbetsmarknaden. Arbetsgivarna försökte pressa ned lönerna och strejkbryteriet var vanligt vid konflikter. Fackföreningsrörelsen och arbetarklassen var upprörda över detta samtidigt som borgerliga politiker och väljare kritiserade ”fackföreningstyraniet” och hävdade ”tredje mans rätt”. I det senare låg uppfattningen att samhället och medborgarna inte skulle drabbas av arbetsmarknadskonflikternas konsekvenser.

Arbetslösa tvingades bli strejkbrytare

En viktig fråga inom arbetsmarknadspolitiken handlade om ersättningen till dem som var verksamma i den tidens arbetsmarknadspolitiska åtgärder, AK-arbeten. De borgerliga hävdade att de arbetslösa då kunde ersättas med mycket låg lön. Socialdemokraterna menade att de skulle ha en lön som motsvarade vad en arbetare tjänade på orten inom yrket.

Den lilla gruvorten Stripa kom att skriva in sig i den svenska politiska historien år 1926. Där rådde sedan länge en strejk, igångsatt av syndikalisterna men därefter sanktionerad av gruvarbetareförbundet. År 1926 beslutade arbetslöshetskommissionen att hänvisa arbetslösa till arbetsplatsen, i praktiken som strejkbrytare. De som vägrade avstängdes från arbetslöshetshjälp.

Förslag på kollektivavtal och arbetsdomstol

Frågan togs upp i Sandlerregeringen, som ansåg att beslutet stred mot de regler om neutralitet i arbetskonflikter som riksdagen fattat beslut om. Den socialdemokratiska minoritetsregeringen fälldes då av riksdagen där borgerliga partiet hade majoritet, och sex år med olika borgerliga minoritetsregeringar följde. Den liberala regeringen Ekman lade 1928 fram förslag om kollektivavtal och arbetsdomstol som möttes med avsky och vrede inom arbetarrörelsen.

Folkhemsgenerationen och trettioalet

Efter Brantings och Thorssons död 1925 framträdde socialdemokratins andra ledargeneration, vars främsta namn: Per-Albin Hansson, Gustav Möller och Ernst Wigforss utformade 1930-talets politik och mycket av det som vi ännu idag uppfattar som socialdemokratins innehåll och kännetecken. Efterkrigstidens utrikespolitiska doktrin, alliansfrihet i fred och neutralitet i krig, är förknippad med Östen Undén. De fyllde 50 år under 1930-talet liksom partiet (1939) och utmärktes av en gedigen och långvarig politisk bakgrund i arbetarrörelsen.

Partiledaren och statsministern Per Albin Hansson hade under hela sin karriär vid sin sida partisekreteraren och socialministern Gustav Möller. De hade börjat i ungdomsrörelsen och deltagit i striderna mot partivänstern tillsammans. Finansministern Ernst Wigforss, språkvetaren som blev ekonom, var djupt involverad i diskussionerna om ekonomisk demokrati strax före och efter 1920. Andra framträdande namn var ABF-grundaren Rickard Sandler, statsminister efter Brantings död och senare utrikesminister. Kulturpolitikern och radikalen Arthur Engberg, efterkrigstidens långvarige utrikesminister (1945–62) Östen Undén samt jordbruksministern och efter Wigforss även finansministern Per-Edvin Sköld.

Kvinnorna på ledande poster som förtroendevalda eller funktionärer var fortfarande försvinnande få eller rent ut sagt enstaka inom både partiet och fackföreningsrörelsen. Ingen tillhörde arbetarrörelsen inre krets och att folkhemspolitiken därför fick paternalistiska drag är inte att förvåna. I det goda folkhemmet regerade den rättrådige mannen.

Socialdemokratins genombrott

Det oroliga 1920-talet övergick i ett ännu oroligare 1930-tal främst i Europa men även i Sverige och övriga Norden. Kommunistpartierna agerade på direkt order från det stalinistiska Sovjetunionen och försökte få kontroll över fackföreningarna vilket ledde till bittra strider med socialdemokratiska fackföreningsföreträdare. Fascism, nazism och olika andra auktoritära växte i inflytande och kullkastade demokratin i land efter land. I Sverige framträdde olika nazistiska rörelser med udden riktad inte bara mot kommunisterna utan även mot socialdemokratin och fackföreningsrörelsen.

Börskraschen på Wall Street i USA 1929 ledde till en djup ekonomisk lågkonjunktur i hela västvärlden, depression, med massarbetslöshet och kris också inom jordbruket. De extrema politiska rörelserna trodde sig nu kunna vinna den politiska makten genom människors förtvivlan, som de ryska kommunisterna 1917 och de tyska nazisterna 1932.

Här vilar
En svensk arbetare
Stupad
I fredstid.
Vapenlös,
Värnlös.
Arkebuserad
Av okända kulor.
Brottet var hunger.
Glöm honom aldrig.

Erik Blomberg, dikt införd i Social-Demokraten efter händelserna i Ådalen i maj 1931.

Fördjupning: Se filmen "Ådalen 31" (i regi av Bo Widerberg) och diskutera filmens innehåll.

Tidningen Social-Demokraten's förstasida 15 maj 1931.

Arbetslösa i kö hos Arbetslöshetskommissionen 1933.

Foto: Meyerhoffer

Även Sverige drabbades hårt av depressionen, exporten minskade kraftigt och regeringen var fast i idén om att krisen skulle bekämpas genom nedskärningar och sänkta löner. En storkonkurs för den globala tändstickskoncernen Kreuger skakade landet 1932. Statsministern Ekman hade tagit emot pengar av Kreuger och fick avgå.

På arbetsmarknaden där oron och strejkerna tilltagit liksom strejkbryteriet inträffade en katastrof 1931. Vid en strejk i Ådalen kallade arbetsgivarna som vanligt

in strejkbrytare. En demonstration anordnades och arbetarna tågade genom Lunde. Då sköt utkommen-derad militär mot arbetarna, varvid fem personer dödades. Arbetarrörelsen visade sin avsky mot det inträffade och manade samtidigt till lugn i landet.

Depressionen, Kreugerkraschen och tragedin i Ådalen -31 skapade ett samhällsklimat som tillsammans med de borgerliga partiernas oförmåga att hitta lösningar på problemen banade väg för socialdemokratis kommande framgångar.

Diskussionsfrågor:

- Diskutera kring socialdemokratis ställningstaganden under framväxten av demokratin. Borde man ha varit mer pådrivande och militanta? Skulle utvecklingen kunnat gå fortare? Varför behövdes kompromisser och flerstegslösningar? Agerade partiet taktiskt rätt då man prioriterade allmän och lika rösträtt för män och lät rösträtten för kvinnor släpa efter eller uttryckte det en patriarkal hållning i partiet dvs. kvinnors rösträtt var mindre viktig än de manliga industriarbetarnas?
- Hur ska vi ställa oss idag till andra, auktoritära stater? Både vi själva och dessa vill inte sällan handla med varor och tjänster, att vi investerar hos dem eller dem hos oss samt ha allehanda utbyten. Ska vi ta hänsyn till "gradskillnader i helvetet" då vi diskuterar dessa stater, när och vilka demokratikrav eller krav på mänskliga rättigheter ska ställas?
- Motståndarna till allmän och lika rösträtt ansåg att den som hade egendom skulle ta större ansvar för en stabil samhällsutveckling än den som inte hade något att förlora för egen del, och att det därför var rimligt att rika hade fler röster och därmed mer inflytande än fattiga. Finns det spår av det synsättet kvar även i dag?
- Arbetstidsförkortningen till åtta timmar om dagen, och sedan 40-timmarsveckan skedde stegvis under 1900-talet. I flera andra länder har man fortsatt att förkorta arbetstiden. Sex timmars arbetsdag är ett mål sedan decennier, men mycket lite har hänt. Borde Socialdemokraterna driva arbetstidsförkortning hårdare? Eller är priset för kortare arbetstid för högt?
- Arbetarrörelsen var djupt kritisk till den lagstiftning om kollektivavtal och arbetsdomstol som infördes under sent 20-tal, då den inskränkte strejkrätten kraftigt. Idag är strejker under pågående kollektivavtalsperiod – så kallade vilda strejker – förbjudna och den fackliga organisation som uppmanar till en sådan döms till stora böter i Arbetsdomstolen. Varför valde socialdemokratin att så småningom ställa sig bakom och stödja den nya ordningen? Vad tycker du om "vilda strejker"?

3

Folkhemsepoken

Nytt fokus på samförstånd

Efter Brantings död 1925 valdes Per-Albin Hansson till partiledare efter viss debatt. Han hade då åtskilliga motståndare i partiet, inte minst de som återvänt efter splittringen och som i flera fall hade stort inflytande. Per-Albin Hansson slog an en ny ton för socialdemokratien där sammanhållning och samarbete framhövdes som bättre framtidsrecept än konflikt och konfrontation. Redan i en riksdagsdebatt 1928 höll Per-Albin Hansson sitt berömda "folkhemstal".

Med Per Albins formuleringar om folkhemmet hade den nya socialdemokratien tagit form. Där fanns de socialdemokratiska värderingarna kvar, men tonen var ny och han anvisade nya metoder för att lösa de konflikter som fanns. Det var gemenskapen som betonas. Det krävdes jämlikhet och solidaritet för att de många skulle få njuta av den frihet som de få välbeställda alltid hade haft.

Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar eller styvbarn. Där ser icke den ene ned på den andre, där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ned och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet. Ska det svenska samhället bli det goda medborgarhemmet måste klasskillnaden avlägsnas, den sociala omsorgen utvecklas, en ekonomisk utjämning ske, de anställda beredas andel även i den ekonomiska förvaltningen, demokratin genomföras även socialt och ekonomiskt.

Per Albin Hansson, tal i riksdagens debatt, 1928.

Keynes och arbetslösheten

På det ekonomisk-politiska området härskade under 1920-talet en normpolitik, som byggde på idén att arbetslösheten berodde på att löntagarna begärde för höga löner. Om bara löntagarna anpassade sina lönekrav, det vill säga i praktiken sänkte sina löner skulle efterfrågan på arbetskraft öka.

Den brittiske, socialliberale nationalekonomen John Maynard Keynes presenterade 1929 en annan lösning. Han hävdade arbetslösheten i själva verket berodde på att efterfrågan var för liten. Om man i det läget sänkte löner och aktivitet i ekonomin skulle problemen i själva verket förvärras, arbetslösheten skulle stiga. Staten borde istället via budgeten stimulera efterfrågan genom bidrag, offentliga arbeten och investeringar – främst i byggande. Liknande idéer framfördes i USA bland de som kom att bli rådgivare till president Roosevelt och i Sverige bland ekonomerna inom den så kallade Stockholmsskolan.

Uppgörelse med Bondeförbundet

Ernst Wigforss tog tidigt ställning för en politik som stimulerade efterfrågan och började arbeta utifrån en sådan som finansminister. Den låg till grund för en krisuppgörelse 1933 som innebar både sysselsättningsinsatser och stöd till jordbruket. Uppgörelsen träffades med Bondeförbundet, som gått framåt i valet 1932 tillsammans med Socialdemokraterna.

Lite förenklat kan man säga att Wigforss bedrev en ekonomisk politik som gjorde de kommande socialpolitiska reformer möjliga eftersom fler kom i arbete och tillväxten kom igång. Liberalerna var splittrade i sin inställning till den nya ekonomiska politiken och högern isolerades i sitt negativa motstånd.

Den finanspolitiska stimulansen hade också hjälp av en penningpolitisk stimulans i form av att Sverige 1931 släppte den så kallade guldmynstfoten. När värdet på den svenska valutan föll blev exporten billigare för köpare i utlandet och industrins konkurrenskraft förbättrades.

Välfärdsreformer byggde bort fattigdom

Per-Albin Hansson stod för en ram för det hela genom folkhemstankens betoning av samverkan och samförstånd. LO:s stöd var slutligen också nödvändigt för att slippa konflikter och LO kände att deras medlemmar vann på politiken eftersom den utöver ökade löner också innebar sociala välfärdsreformer, detta blev en viktig del i den svenska modellen. Per-Albin Hansson och Socialdemokraterna kunde regera i minoritet fram till andra världskriget samtidigt som väljarstödet oavbrutet växte under 1930-talet. Sommaren 1936 satt dock Bondeförbundet i regeringsställning, den så kallade ”semesterregeringen”, som sedan riksdagen velat ge mer pengar till försvaret än regeringen avgick.

Per-Albin Hansson i talarstolen 1940.

Foto: Okänd

Ernst Wigforss.

Foto: Okänd

En gemensam lösning som innebar upprustning träfades dock snabbt och en ny rödgrön koalitionsregering mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet tillträdde.

Medan övriga Europa befann sig i politisk och ekonomisk kris under 1930-talet och började rusta sig för krig skapades i de nordiska länderna stabila politiska förhållanden genom samarbete mellan en allt starkare socialdemokrati och borgerliga bondepartier. En ekonomisk återhämtning pågick utifrån en försiktig keynesiansk politik och de första stegen i välfärdsstatsbygget togs.

Många stora välfärdsreformer påbörjades under 1930- och 40-talen: ny folkpension, arbetslöshetsförsäkring, förebyggande hälso- och sjukvård, barnbidraget och

bostadsbidraget. Man tillsatte också en bostadssocial utredning som arbetade 1933–1947, vars syfte var att kartlägga trångboddheten och utarbeta riktlinjer för fler och sundare bostäder. År 1935 inleddes en satsning för trångbodda familjer med många barn.

Bättre levnadsförhållanden stärkte ekonomin

Idéerna bakom reformerna formulerades till stora delar av Gustav Möller och Alva Myrdal. Reformerna byggde på en idé om välfärden som en social rättighet kopplad till medborgarskapet. Välfärdsreformerna baserades också på tanken om en produktiv socialpolitik. Bättre levnadsförhållanden och förebyggande insatser skulle leda till bättre hälsa, minskade sociala problem och bana väg för en bättre ekonomisk utveckling. Alla dessa åtgärder blev en del av den svenska modellen.

Foto: Sallsredt

Gustav Möller i samspråk med Sickan Carlsson.

Foto: Okänd

Richard Sandler.

Foto: Okänd

Dag Hammarskiöld och Östen Undén 1959.

Foto: Okänd

Kata Dahlström.

Saltsjöbadsandan

Under lång tid hade den svenska arbetsmarknaden präglats av svåra konflikter. Ingen sida vann mark. Arbetarna fortsatte att strejka för bättre levnadsvillkor, arbetsgivarna fortsatte att ta in strejkbrytare och verka för ännu tuffare lagar för att försvåra arbetarnas organisering. Det var till exempel vanligt att arbetarnas bostäder ägdes av arbetsgivaren, och att strejkande arbetare vräktes ut på bar backe.

LO och SAF överens om den svenska modellen

År 1936 meddelade LO att förhandlingar med SAF skulle inledas. Förhandlingar fördes i Saltsjöbaden och i december 1938 slöts det s.k. Saltsjöbadsavtalet. Den ”svenska modellen”, frivilliga överenskommelser

inom ramar som samhället ställt upp, föddes. Arbetsfred uppsattes som det gemensamma målet. LO accepterade Arbetsdomstolen som en skiljenämnd men tvister om arbetsvillkor och annat skulle i första hand lösas genom förhandlingar och inte genom konfliktåtgärder eller domstolsbeslut.

Strejkbryteri som metod avvecklades

Arbetsgiversidan avvecklade också det tidigare organiserade strejkbryteriet som sedan dess bara förekommit i låg utsträckning. Den svenska modellen på arbetsmarknaden, byggd på samförstånd och avtal, kom senare att utvecklas även på andra samhällsområden och med andra parter.

Kvinnorna i arbetarrörelsen fram till andra världskriget

Agda Östlund och Nelly Thüring har nämnts. Östlund engagerade sig i riksdagen mot hustrumisshandel, för kvinnors rätt till pension och för bättre vård åt kvinnor och barn. När hon tog upp rätten till abort, lämnade många riksdagsmän salen. Typografen och riksdagsledamoten **Olivia Nordgren** blev från 1924 och för många år framåt den enda kvinnan i partistyrelsen.

1942 blev **Anna Sjöström-Bengtsson** den första socialdemokratiska kvinnan i riksdagens första kammare. 1958 var endast tio procent av partiets riksdagsledamöter kvinnor. **Hulda Flood** blev 1929 partiets första kvinnliga funktionär. Hennes uppgift var främst att agitera bland kvinnor.

Sigrid Ekendahl var den första kvinnliga LO-ombudsmannen. Hon började som kaféservitris och blev fackligt aktiv 1927. Tio år senare, 1937, blev hon ombudsman i avdelning 48 av Sveriges Hotell och Restaurangpersonalförbund. Hon blev LO:s första kvinnliga ombudsman och var ombudsman 1948–64. Därutöver var hon mångårig riksdagsledamot.

Den mest kända socialdemokratiska kvinnan efter Kata Dahlström blev dock **Alva Myrdal** (1902–1986, född Reimer). Hennes akademiska studier innefattade psykologi och familjesociologi. Tillsammans med maken Gunnar Myrdal skrev hon 1934 boken *Kris i befolkningsfrågan* som blev en viktig utgångspunkt för socialdemokratins socialpolitiska reformer. Boken lyfte fram idag självklara saker som att ansvaret för barnen borde delas mellan föräldrarna och att samhället borde ta ansvar för barnen genom en offentlig barnomsorg. Efter kriget engagerades hon allt mer i nedrustningsfrågan. Statsråd blev hon först efter 60 års ålder åren 1966–73. Hennes engagemang för fred gjorde att hon 1982 fick Nobels fredspris tillsammans med Mexicos Alfonso García Robles.

Sverige under andra världskriget

Det ryska angreppet mot Finland hösten 1939 drog Norden in i stormaktspolitiken. Den socialdemokratiska linjen var att hålla Sverige utanför stormaktskonflikterna. Ett betydande stöd gavs dock till Finland under vinterkriget och många svenska frivilliga deltog.

Samlingsregering i krigstid

I december 1939 bildas en samlingsregering under Per-Albin Hansson där Högerpartiet, Bondeförbundet och Folkpartiet deltog. (De två liberala partierna hade återförenats i Folkpartiet 1934). Per-Albin Hanssons idé om nationell sammanhållning från 1928 framstod nu som i allra högsta grad framsynt och förutseende. Nazister och kommunister isolerades som extrema "flygelpartier" och möjliga landsförrädare.

Efter den tyska ockupationen av Danmark och Norge 1940 var Sverige isolerat mellan det tyska nazistväldet i väster och söder och Sovjetunionen i öster där Sovjet 1940 ockuperat Estland, Lettland och Litauen, flyttat sin gräns västerut på Finlands bekostnad samt delat Polen med Tyskland.

Regerings svåra balansgång

Utrikespolitiskt innebar krigsåren en svår balansgång för samlingsregeringen. Berättigad kritik har riktats mot våra ekonomiska förbindelser med Tyskland (bland annat försörjde svenska malmgruvor den tyska krigsapparaten med järn) och att regeringen godkände att tyska trupper fick resa genom Sverige.

Direkt efter kriget blev det en motsvarande debatt om vad många menade var en svensk och socialdemokratisk undfallenhet mot Sovjet. Framför allt har den gällt utlämningen av baltiska soldater 1946 och Raul Wallenbergs försvinnande i rysk fångenskap.

Inrikespolitiskt rådde borgfred mellan partierna och en omfattande reglering av produktion och konsumtion byggdes upp. Ransoneringssystemet fungerade relativt väl till skillnad från under första världskriget då svält och upplopp var nära även i Sverige. Socialdemokratin fick erfarenheter av näringsliv och ekonomisk styrning som den sedan kunde bygga vidare på efter kriget.

Den 1 september 1939 såg det ut på detta sätt i Stockholm med alla dess tidningar förkunnande att kriget har brutit ut.

Valet 1940 blev socialdemokratin största seger genom tiderna med 53 procent av rösterna och dessutom en stor seger för Per-Albin Hansson personligen. Han uppfattades nu som en symbol och garanti för Sveriges oberoende. Han blev den förste "landsfadern" och blev också "Per-Albin" med större delen av svenska folket. I valet 1944 gick kommunistpartiet starkt framåt men

det var bara en tillfällig framgång. Det kalla kriget återförde kommunisterna till en roll i marginalen med bara fyra till sex procent av rösterna. Vänstern till vänster om socialdemokratien kom dock ändå att spela en viktig roll under folkhemsepoken, som pådrivare och initiativtagare till vissa av de samhällsförändringar som genomfördes.

Neutralitetspolitiken efter andra världskriget

Den socialdemokratiska utrikespolitiska linjen hade lagts fast redan under första världskriget av dåvarande utrikesministern Östen Undén. Det var alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig. Den linjen försökte man tillämpa också under andra världskriget.

Neutralitetspolitiken har spelat en stor roll i den svenska utrikespolitiken. Efter andra världskriget innebar den att landet ställde sig utanför de båda försvarsallianser som bildades, i väst genom Atlantpaktens Nato, och i öst genom Warszawa-pakten. Sverige försökte också locka de nordiska grannländerna till ett nordiskt försvarsförbund. Det gick dock om intet, eftersom Norge och Danmark kände sig förpliktade att gå in i Nato medan Finland hade särskilda hänsynstaganden att visa gentemot den stora grannen i öst, Sovjetunionen.

Under senare år har världsläget förändrats och Sverige ansökte om medlemskap i Nato i början av 2020-talet för att stå starkare tillsammans i oroliga tider. 2024 godkändes ansökan och Sverige är nu en del av Nato.

Under lång tid rustade Sverige upp sitt försvar eftersom vi inte kunde räkna med stöd från andra länder. I praktiken förekom dock samarbete med Nato-länderna om åtgärder vid en eventuell sovjetisk aggression. Med Berlinmurens och Sovjetunionens fall började Sverige rusta ner istället. Hotet om krig kändes långt bort. Idag ser världsläget annorlunda ut med krig och hot om krig i närområdet efter Rysslands invasion i Ukraina. Nu står stora och snabba upprustningar av försvaret för dörren.

Den tidigare utrikespolitiska linjen om neutralitet har haft många konsekvenser för den praktiska politiken. Den var ett avgörande argument för Socialdemokraterna och andra politiska partier att avstå från att ansöka om medlemskap i EU fram till mitten på 90-talet. Den var även ett viktigt argument för att vara aktiv inom andra internationella organ, till exempel Förenta Nationerna, som hade bildats efter andra världskrigets slut. Det var en tydlig svensk ambition att FN skulle spela en viktig roll i arbetet för att hävda världsfreden. Hjalmar Branting, socialdemokraternas första valda partiledare, fick Nobels fredspris för sitt arbete inom FN (som då hette NF, Nationernas förbund). Dag Hammarskjöld var FN:s generalsekreterare 1953–61 och som sådan lade sig vinn om att FN skulle stå fritt från stormakterna. Detta bidrog också till Sveriges uppslutning bakom FN.

Foto: Hennried

Första maj demonstration i Stockholm 1960. Tage Erlander och Kanyama Chiume från Nyasaland.

Mer än fyra decennier vid makten

En socialdemokratisk minoritetsregering tillträdde 1945 och Socialdemokraterna behöll regeringsmakten ända till 1976, trots Folkpartiets och dess nye partiledare Bertil Ohlins framgångar i valet 1948. Socialdemokraterna regerade alltså nästan oavbrutet i 44 år. En koalition med bondeförbundet 1951–57 efterföljdes av att partiet regerade ensamma som en minoritetsregering. Splittrade borgerliga partier var en starkt bidragande orsak. Bondeförbundet, som senare blev Centerpartiet, ville inte ingå i ett borgerligt block och samverkade både i koalitionsregeringar och i opposition med Socialdemokraterna.

Utrikespolitiskt omfattade partiet också samma syn som socialdemokratin.

Partiledarbyte 1946

Per-Albin Hansson avled hastigt 1946. Efter omröstningar i partistyrelsen och riksdagsgruppen valdes oväntat den tidigare skolministern Tage Erlander till ny partiledare och statsminister framför Gustav Möller. Erlander blev kvar till 1969 och uppfattades mot slutet också som en landsfader under vars regeringstid välfärdsstaten tillkom och Sverige upplevde en unik period av hög tillväxt samt arbete åt alla.

Välfärdsstaten uppstår

Efter andra världskriget fullföljdes den sociala reformpolitik som börjat på 1930-talet. Den skulle senare komma att ytterligare byggas ut på 1960- och 1970-talen. Vi fick en välfärdsstat som byggde på principen om en generell välfärd, alla och inte bara utpekade ”fattiga” skulle få del av välfärden. Barn och gamla stod i centrum för förbättringarna. Det allmänna barnbidraget tillkom 1948 efter ett tiotal års utredande. Pensionerna höjdes 1946, och 1952 kom kommunalt bostadstillägg för folkpensionärer.

Möllers mål att ingen pensionär skulle behöva anlita fattigvården uppfylldes. 1956 ersatte lagen om social-

hjälp den förnedrande och stigmatiserande fattigvårdslagen. Semestern förlängdes från två till tre veckor 1953 och en allmän sjukförsäkring tillkom 1955. (Tidigare organiserade många fackföreningar egna sjukkassor på samma sätt som arbetslöshetskassor.) Välfärden byggdes inte främst ut på statlig nivå utan genom en kontinuerlig expansion av den kommunala verksamheten. Småkommunerna sammanfördes genom olika kommunreformer till storkommuner. Den sista stora kommunsammanslagningen stod färdig 1971. I spetsen för den kommunala expansionen, bostadssaneringarna, byggprojekten och trafikprojekten stod ofta starka, enskilda kommunalmän.

Strävan till trygghet har alltid stått i centrum för socialdemokratiens politiska arbete – trygghet mot arbetslöshet, trygghet mot nöd och ekonomiska svårigheter. Det finns ingen motsättning mellan denna strävan till trygghet och viljan till frihet. I själva verket utgör känslan av trygghet ett frihetsvärde av enorm betydelse för den enskilda människan. I ett fattigt samhälle får man begränsa sig till ganska grova, generella metoder för att alls kunna nå fram till en praktisk lösning av trygghetsproblemen. I ett rikare samhälle, där standarden stiger och många av de grundläggande frihetsproblemen är lösta, kan man öka ambitionsgraden och ställa upp djärvare mål för politiken. Där kan man medvetet inrikta samhällets åtgärder på sådant sätt, att de vidgar den enskildes frihetssfär, anpassa insatserna efter de enskilda människornas särskilda förutsättningar och därmed öka deras möjligheter att välja hur de vill forma sin tillvaro.

Tage Erlander i Valfrihetens samhälle (Tiden 1962), s 77

Bostadsfrågan var en annan viktig socialpolitisk fråga. Bostadsbyggandet skedde i offentlig regi – 50 000 lägenheter byggdes per år från andra världskriget fram till 1958. Bostadsbristen berodde dels på höjda standardkrav men också på inflyttningen från landsbygden. Det sista stora steget i bostadsbyggandet togs genom Miljonprogrammet, byggandet av en miljon bostäder mellan 1965 och 1975.

Det byggdes inte bara bostäder i ytterområdena utan även stadskärnorna i många städer sanerades och byggdes om under 1960- och början av 1970-talet. Stockholms ombyggnad inleddes redan på 1950-talet och här byggdes också ett tunnelbanenät. Den ökade bilismen

ledde till vägbyggen och olika trafikprojekt runt om i landet.

Offentliga investeringar byggde ett starkt samhälle

Tage Erlander och andra ledare i den tredje generationen var pådrivande i de olika välfärdsfrågorna, inte minst Möllers efterträdare som socialminister, lantarbetarorganisationen och landsvägsagitatorn Gunnar Sträng som 1955 också blev finansminister. Tage Erlander talade om ”det starka samhället”. Den ökade privata konsumtionen skulle följas av stora offentliga investeringar. Dessa investeringar och den utbyggda välfärden krävde högre skatter.

Foto: Eric Lundqvist

Alva Myrdal. Efterkrigskonferensen 1943.

Foto: Okänd

Sven Aspling.

Foto: Hemried

Karin Kock.

Foto: Okänd

Gunnar Sträng.

Den tredje generationens ledare

Statsministern Tage Erlander och finansministern Gunnar Sträng blev ikoner för efterkrigstidens utveckling med höjd levnadsstandard, välfärdsstat och hög sysselsättning. Den ständige statsministern var Erlander, lång som socialdemokratins regeringsinnehav, och försedd med en orubblig förnuftstro och framstegsoptimism. Sträng var den ekonomiska trygghetens symbol, skenbart ofelbar likt påven i sina konjunkturbedömningar samt med tukt på både arbetsgivare och fackföreningar.

En annan viktig ledare i den tredje generationen var Torsten Nilsson som efter att han avgått som partisekreterare fanns i regeringen 1940–1971 på viktiga ministerposter som försvarsminister, socialminister och efter Östen Undéns avgång som utrikesminister 1962–1971. Två andra framträdande ledare var ”Stor-Sven” och ”Lill-Sven”, det vill säga Sven Andersson och Sven Aspling. Sven Andersson efterträdde Nilsson som partisekreterare men lämnade över till Sven Aspling som hade uppdraget 1948–62 varefter han blev socialminister fram till 1976. Sven Andersson blev både kommunikationsminister och sedan försvarsminister

då Torsten Nilsson lämnade dessa poster samt slutligen också utrikesminister 1973–1976.

Kvinnor började ta plats i politiken

Under den tredje generationens ledare började kvinnorna träda fram. Den första kvinna som blev statsråd var Karin Kock 1947. Mest känd blev den stridbara Ulla Lindström, statsråd 1954–1966, som dock aldrig av Erlander betroddes med ett helt departementsansvar utan fick finna sig i att förestå en ”diversebutik”.

Lite tidstypiskt offerades också skolministern Hildur Nygren när koalitionsregeringen med bondeförbundet bildades 1951. Hon ansågs också för svag av Erlander. Frågan är dock vilka krav han ställde på männen. Efter mångårig väntan inträdde Alva Myrdal i regeringen 1966 när Ulla Lindström avgått. År 1967 fick regeringen för första gången två kvinnor då även Camilla Odhnoff blev statsråd. Vid sidan av Ulla Lindström var Inga Thorsson kanske den mest framträdande och pådrivande kvinnan av sin generation. Hon släpptes aldrig in i regeringen men fick en rad utrikespolitiska uppdrag bland annat som FN-ambassadör.

Diskussionsfrågor:

- Socialdemokraterna hade makten i Sverige nästan oavbrutet i 44 år, och under den tiden växte stora delar av det välfärdssamhälle vi har i dag fram. Vad möjliggjorde ett så långt regeringsinnehav? Hur påverkades partiet av maktinnehavet?
- Den nya keynesianska ekonomiska politiken som Socialdemokraterna introducerade på 1930-talet var ett svar på den globala finanskrisen, depressionen. Vilka likheter finns mellan den ekonomiska krisen på 1920- och 1930-talet och den senaste finanskrisen som drabbat världen sedan 2008?
- Trettioalet innebar en tydlig omorientering i socialdemokraternas politik. Välfärdsstaten började byggas upp, ägd och styrd gemensamt och utan privata vinstintressen. Samtidigt fortsatte huvuddelen av ekonomin att vara privatägd. Marknaden reglerades genom lagar, avtal och offentliga investeringar. Hur ska vi ha det idag – vad ska vi äga gemensamt och vad ska skötas av marknaden? På vilket sätt ska marknaden regleras?

Striden om pensionerna

Den största reform- och välfärdsfrågan under 1950-talet blev frågan om pensionerna som också utvecklades till en politisk strid. En strid som kom att reaktivera arbetarrörelsen och lägga grundvalen för 1960-talets valframgångar.

Den fråga som dominerade hela 1950-talet var en pensionsreform som skulle ge arbetarna en rimlig tjänstepension. Den allmänna folkpensionen var av gammalt datum, och infördes redan 1914 av en liberal regering. Men förhållandena för de äldre var ändå på många håll usla. Många äldre hade en låg standard, och levde många gånger på undantag i trånga stugor. När det allmänna tog hand om åldringar var det ofta i form av ålderdomshem där de äldre tvingades sova i stora salar med mycket låg standard. Den ekonomiska ersättningen

Tjänstepensionssystemet

ATP-systemet så som det utformades på 1950-talet fortsatte i stort sett att gälla till mitten av 1990-talet. Då beslutade riksdagen om en genomgripande reform av pensionsystemet. Kostnaderna för ATP-systemet var oberoende av den ekonomiska utvecklingen i samhället och beräknade utifrån en viss genomsnittlig livslängd.

När tillväxten uteblev under det tidiga 90-talets krisår och medellivslängden ökade utan att ATP-avgifterna höjdes i samma grad så ökade oron för den långsiktiga finansieringen av pensionssystemet. Under åren 1994–1998 tillkom det nya pensionssystemet som är avgiftsbaserat istället för förmånsbaserat.

Det nya systemet trädde i kraft 1 januari 1999. Pensionen avgörs nu av livsinkomsten och inbetalda premier, samt av utvecklingen i premiereservfonderna. Det nya pensionsystemet utformades som en kompromiss mellan socialdemokraterna och de fyra borgerliga partierna i riksdagen.

under ålderdomen, pensionen, var dessutom mycket ojämlig. Tjänstemännen hade genom avtal tillförsäkrat sig en ersättning som stod i förhållande till deras inkomster. Arbetarna hade ofta att nöja sig med enbart statlig folkpension, och hade alltså ingen pension som var kopplat till arbetsinkomst.

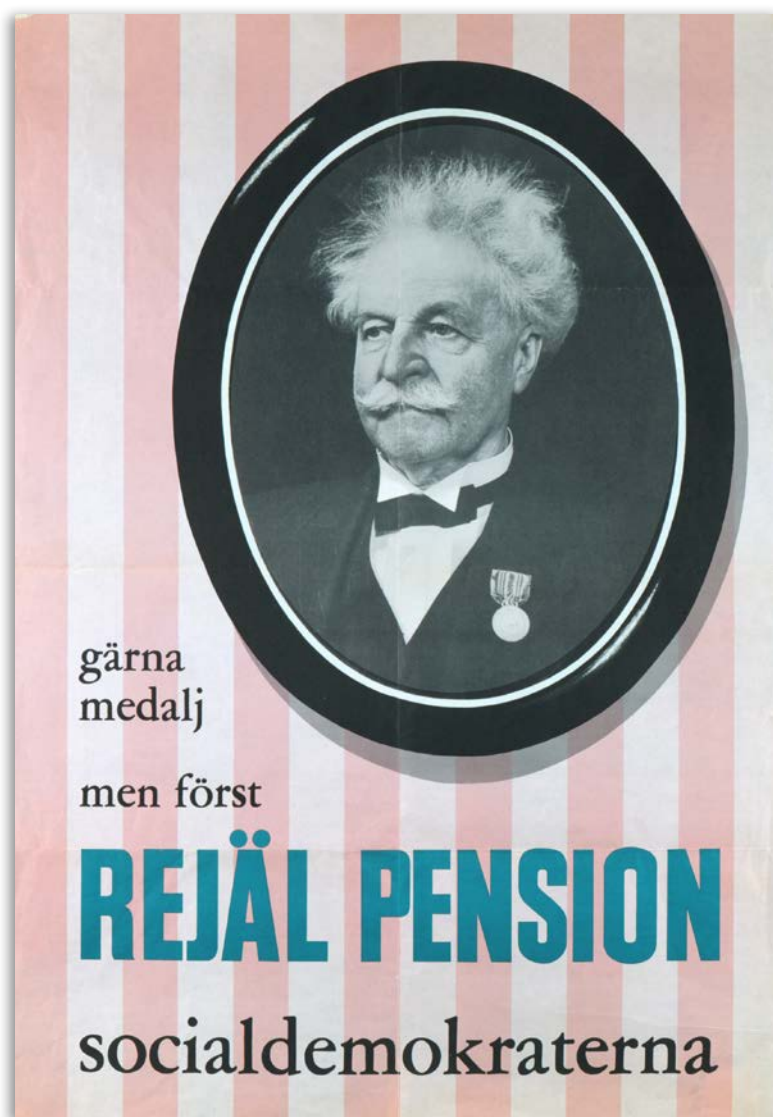
Svårt att nå uppgörelse om pensionsfrågan

I takt med att den allmänna levnadsstandarden steg i hela landet, växte också förväntningarna på att lösa pensionärernas ekonomiska villkor. Hela 1950-talet präglades till stor del av försöken att lösa frågan om en allmän tjänstepension, ATP. Redan 1944 hade den första motionen i frågan lämnats in till riksdagen och den första utredningen tillsattes 1947.

Sammantaget genomfördes tre stora utredningar av allmän tjänstepension innan avgörandet skulle föllas. Den sista lämnade sitt betänkande i början av 1957. Det framträdde tre olika linjer för att lösa pensionsfrågan. Socialdemokraterna ville finansiera allmän tjänstepension genom arbetsgivaravgifter, och att denna pension skulle stå i relation till inkomsten under yrkeslivet. Den linjen stöddes av Vänsterpartiet, LO och TCO. Centerpartiet hade en egen linje och ville se höjd folkpension och en frivillig tilläggsförsäkring, garanterad av staten. Högerpartiet och Folkpartiet ville att arbetsmarknadens parter skulle sluta avtal om fonder som skulle förvaltas av företagen. Denna linje stöddes också av SAF, nuvarande Svenskt Näringsliv och fackförbundet SIF, Sveriges industritjänstemannaförbund.

Folkomröstningar i Sverige

1922 Förbudsomröstning om försäljning av alkohol. **1955** Omläggning av trafiken till högertrafik. **1957** Allmän tjänstepension. **1980** Energiomröstning om avveckling av kärnkraft. **1994** Omröstning om Sveriges inträde i den Europeiska Unionen. **2003** Om Sveriges deltagande i det tredje steget av EMU (Ekonomiska och monetära unionen).

Valaffisch 1958.

I oktober 1957 hölls en folkomröstning om ATP. Den linje som företräddes av socialdemokraterna och LO fick flest röster. Men resultaten kunde tolkas på olika sätt, Socialdemokraternas linje fick mindre än 50 procent av rösterna. Genom förhandlingar mellan de olika partierna försökte man lösa frågan. Förhandlingarna avbröts i början av 1958 eftersom någon enighet inte kunnat nås. Bondeförbundets representanter i regeringen avgick och en rent socialdemokratisk minoritetsregering bildades. I början av 1958 lades ett regeringsförslag i ATP-frågan som föll vid riksdagens omröstning.

Nedlagd röst avgjorde ATP-frågan

Regeringen hade förklarat att den skulle avgå om förslaget inte gick igenom. Riksdagens andra kammare upplöstes därför och extraval utlystes. Valet hölls den 1 juni 1958 och blev en framgång för Socialdemokraterna och en svår motgång för Folkpartiet.

Men fortfarande hade inte Socialdemokraterna tillräckligt stöd i riksdagens andrakammare för att få igenom sin politik. I mars 1959 lade regeringen ett nytt förslag i ATP-frågan. Den folkpartistiske riksdagsledamoten Ture Königson meddelade att han skulle lägga ner sin röst i den avgörande omröstningen, trots att Folkpartiet var emot regeringens förslag. Hans skäl var att endast regeringen hade ett genomarbetat förslag, de två andra förslag som fanns var bara principförslag.

Vid omröstningen 1959 blev det 115 röster för regeringens förslag mot 114 för avslag och en nedlagd röst, som gjorde att regeringens förslag godkändes av riksdagen. En folkpartist som valde att inte följa sitt partis linje avgjorde alltså ATP-frågan i riksdagen. Den 1 januari 1960 trädde ATP i kraft och 1963 kunde de första ATP-pensionerna betalas ut.

Frågan om svenska atomvapen

Den andra stora politiska frågan på 1950-talet var om Sverige också skulle skaffa sig atomvapen. Sverige hade det tekniska kunnandet och en del såg besparingsmöjligheter i försvarskostnaderna genom atomvapens avskräckande effekt. Överbefälhavaren begärde att frågan skulle utredas 1954. S-kvinnor som anfördes av Inga Thorsson tog tydlig ställning emot kärnvapen vid sin kongress 1956 medan SSU var både för och emot. Flera av de äldre i partiet var också mot kärnvapen, bland annat Ernst Wigforss och Östen Undén. Förespråkare var närmast Per Edvin Sköld,

medan Erlander vacklade i sin inställning. En kompromiss på kongressen 1958 landade i behovet av att studera frågan. En studiegrupp tillsattes i partiet sent 1958 med Erlander som ordförande och Olof Palme som sekreterare. I december 1959 kom en rapport från en enhällig studiegrupp som sade ”i dagens läge övervägande skäl talar mot beslutet om en tillverkning av svenska atomvapen.” Detta slogs sedan fast av partikongressen 1960, och därmed var också denna problematiska fråga avförd från socialdemokratin dagordning.

Första maj demonstrationen i Stockholm 1957. Kvinnor demonstrerar mot atomvapnen.

Foto: Svenskt Fotoreportage

Foto: Okänd

I efterkrigstidens Sverige ökade levnadsstandarden i raketfart. Bostadsinteriör 1954. Sven Vikström med familj.

En aktiv arbetsmarknadspolitik

Sverige, som stått utanför kriget, kunde under efterkrigstiden dra nytta av uppbyggnaden i Europa som tog lång tid – inte minst i Tyskland. Svensk industri var intakt och exporten ökade till länder som var under uppbyggnad. Bortsett från en smärre kris, med stigande inflation och ekonomiska problem, i början av 50-talet, den så kallade Korea-krisen, kunde vi notera 25 år av kraftig tillväxt, stora rationaliseringar, standardhöjningar och omfattande reformverksamhet.

Bidrag för att flytta till jobben

Den fulla sysselsättningen spelade en stor roll och arbetsmarknadspolitikerna utvecklades genom den så kallade Rehn-Meidner-modellen (som är en del av svenska modellen) på 1960-talet. Den innebar att det skulle bedrivas en aktiv arbetsmarknadspolitik som såg till att utbilda och hålla de arbetslösa i gång

i största möjliga utsträckning. Staten skulle ge bidrag till personer och företag som fick sysselsättning genom aktiva insatser. Arbetskraften skulle vara rörlig, flytta till branscher och företag som expanderade och till regioner där efterfrågan var hög. Flyttbidrag blev tidigt ett flitigt använt instrument.

Strategin ändrades efter kritik

Det var framgångsrikt så till den grad att protesterna växte. ”Vi flytt int!” blev en norrländsk slogan på 1970-talet och förkortningen på Arbetsmarknadsstyrelsen, AMS, uttyddes Alla Måste Söderut. För att möta kritiken utformades regionalpolitiken i slutet på 1960-talet. Man började fråga sig varför arbetskraften skulle flytta till företagen och inte tvärtom. Företag fick bidrag för att utlokalisera verksamhet till orter med en svag arbetsmarknad.

Jämställdhetsreformer

Männen räckte inte till för att fylla den svenska arbetsmarknadens behov. Från 1950 till 1970 fördubblades antalet kvinnor i LO. Antalet förvärsarbetande kvinnor tredubblades 1950–1990. För att kvinnor skulle kunna delta på arbetsmarknaden krävdes en massiv utbyggnad av barnomsorgen. Vid 1950-talets slut fanns 10–15 000 platser, 1971 runt 90 000 och 1990 ca 400 000. Behovet av mer arbetskraft drev på i jämställdhetsfrågorna som uppmärksammades på partikongresserna 1960 och 1964 samt blev en stor fråga på extrakongressen 1967.

Extra partikongress för ökad jämlikhet

Socialdemokraterna gjorde mycket framgångsrika riksdagsval 1962, 1964 och 1968. Kommunalvalet

Foto: Okänd

Första maj demonstration 1975 – Daghem åt Johan!

1966 gav dock ett för sin tid lågt resultat. Socialdemokraterna uppfattades som trötta och idéfattiga, vilket fick partiledningen med Tage Erlander i spetsen att sammankalla en extra partikongress 1967 under temat ”Ökad jämlikhet”. Det hade blivit uppenbart att tillväxtpolitiken dels inte undanröjt alla gamla klassklyftor, dels skapat en rad nya samhällsproblem. En ny underklass hade växt fram i förorter och stora bostadsområden.

Högre utbildning och krav på barnomsorg

Ett annat viktigt område för Socialdemokraterna var utbildningssystemet som nu förändrades i grunden. Det gamla systemet med kortvarig folkskola för alla och realskola för några ersattes av den nioårig grundskola för alla genom riksdagsbeslut 1962 och en gymnasieskola för nästan alla 1971. Den högsta utbildningen byggdes ut även om den stora expansionen skulle komma med högskolorna på 1970-talet.

En rad ”nya” frågor aktualiserades under 1960-talet, inte minst genom ungdomarna och dessa frågor utgjorde grundvalen för nya eller nygamla sociala rörelser. Jämställdheten mellan kvinnor och män började på allvar att diskuteras då kvinnorna nu utgjorde en väsentlig andel på arbetsmarknaden. Valförändringar skedde i huvudsak med kvinnoarbetskraft och inom industrin räckte inte heller männen till. Med fler kvinnor på arbetsmarknaden kom krav på barnomsorg och mer jämlikt delande av hemarbete och omsorgen av barnen.

En tid av förändringar

Miljöfrågorna började uppmärksammas då olika kemikalier frikostigt hade börjat användas inom både jordbruk och industri. Den höjda arbetstakten och ökande stressen under sextioalet bidrog också till att aktualisera arbetsmiljöfrågorna.

Sextioalet blev en tid av förändringar med liberala, socialdemokratiska och ännu mer vänsterinriktade sociala och politiska vindar. Sekulariseringen av samhället var tydlig. Likaså utmanades en rad förbud och tabun. Diskriminerande strukturer och lagstiftning började avvecklas.

Utvandrarlandet blir invandrarland

Fram till 1920-talet hade utvandringen av fattiga från Sverige varit mycket omfattande. På 1930-talet svängde detta om, till följd av hårda tider i USA och bättre tider i det nya Folkhemssverige. Inför och under andra världskriget skedde en viss flyktinginvandring av judar och politiska flyktingar från nazistkontrollerade delar av Europa – något som väckte kritik bland stora delar av dåtidens svenska höger.

Efter andra världskriget hade Sverige en omfattande arbetskraftsinvandring. Framåt 1960-talet räckte inte ens tillskottet av kvinnor som lönebetald arbetskraft räckte för att täcka Sveriges behov. En majoritet av arbetskraftsinvandrarna var finländare och andra nordiska medborgare men det fanns också betydande inslag av invandrare från Italien, dåvarande Jugoslavien, Grekland och Turkiet.

Rösträtt för utländska medborgare

Invandringen skedde till de större städerna och industrikommunerna, där behovet av arbetskraft fanns. Några gränskommuner till Finland och Norge fick en hög andel utländska medborgare och finländarna blev en stor befolkningsgrupp i flera kommuner, främst i Mellansverige. Syrianer från Turkiet och Mellanöstern samt chilensare efter 1973 blev de första större, utomeuropeiska invandrargrupperna i Sverige.

Utländska medborgare som hade uppehållstillstånd fick rösträtt i kommunal- och landstingsvalet 1976 men det första valet där invandrare utan medborgar-

skap fick rösta blev i viss mån en besvikelse med ett valdeltagande på bara 60 procent. Få anade då att valdeltagandet bland utländska medborgare därefter skulle sjunka ytterligare för att på 2000-talet ligga på ungefär 35 procent. Invandrarna var i än högre grad än kvinnorna underrepresenterade i valda församlingar och är det fortfarande.

Utländsfödda tog plats i riksdagen

I boken "Beslutsfattarna" från 1996 om den socialdemokratiska riksdagsgruppen behandlas kvinnornas representation liksom frågorna om social representativitet och åldersrepresentativitet. Invandrarna nämns inte. Danskfödda Grethe Lundblad från Helsingborg, riksdagsledamot 1968–91, kan ha varit en av de tidiga representanterna. Erkki Tammenoksa från Stockholm var med och bildade den första finskspråkiga socialdemokratiska organisationen, en fackklubb inom Metall 1965. Han blev senare riksdagsledamot 1982–91. Den finländsfödda textilarbeterskan Lahja Exner var riksdagsledamot från Borås 1979–94 samt ledamot i partistyrelsen 1981. Med Juan Fonseca, född i Colombia, riksdagsledamot 1994–98 fick socialdemokratin sannolikt sin första ledamot med utomeuropeisk bakgrund. Först efter valet 2002 blev en större grupp födda utanför Europa socialdemokratiska riksdagsledamöter. Det första socialdemokratiska statsrådet som var född utomlands blev justitieministern Laila Freivalds, född i Lettland.

Diskussionsfrågor:

- Vilka faktorer var viktigast för den starka ekonomin i Sverige efter andra världskriget?
- Hur viktigt har jämställdhetsreformer som gjort det möjligt för kvinnor att förvärvsarbeta varit för den ekonomiska utvecklingen?
- Vilken betydelse har det att valda församlingar speglar befolkningens sammansättning?

Partiledarbyte 1969

Tage Erlander avgick på partikongressen 1969 efter 23 år som partiordförande och statsminister. Återigen stod partiet inför ett partiledarskifte, denna gång planerat och förberett i god tid jämfört med när Per-Albin Hansson oväntat och hastigt avled 1946. Även denna gång valde partiet generationsskiftet, 1946 hade man valt den då rätt okände

Erlander framför veteranen Gustav Möller. Nu föll valet på Olof Palme, Erlanders unge och mångåriga medarbetare. Med Palme sökte partiet en ledare i takt med tiden, en som kunde vitalisera partiet i förhållande till de radikala ungdomsgrupperna. De internationella frågorna lyftes fram, solidariteten med tredje världen betonades.

Olof Palme (1927–1986)

Palme var socialdemokratisk partiordförande från 1969 och till sin död den 28 februari 1986. Han var statsminister mellan 1969 och 1976 samt mellan 1982 och 1986.

Olof Palme kom från ett borgerligt hem, präglad av den överklass på Östermalm som det var. Han övertygades i tidiga ungdomsår av socialdemokratiens idéer. Han verkade inom SSU under 1950-talet och anställdes redan 1953 av Tage Erlander i statsrådsberedningen. Han hade en enorm arbetskapacitet och fick efterhand allt mer ansvarsfulla arbetsuppgifter.

Han invaldes i riksdagens första kammare 1958 och inträdde i regeringen 1963. Mellan 1965 och 1967 var han kommunikationsminister och därefter utbildningsminister till dess att han år 1969 blev statsminister.

Han förknippades med många kontroversiella och starka uttryck. Han kallade Franco-regimen i Spanien för "satans mördare" och den polismästare i Prag som lydigt följde den sovjetiska ockupationsmaktens order benämnde han "diktaturens kreatur". Mest beryktat var kanske hans jämförelse av USAs bombningar av Hanoi julen 1972 med förtryck i Sydafrika, utrotningsläger i Polen och andra våldsdåd genomförda av samvetslösa regimer.

Olof Palme var redan under sin livstid en kontroversiell person i borgerliga kretsar och från vänsterns sida. Som partiledare utsattes

han för hårda smutskastningskampanjer. Efter 1982 handlade dessa mycket om de sovjetiska ubåtskränkningarna.

Palme genomförde under sin regeringstid betydelsefulla reformer av arbetslivet, där medbestämmande och anställningsskydd var de viktigaste. Han stod i spetsen för reformer som skulle öka löntagarnas inflytande på sina arbetsplatser. Under hans andra statsministertid genomfördes också löntagarfonder. Vidare genomfördes under hans tid en rad utbildningsreformer, inte minst den studiesociala förändringen med studiebidrag och studielån bar hans märke.

Palme var också en framsynt miljöpolitiker. Tidigt pekade han på det resursslöseri som präglade västvärlden och han manade på för att få en ändrad syn på konsumtionen av varor och ändliga resurser.

Han var en hängiven internationalist, med många uppdrag på den internationella politiska scenen. Han hävdade de små nationernas rätt till självbestämmande. Han mäklade fred mellan Iran och Irak i deras krig och han ledde en FN-grupp med uppgift att formulera en strategi för "gemensam säkerhet", en rapport som förebådade det kalla krigets slut.

Olof Palme mördades på öppen gata i Stockholm 28 februari 1986. Mördaren har hittills inte kunnat fällas i en lagakraftvunnen dom.

Foto: John Wahlbärj

Olof Palme.

1970-talets frågor

Den långa perioden av hög ekonomisk tillväxt i Sverige planade ut under 1970-talet. År 1974 inträffar den så kallade oljekrisen när att de oljeproducerande ländernas kartell OPEC drastiskt höjde oljepriset vilket gjorde att hela västvärlden dök ned i en lågkonjunktur. Som ett litet exportberoende land drabbas Sverige hårt. Under lågkonjunkturen på 1970-talet uppstod också specifika branschkriser inom främst varvs-, teko- och stålindustrierna.

Från början av 1970-talet genomfördes en storsatsning på en ny energikälla som skulle komma att ha direkt politisk betydelse. Sveriges första kommersiella kärnkraftsreaktor som fortfarande är i drift, Oskarshamn 1 togs i bruk 1972. Totalt byggdes tolv reaktorer på fyra platser varav de i Barsebäck väckte mest protester.

Fler jämställdhetsreformer

En rad reformer genomfördes i början av 1970-talet. På jämställdhetens område genomfördes 1971 särbeskattningen. Gifta kvinnor fick ekonomisk självständighet och blev nu beskattade på samma sätt som män. Jämställdheten manifesterades också i att moderskapspenningen från 1955 ersattes av föräldra-

försäkringen 1974. Mannen fick nu samma rätt att vara hemma och ta hand om barnen som kvinnan. En rätt som bidrog till att öka männens ansvarstagande för hem och barn. En annan viktig frihetsreform för kvinnorna var fri abort.

Under vintern 1969 utbröt en vild strejk vid statliga LKAB:s gruvor i Kiruna. Den manifesterade tydligt de problem inom arbetslivet som diskuterades inom fackföreningsrörelsen liksom inkomstskillnaderna.

Anställningstryggheten stärktes

I rask takt fick Sverige under 1970-talet en helt ny arbetsrätt som påtagligt flyttade fram löntagarnas positioner. Arbetsmiljölagsstiftningen skärptes avsevärt. Arbetsgivarnas ansvar för en god arbetsmiljö betonades och det blev exempelvis möjligt för skyddsombuden på arbetsplatsen att stoppa produktionen om han eller hon ansåg att det förelåg fara för liv och hälsa om arbetet fortsatte. Anställningstryggheten förbättrades i och med att lagen om anställningsskydd (LAS) infördes. Dessutom infördes också medbestämmandelagen (MBL) som var tänkt att ge löntagarna större inflytande över förhållandena på arbetsplatserna. Den solidariska lönepolitiken medförde också att det fanns ett

Arbetsgruppen som utformade förslaget om löntagarfonder. Carl Lidbom (SAP), Rune Molin (LO), Rudolf Meidner (LO), Kjell-Olof Feldt (SAP), Anna Hedborg (LO) samt PO Edin (LO).

Foto: Okänd

Historien är inte död. Det lärde jag mig när jag for omkring och undersökte amerikanska bolag i Latinamerika. Bolagsherrarna ville inte höra talas om det förflutnas synder. Men resultatet av det förflutna synder – marken, byggnaderna, maskinerna, kort sagt: kapitalet – ville de givetvis inte avstå från. Det var helig privategendom och fick inte röras. Historien är viktig därför att resultatet av den finns kvar. Det förflutna ger fortfarande avkastning. Det förflutna ger fortfarande makt. I Sverige lika väl som i Latinamerika. Den här boken visar hur du kan utforska arbetets och kapitalets historia på din egen arbetsplats. Det är en praktisk handbok som beskriver hur man bär sig åt när man undersöker ett jobb – i världen, i hembygden, i företaget, hos facket, i skolan, hos yrkesinspektionen, i släktforskningen, i taxeringskalendern, i brev och dagböcker, på museum, hos försäkringsbolaget, inför domstol, i uppfinningar och på många andra sätt. Sextio år efter erövringen av den politiska demokratin står svensk arbetarrörelse nu beredd att erövra den ekonomiska demokratin. Det kräver en ny bild av företaget, en bild som sätter arbetet och arbetarna i centrum. Utgångspunkten är din egen erfarenhet – den här boken visar vad du kan göra av den. Gräv där du står!

Ur ”Gräv där du står – Hur man utforskar ett jobb” av Sven Lindqvist, 1978

outnyttjat löneutrymme i många företag som hade större lönebetalningsförmåga än den genomsnittliga löneutvecklingen.

Dessa övervinster skapade oro i löntagarleden och det fackliga svaret på frågan vid 1976 års LO-kongress blev löntagarfonder. Övervinsterna skulle bli till fackligt kontrollerade ägarandelar, som skulle öka det demokratiska inflytandet över näringslivet. Förslaget till löntagarfonder ändrades flera gånger och blev efter S-segern 1982 till en vinstdelningsskatt till regionala

fonder. Fonderna avvecklades 1992 och dess medel gick till att förstärka pensionssystemet och forskningen.

Diskussioner om kärnkraften präglade en stor del av den politiska debatten under 1970- och 80-talen. Kärnkraftsdebatten kulminerade i viss mån i folkomröstningen 1980. Kärnkraftsverket Barsebäck stängdes 2005 och flera reaktorer på andra kärnkraftverk har stängts. På senare år har debatten dock fått ny fart och till viss del ändrat inriktning till att handla om i fall vi ska bygga nya kärnkraftsanläggningar.

Valnederlaget 1976

Socialdemokraterna förlorade regeringsmakten efter 44 år 1976. En ny ledare för Centerpartiet, Torbjörn Fälldin, förde för första gången in Centerpartiet i ett nära samarbete med Folkpartiet och Moderaterna, som Högerpartiet nu bytt namn till. Regerandet gick dock inte särskilt bra, och det blev fyra borgerliga regeringar på två valperioder. Centern ansågs ha fällt Socialdemokraterna i valet med hjälp av kärnkraftsfrågan. Men kärnkraften kom sedan att skapa motsättningar inom borgerligheten eftersom varken Folkpartiet eller Moderaterna var emot kärnkraften.

Arbetslösheten var jämfört med tidigare hög och statens budgetunderskott växte. I valet 1982 vann Socialdemokraterna och kom tillbaka i regeringsställning.

Foto: Okänd

En glad Olof Palme firar valsegern 1982.

Den fjärde generationen ledare

Palmes regering efter valet 1973 blev hans första regering där han själv valt statsråden. Den kan sägas representera den fjärde generationen socialdemokratiska ledare. Här fanns namn som **Ingvar Carlsson, Kjell-Olof Feldt, Sten Andersson, Birgitta Dahl, Anna-Greta Leijon och Tage G Petersson**. Kjell-Olof Feldt blev 1982 ny finansminister och Ingvar Carlsson fick en roll som vice statsminister. Sten Andersson var redan partisekreterare sedan 1962, men blev från 1985 statsråd (socialminister och sedan utrikesminister). Tage G Petersson hade precis som Ingvar Carlsson olika ministeruppdrag och slutade sin politiska karriär som talman i riksdagen. Den fjärde generationen var formad av det sena 1940- och tidiga 1950-talet med kallt krig och en begynnande välfärd.

Fler kvinnor som statsråd

Palmes regering 1973 hade också först fyra och sedan även fem kvinnliga statsråd vilket då ansågs som många och ett uttryck för jämställdhet. Utöver veteranen **Alva Myrdal** fanns **Gertrud Sigurdsen, Nancy Eriksson** (senare Sveriges första kvinnliga landshövding) och **Anna-Greta Leijon**. Sigurdsen blev senare socialminister och Leijon var både arbetsmarknads- och justitie-minister. År 1974 tillfördes också **Lena Hjelm-Wallén** som strax skulle fylla 31 år. Hon slog därmed Östen Undéns gamla rekord från 1917, denne var drygt 31 år vid utnämningen. **Birgitta Dahl** blev statsråd 1982, senare miljö- och energiminister samt riksdagens talman 1994–2002. Ingvar Carlsson fortsatte efter Palmes död med "Palmes statsråd" på olika centrala poster fram till nederlaget 1991. Carlsson hade i valrörelsen 1994 lovat att en socialdemokratisk regering skulle ha lika många män som kvinnor, han höll sitt löfte för elva av de tjugotvå statsråden var kvinnor.

Kamp för sexuell likaberättigande

Under 1970-talet togs de första stegen i en ny frihetsrevolution, kampen för sexuell likaberättigande. Fram till 1934 hade homosexuella samlag varit olagliga och straffades med straffarbete i upp till två år. Det var (S)-riksdagsmannen Vilhelm Lundstedt som såg till att denna bestämmelse avvecklades. Homosexuella handlingar var fortsatt olagliga fram till 1944. Därefter var de inte kriminella, men stämplades som en mentalsjukdom fram till 1979.

Lång kamp mot diskriminering

RFSL, Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter bildades 1950 och blev mer politiskt aktivt på 1970-talet. Förbundet arbetade bland annat för att sjukdomsstämpeln skulle avskaffas. En aktion utanför Socialstyrelsen 1979 resulterade i att den nyutträdde chefen för Socialstyrelsen, folkpartisten Barbro Westerholm, avskaffade sjukdomsstämpeln av homosexualitet. Mellan 1978 och 1984

arbetade den statliga Homosexutredningen med att ta bort kvarvarande diskriminering mot homosexuella i lagstiftningen, vilket skedde successivt.

Fortsatta landvinningar för HBTQ+personers lika rättigheter

Sverige fick en partnerskapslag 1995 som gav samkönade par samma civilrättsliga skydd som i ett äktenskap, en första form av diskrimineringskydd inom arbetslivet samt år 2003 ett förbud mot hets mot folkgrupp på grund av sexuell läggning.

Pridefestivalen i Stockholm hölls för första gången 1998 och har sedan dess blivit ett växande arrangemang som inget politiskt parti nonchalerar. Under 2000-talet kom flera viktiga reformer t.ex. homosexuella pars rätt till adoption och om en ändring i sambo- och äktenskapslagstiftningen så att den gällde lika oavsett kön.

Diskussionsfrågor:

- Sveriges minoriteter och invandrare var länge osynliggjorda i det svenska samhället, inte heller socialdemokratin uppmärksammade dem fullt ut. Vad kan vi lära oss av detta?
- Socialdemokraterna har ibland fått kritik för att vara okänsliga för hur vissa beslut påverkar enskilda människor, till exempel när det gäller stöd till omflyttningarna från landsbygd till stad eller för rivning av äldre bebyggelse. Kunde partiet gjort andra val? Vilka val bör göras idag? Utgå gärna från historien och nuläget på din egen ort.
- Sedan 1970-talet har miljö- och klimatfrågorna blivit allt viktigare. Hur kan Socialdemokraterna kombinera hänsyn till miljön och en god ekonomisk utveckling?
- Löntagarfonderna var ett försök att skapa ekonomisk demokrati, något som periodvis har varit en stor fråga under arbetarrörelsens historia. Var löntagarfonderna dömda att misslyckas? Hur ska man se på frågan om ekonomisk politik i dag?

4

Socialdemokraterna efter 1982

När Socialdemokraterna kom tillbaka till makten år 1982 inledde den tillträdande finansministern Kjell-Olof Feldt med en jättelik devalvering. Den svagare kronan gav skjuts åt den svenska exporten, och därmed hela ekonomin. Nu lanserades en ekonomisk politik under benämningen den tredje vägens politik. Den innebar att man skulle både spara och expandera sig ur krisen.

Rosornas krig

Under 1980-talet sjönk arbetslösheten och aktiviteten i ekonomin ökade. Men samtidigt gick inflationen i höjden och ekonomin blev allt mer överhettad efter att kreditgivningen och valutahandeln hade avreglerats under mitten av 1980-talet. När socialdemokratin ville kyla ner ekonomin med olika åtgärder uppstod en häftig debatt mellan den fackliga och den politiska arbetarrörelsen. LO kritiserade den nya ekonomiska politiken hårt. Rosornas krig blev en benämning på denna konflikt.

I februari 1986 blev mordet på Olof Palme en trauma-

tisk upplevelse för hela svenska folket. Till efterträdare valdes Ingvar Carlsson, Palmes vapendragare sedan decennier och vice statsminister. Carlsson var partiledare i tio år. Under hans tid stod krispolitiken i centrum. Svårigheterna att få kontroll över en skenande ekonomi, problemen att hålla ihop arbetarrörelsens båda grenar i en svår tid var andra inslag under Carlssons tid som statsminister.

Framtiden såg trots allt ljus ut

Partiet firade dock sitt hundraårsjubileum 1989 i god stämning. Man hade inte bara segrat 1982 utan också vunnit de två följande valen. Ekonomin föreföll vara på rätt köl igen och nya reformer diskuterades. Ingvar Carlsson var med om att lägga grunden för en radikal förnyelse av politiken på väsentliga områden. Det gällde skattepolitiken, europafrågan, försvarspolitiken och energipolitiken.

Europa var i förändring, på hösten föll diktaturerna i Östeuropa och Tyskland återförenades året därpå. 1991 upplöstes även Sovjetunionen.

Foto: Från Arbetarrörelsens arkiv

Foto: Anders Löwdin

Den 1 januari 1995 blev Sverige fullvärdig medlem i EU efter ett ja i folkomröstningen 1994.

Foto: Från Arbetarrörelsens arkiv

Ingvar Carlsson, partiordförande 1986–1996 och statsminister i två perioder.

EU-medlemskapet

Efter andra världskriget bildades samarbetsorganisationen EEC av sex medlemsländer på kontinenten. Avsikten var att öppna gränserna för handeln mellan länderna och skapa ett ökat samarbete. Samtliga sex länder tillhörde militäralliansen Nato.

Samarbetet växte successivt – dels genom att fler medlemsländer tillkom och dels genom att arbetet inriktades på fler områden där samarbetsorganen också fick allt större befogenheter. Idag går organisationen under namnet EU, den europeiska unionen.

Fördelarna med att ingå i EU övervägde

I Sverige diskuterades i slutet av 1960-talet om en anslutning till EEC. Sverige stannade dock vid ett frihandelsavtal 1972. Främsta orsaken till detta var att socialdemokratin inte fann medlemskapet förenligt med alliansfriheten.

Efter att förändringarna i Östeuropa inletts och muren fallit gjorde regeringen Carlsson bedömningen att det säkerhetspolitiska läget förändrats tillräckligt mycket för att lämna in en ansökan om medlemskap i EU. Tidigare hade partiet varit skeptiskt för att inte säga negativt, men nu bytte man fot. De ekonomiska och politiska fördelarna med att ingå i unionen fullt ut ansågs väga tyngre än faran för ett försvagat demokratiskt inflytande och en EU-anpassning av svensk

lagstiftning med de risker detta kunde innebära för arbetarrörelsens landvinningar.

Nej till gemensam valuta

Det ekonomiska samarbetet utvidgades genom att varor, tjänster, kapital och människor fritt ska kunna röra sig över nationsgränserna inom EU. Dessutom påbörjades den monetära unionen genom olika steg, bland annat genom att valutornas växelkurser knöts hårdare till varandra, en självständig riksbank infördes i de olika länderna samt genom att de förband sig att hålla sig inom ekonomiska ramar.

I januari 1999 infördes den gemensamma valutan euro som betalningsmedel i ett flertal av de dåvarande medlemsländerna i EU. Den svenska socialdemokratin var splittrad i frågan – anhängarna såg en övergång till euro som ett viktigt steg i den europeiska integrationen medan motståndarna oroade sig för de ekonomiska och demokratiska konsekvenserna av den monetära unionen. En extra partikongress i mars 2000 förordade ett ja till euron som valuta, men i den folkomröstning som genomfördes i september 2003 vann nej-sidan. Den ekonomiska nedgång som följde på den internationella finanskrisen 2008 drabbade enskilda euroländer svårt och påfrestningarna väcker frågor om det gemensamma valutaområdets framtid.

Foto: Anders Löwdin

Göran Persson, partiordförande och statsminister 1996–2007.

Krisen under 1990-talet

I början av 1990-talet var ekonomin överhettad och Socialdemokraterna fick problem med att få igenom sina förslag i riksdagen. Regeringen Carlsson tvingades avgå år 1990 för att sedan återkomma. En rad politiska skandaler dök upp och drevjournalistiken föddes på allvar. Valet 1991 resulterade i en borgerlig fyrpartiregering som dock var i minoritet och behövde stöd från det invandrar- och främlingsfientliga Ny Demokrati för att få igenom sin politik i riksdagen.

Den starka konjunkturuppgången i slutet av 1980-talet hade dock snabbt förbytts i en ännu kraftigare

nedgång under 1990-talets första år, då mer än en halv miljon jobb försvann. Sverige dök ned i sin djupaste kris sedan 1930-talet. Industrisysselsättningen sjönk snabbt under 1990-talets första år. Nästan vart fjärde industrijobb försvann mellan 1990 och 1994. Först i slutet av år 1997 började sysselsättningen åter öka. Tjänstesektorn, framför allt den privata, svarar för hela den sysselsättningstillväxt som har skett på arbetsmarknaden sedan 1997.

Regeringen Bildt tvingades göra upp med Socialdemokraterna om såväl ekonomiska krispaket som sakfrågor om ett ändrat pensionssystem.

Tiden efter krisen

Efter valet 1994 återkom Socialdemokraterna i regeringsställning. Nu blev Göran Persson finansminister och genomdrev ett program för att skapa balans i statens finanser genom ett omfattande nedskärningsprogram och stora skattehöjningar.

1996 avgick Ingvar Carlsson vid en extra partikon-gress. Partiledarskiftet skedde planerat och var aviserat i god tid. Ändå präglades skiftet av stor dramatik sedan den första kandidaten, Mona Sahlin, fallit bort efter en kontokortsskandal. Till slut enades partiet om att välja Göran Persson till dess sjätte ordförande.

Kunskapslyft och budgetsanering

Under Göran Perssons statsministertid skapades ett statsfinansiellt ramverk som syftar till att undvika budgetunderskott och stor statsskuld. Samtidigt genomfördes ett omfattande kunskapslyft där anställda och arbetslösa erbjöds möjlighet att läsa in gymnasiekompetens. Dessutom utökades antalet högskoleplatser kraftigt och nya regionala högskolor startades.

Socialdemokraterna gick bakåt i valet 1998 till följd av den hårda budgetsaneringspolitiken. Vänsterpartiet hade dock gått framåt kraftigt till följd av sin kritik mot densamma. Efter valet inleddes ett budgetsamarbete med Vänster- och Miljöpartiet som skulle pågå i åtta års tid.

Arbetslösheten halverades

Göran Perssons ambition var att Sverige skulle bli ett föregångsland för en hållbar utveckling. Staten stimulerade resursbesparande verksamheter på olika sätt. En oljekommission tillsattes med uppgift att hitta lösningar på hur Sverige ska ersätta fossila bränslen som energikälla. Två kärnkraftverk avvecklades och en tämligen omfattande skatteväxling genomfördes, där skatt på energi vägde allt tyngre.

Vid millennieskiftet hade den för svenska förhållanden skyhöga arbetslöshet som var arvet efter kris och budgetsanering halverats, och väljarna belönade Socialdemokraterna med en seger i valet 2002.

Diskussionsfrågor:

- Det sägs att det blivit svårare att genomföra socialdemokratisk politik sedan 1980. Stämmer det, och vad beror det i så fall på?
- Vad betyder ordet "globalisering"? Vilka möjligheter ger rörligheten av kapital och människor, och vilka problem kan uppstå i globaliseringens spår? Vad gör till exempel den fria rörligheten inom EU med fackförbundens möjligheter att försvara kollektivavtalen mot lönedumpning?
- Vilken betydelse hade kommunismens fall i Östeuropa och Sovjetunionen för övriga Europa och Sverige? Hur ser utvecklingen i öst och framför allt i Ryssland ut idag och hur påverkar det Europa och Sverige?
- Vilka frågor är viktiga att vi samverkar kring på EU-nivå. Varför?
- Vilken betydelse hade 1990-talskrisen och den ekonomiska budgetsaneringen under Göran Persson för Sverige och Socialdemokraterna? Vad gjorde vi bra och vad blev mindre bra? Är full sysselsättning, i den utsträckning som tidvis uppnåddes före 1990-talskrisen, möjlig att uppnå och hur kan vi göra det?

Det nya millenniets första decennier

Första halvåret 2001 var Sverige ordförandeland inom EU. Det betydde att den socialdemokratiska regeringen utövade ett betydande inflytande över den europeiska politiska dagordningen. Socialdemokraterna valde att prioritera tre frågor; östutvidgningen, sysselsättningen och miljön.

Utrikesminister Anna Lindh mördades

Valet 2002 blir en stor framgång för Socialdemokraterna. I riksdagsvalet ökade partiet sin andel av rösterna med 3,5 procentenheter till 39,9 procent. Väljarna visade tydligt att de föredrog satsningar på välfärden framför stora skattesänkningar för höginkomsttagare.

Den 11 september 2003 avled utrikesminister Anna Lindh, efter att dagen innan ha blivit överfallen och svårt skadad under ett besök på varuhuset NK i Stockholm. Mordet skedde under brinnande valrörelse inför den svenska folkomröstningen om EMU. Socialdemokraterna fick uppleva ännu ett mord och en stor sorg. Den här gången identifierades mördaren snabbt och dömdes till livstids fängelse.

Europaparlamentsvalet (EP-valet) 2004 gav EU-kritiska Junilistan ledd av den fd socialdemokraten Nils Lundgren tre mandat utifrån femton procent av rösterna.

Vår första kvinnliga partiledare

Valet 2006 förlorade Socialdemokraterna regeringsmakten. Göran Persson meddelar att han avgår som partiordförande. På extrakongressen den 17 mars 2007 väljs Mona Sahlin som första kvinnliga partiordföranden för Socialdemokraterna.

De fyra borgerliga partierna, hade noga förberett sig inför valet, de skapade en gemensam politisk plattform och kallade sig Alliansen med orange som en ny, gemensam färgbeteckning. Den nye moderatledaren Fredrik Reinfeldt och centerledaren Maud Olofsson spelade båda viktiga roller för alliansbygget. Under Reinfeldt intog moderaterna på vissa områden en socialliberal hållning och kallade sig ”det nya arbetarpartiet” samtidigt som han höll fast vid traditionell borgerlig ekonomisk politik med skattesänkningar och sänkta ersättningsnivåer för ”bidragstagare.”

Olofsson såg till att centerrörelsen åter fjärmade sig från arbetarrörelsen och gav stort utrymme åt unga centerpartister som skolats av högersmedjan Timbro.

I Europaparlamentsvalet 2009 förlorade Junilistan sina mandat men det nybildade Piratpartiet (PP) fick ett mandat. Runt om i Europa fick Piratpartier representation vid denna tid och väljarstödet baserades på kritik av och oro över lagregleringar kring immaterialrätt och avlyssning. I Sverige debatterades FRA- och Ipredlagarna intensivt och PP och dess ungdomsorganisation växte medlemsmässigt, även Miljöpartiet profilerade sig som motståndare till ”dataövervakning.” Vid valet 2010 var dock frågan överspelad och denna missnöjesvåg fick aldrig något parlamentariskt genomslag i Sverige.

Några stormig år

Våren 2010 bestämde sig Socialdemokraterna för att lägga fram en gemensam vårbudget tillsammans med Miljöpartiet de Gröna och Vänsterpartiet. Valet 2010 blev ett nytt nederlag för Socialdemokraterna som gick tillbaka procentuellt och bara med någon tiondel blev större än Moderaterna. Reinfeldts liberalisering

Foto: Linda Håkansson

2007 valdes Mona Sahlin till partiordförande. Den sjunde i ordningen – och den första kvinnan på posten.

av Moderaterna öppnade möjlighetsfönstret för Sverigedemokraterna (SD och dess ledare Jimmie Åkesson. SD hade redan i valet 2006 fått nästan tre procent och fördubblat sitt valresultat jämfört med 2002. På samma sätt som för kristdemokraterna 1991 ledde en lång resa för SD till slut sitt mål 2010, riksdagsrepresentation med 5,7 procents väljarstöd.

På extrakongressen den 26 mars 2011 väljs Håkan Juholt till ny partiordförande. Därmed inleddes en konfliktfylld period i partiet. Den 21 januari 2012 beslutade Juholt att lämna uppdraget som partiordförande för Socialdemokraterna och efterträddes av Stefan Löfven som mer formellt valdes till partiordförande på partikongressen 2013. Då beslutades också om ett nytt partiprogram, ”Partiprogram för förändring”, som ersatte det från 2001.

Miljöpartiet näst störst i EP-valet

År 2014 var ett dubbelvalår då det både var Europaparlamentsval i juni och riksdagsval i september. I EP-valet nådde Miljöpartiet sin största framgång genom tiderna genom att partiet blev näst största parti efter socialdemokraterna och större än Moderaterna. Valdeltagandet på ca 51 procent var också det högsta någonsin i ett EP-val i Sverige.

Foto: Anders Löwdin

Stefan Löfven efterträdde Håkan Juholt som partiordförande 2012 och valdes mer formellt på partikongressen april 2013.

Riksdagsvalet 2014 innebar att Alliansen blev mindre än de tre s.k. röd-gröna partierna. Ökningen för Socialdemokraterna var marginell och MP gick tillbaka trots sitt goda EP-val. Istället blev det Sverigedemokraterna som gick kraftfullt framåt och blev Sveriges tredje största parti med tretton procent och ett markant väljarstöd i LO-leden. Feministiskt initiativ (FI) som bildats 2005 av den tidigare Vänsterpartiledaren Gudrun Schyman tog ett mandat i EP-valet men lyckades inte komma in i riksdagen även om valresultatet på 3,1 procent var relativt högt.

Decemberöverenskommelsen

Socialdemokraterna valde att bilda regering tillsammans med enbart Miljöpartiet efter valet men regeringens budgetproposition för 2015 förlorade gentemot Allianspartiernas förslag då SD valde att i slutomröstningen att aktivt stödja det senare istället för att lägga ned sina röster då deras eget alternativ hade fallit. Detta resulterade i den s.k. Decemberöverenskommelsen (DÖ) mellan regeringen och Allianspartierna. Målet med överenskommelsen var att möjliggöra för minoritetsregeringar att styra landet enligt sitt eget budgetförslag samtidigt som tre politiska områden (försvar och säkerhet, pensionerna, energi) pekades ut för samarbete och samtal. Utanför överenskommelse stod Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna.

DÖ föll redan 2015 genom att Kristdemokraterna lämnade den och övriga borgerliga partier följde efter men i princip kom den ändå att gälla fram till 2018 eftersom inga gemensamma Alliansbudgetalternativ formulerades. En viss reformpolitik kunde genomföras 2014–2018. Regeringen inledde avvecklingen av den s.k. pensionärsskatten dvs. den skatteskillnad som regeringen Reinfeldt hade skapat mellan förvärvsarbetande och ålderspensionärer. A-kassenivån höjdes 2016. I februari 2016 avskaffades den bortre tidsgräns i sjukförsäkringen (stupstocken) som Alliansregeringen infört 2008, Hösten 2016 infördes investeringsstödet till nya hyresbostäder vilket lett till runt 51 000 nya bostäder fram till 2022 med hyror som är lägre än i andra nyproducerade bostäder. Investeringsstödet har möjliggjort byggande av bostäder i kommuner där det knappast byggts något sedan 1990-talet. Regeringen Löfven lanserade också genom utrikesminister Margot Wallström den feministiska utrikespolitiken.

Flyktingströmmen till Europa

År 2015 sökte mer än 163 000 människor asyl i Sverige, som en del av den stora flyktingströmmen till Europa. Huvuddelen kom från Syrien, Afghanistan och Irak. Det var den högsta siffran någonsin under ett enskilt år. I början av 90-talet skedde en liknande kraftig ökning av antalet asylsökande som berodde på kriget i det forna Jugoslavien. År 1992 ledde det till att över 80 000 personer sökte asyl.

Sverige fick, i likhet med Tyskland, under trycket av antalet överge sin generösa politik mot slutet av 2015. Det behövdes ett ”andrum” och att den svenska lagstiftningen om rätten till asyl anpassades till minimikrav enligt internationell rätt.

Under mandatperioden 2014–2018 bytte Moderaterna och Kristdemokraterna partiledare, de förstnämnda två gånger. Även Liberalerna genomgick efter 2018 två partiledarbyten. En tydlig högerkonservativ glidning skedde jämfört med partiernas positioner under Reinfeldtåren och under ytan pågick ett accepterande av SD som ett parti i det högerkonservativa borgerliga blocket.

Januariöverenskommelsen

I valet 2018 fick de tre rödgröna partierna 144 mandat och Alliansens 143 mandat. SD ökade ytterligare och fick 62 jämfört med Moderaternas 70. Riksdagen valde moderaten Andreas Norlén till talman och Stefan Löfven förlorade den obligatoriska statsministeromröstningen och en historiskt lång regeringsbildning inleddes under vilken övergångsregeringen också förlorade budgetomröstningen. Istället antogs Moderaternas och Kristdemokraternas gemensamma budget med stöd av Sverigedemokraterna. Löfven menade att extra val skulle utlysas om man inte kunde nå en uppgörelse om hur Sverige skulle styras.

Regeringskrisen slutade i att Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Centerpartiet och Liberalerna ingick den s.k. Januariöverenskommelsen om hur ett stort antal politiska frågor skulle lösas. Förändringar i Lagen om anställningsskydd (LAS) och om friare hyressättning i nyproduktion var två kontroversiella punkter för Socialdemokraterna.

EP-valet 2019 innebar att Moderaterna åter blev näst största parti efter Socialdemokraterna och Sverige-

demokraterna det tredje största. Miljöpartiet föll tillbaka till fjärde plats. Valdeltagandet steg ytterligare från 51 procent 2014 till 56 procent 2019.

Valperioden präglades dels av covid-19 nedstängningen 2020–21, dels av växande problem kring skjutningar och sprängningar i främst de s.k. utsatta bostadsområdena. Olika kriminella gäng och släktklaner försöker styra narkotikamarknaden och i likhet med religiösa fundamentalister kontrollera de som bor där. De sociala och ekonomiska klyftorna har också fortsatt att öka i Sverige allt sedan millennieskiftet vilket den statliga Jämlikhetskommissionen kunde peka på 2021.

Löfven avgick och kom tillbaka

Januariöverenskommelsen föll då Liberalerna lämnade den våren 2022 och Löfven tvingades avgå då Sverigedemokraterna väckte i juni ett misstroendevotum utifrån att Vänsterpartiet sagt sig inte ha förtroende för Löfven utifrån punkten om friare hyressättning i nyproduktion.

Löfven och regeringen återkom dock några veckor senare men Löfven uttalade att han vid partikongressen skulle lämna sina uppdrag som partiledare och statsminister. Den s.k. LAS-utredningens förslag blev

Foto: Linda Håkansson

I november 2021 valde kongressen Magdalena Andersson till ny partiordförande.

inte av då de stora parterna på arbetsmarknaden kom överens om ett nytt huvudavtal där den försvagningen av anställningsskyddet växlades mot större omställningsstöd. Från LO var bara Metall och Kommunal med i överenskommelsen och övriga LO-förbund var kritiska till att de två brutit mot LO-samordningen.

Sveriges första kvinnliga statsminister

Partikongressen i november 2021 valde den tidigare finansministern Magdalena Andersson till ny partiledare och strax därefter valdes hon som första kvinna till svensk statsminister. Samtidigt röstades dock M-KD-SD förändringar i budgetpropositionen igenom varför Miljöpartiet lämnade regeringen och Andersson fick avgå samma dag som hon valts. Efter en ny förtroendeomröstning återvaldes Andersson och Sverige fick en socialdemokratisk minoritetsregering. Under denna genomförde FN i Stockholm ett stort miljö- och klimatmöte som högtidlighöll att 50 år tidigare, 1972, hade FN hållit sitt första miljömöte någonsin där. Efter långa förhandlingar åstadkoms också strax före valet ett stort inkomstpensionstillägg till alla med låga pensioner.

Putinregimens invasion av Ukraina 2022 skapade en

osäker säkerhetspolitiska situation för både Sverige och Finland. En process om att bryta med Sveriges tidigare tvåhundraåriga utrikes- och säkerhetspolitiska doktrin om alliansfrihet till förmån för att gemensamt med Finland söka medlemskap i Nato inleddes i partiet och riksdagen. Regeringen Andersson beslutade i maj 2022 vid ett extrainkallat regeringssammanträde att formellt meddela Nato att Sverige vill upptas som medlem i försvarsalliansen. Processen drog dock ut på tiden. Sist av Nato-länderna att godkänna Sveriges ansökan var Ungern. Den 7 mars 2024 blev Sverige en del av Natos gemensamma försvar.

Borgerlig regering med stöd av SD

Valet 2022 slutade i en knapp seger för det nya högerkonservativa block (176 mandat mot 173 för S, MP, V och C) som bildats efter Januariavtalets fall av Moderaterna, Kristdemokraterna, Liberalerna och Sverigedemokraterna. Alla borgerliga partier utom Centerpartiet svek under valperioden sina tidigare löften och löften i valet 2018 att inte samarbeta med SD. Sverigedemokraterna blev större än Moderaterna och har i det s.k. Tidöavtalet dikterat grundvalarna för den regering de tre högerkonservativa partierna bildat med Ulf Kristersson som statsminister.

Den femte och sjätte ledargenerationen

Göran Persson tillträdde i mars 1996 som partiledare och statsminister och skulle komma att sitta i tio år. Persson och hans statsråd representerade den femte generationens ledare, huvudsakligen födda på 1940- och 50-talen och formade av 1960- och 70-talen. Under Göran Perssons styre blev det flera regeringsombildningar och ministerskiften. Fyra personer avverkades som vice statsministrar: Lena Hjelm-Wallén, Margareta Winberg, Lars Engqvist och Bosse Ringholm. Till de mer uppmärksammade ministerförändringarna hörde Mona Sahlins återkomst som minister efter valet 1998, valet av advokaten Thomas Bodström till justitieminister 2000 och finansminister Erik Åsbrinks avgång 1999 efter oenighet om den ekonomiska politikens inriktning.

Till de framträdande ministrarna hörde också Pär Nuder, Anna Lindh och Margot Wallström, som senare blev EU-kommissionär. Samtliga efterkommande partiledare: Mona Sahlin, Håkan Juholt och Stefan Löfven kan räknas till den femte ledargenerationen.

Till den sjätte ledargenerationen hör de som är födda sent 60-tal och framåt. Några framträdande namn i Löfvens regering 2014 var Magdalena Andersson, Mikael Damberg, Lena Hallengren, Morgan Johansson, Helene Fritzon, Ann Lindé, Anders Ygeman och Annika Strandhäll. Många av dem har fortsatt ledande positioner i partiet, i riksdagen och i EU, under ledning av partiordförande Magdalena Andersson. Samtidigt som en ny ledargeneration födda på 80-talet och senare börjar ta plats.

Högerpopulism och rasism

2014 blev Sverigedemokraterna (SD) Sveriges tredje största parti. I kommuner och landsting blev det ett motsvarande valresultat vilket lett till en rad blocköverskridande koalitioner. Ett extraval var nära förestående efter det att det gemensamma borgerliga budgetförslaget för 2015 röstades igenom i riksdagen med hjälp av SD. Genom den s.k. decemberöverenskommelsen (DÖ) inställdes det av Löfven utlysta extra valet till förmån för en politisk överenskommelse mellan regeringen och de fyra borgerliga partierna. DÖ var tänkt att gälla fram till valet 2022. Den innebar att den statsministerkandidat som samlade stöd från den partikonstellation som var större än alla andra tänkbara regeringskonstellationer skulle släppas fram. En minoritetsregering skulle kunna få igenom sin budget genom att man lät största "blocks" budget gälla. Utbrytningar ur budgeten skulle inte tillåtas. Vidare så pekades ut tre politiska områden (försvar och säkerhet, pensionerna, energi) för samarbete och samtal syftande till blocköverskridande överenskommelser. Utanför DÖ ställde sig Vänsterpartiet och SD inbjöds inte att delta i diskussionen.

Kring försvars- och säkerhetspolitiken gjordes 2015 en blocköverskridande överenskommelse med alla DÖ:s parter utom Folkpartiet (som samma år bytt namn till Liberalerna). Kristdemokraterna, som efter valet

Foto: rotinteminkompis.se

Kampanjen "Rör inte min kompis" startades i Frankrike av nätverket SOS Racisme och kom till Sverige 1985. Rättigheterna ägs av SSU-distriktet i Stockholms län.

bytte partiledare, röstade på sitt riksting i oktober 2015 igenom ett beslut att lämna DÖ. Moderaternas nya partiledare Anna Kinberg Batra följde upp detta genom att deklarerat DÖ som upplöst.

Stor flyktingvåg i Europa 2015

Under det andra halvåret 2015 ökade antalet asylsökande i Sverige dramatiskt, främst utifrån inbördeskrigen i Syrien och Irak, vilket har lett till det största antalet asylsökande genom tiderna, runt 160 000 att jämföra med det tidigare toppåret 1992 på runt 85 000 i samband med Bosnienkonflikten. Eftersom kommuner och myndigheter inte längre sade sig klara av en värdig mottagning av de många asylsökande på så kort tid samtidigt som övriga EU, förutom Tyskland och Österrike, inte visade vilja att ta sin andel av ansvaret så beslutades mot slutet av 2015 om olika åtgärder för att minska antalet asylsökande. År 2015 var också året då världens länder skrev under ett globalt klimatavtal i Paris.

Invandrarfientlighet och diskriminering har funnits länge i Sverige. I politiken var dock invandrarfientliga och fascistiska (nazistiska) politiska rörelser obetydliga i Sverige in på 1980-talet. Precis som i övriga Europa började en ungdomlig, utomparlamentarisk nynazism spira i Sverige på 1980-talet, med bas i den engelskinspirerade så kallade "skinnskallekulturen" och "vit makt"-musiken.

Högerextrema partier har växt

Denna utomparlamentariska nynazism förenades med svensk historisk nazism och fascism till det som 1988 blev Sverigedemokraterna (SD). Sverigedemokraterna är också en del av den partifamilj i Europa som brukar benämnas "högerpopulister". Högerpopulismen är nationalistisk och kallar sig gärna också socialkonservativ. Den har vacklat mellan en ibland nyliberal och ibland nästan socialdemokratisk hållning till välfärdsstaten och ekonomisk politik.

Invandringen och i synnerhet flyktinginvandringen ses som det stora samhällsproblemet. Högerpopulismen ser ett mångkulturellt samhälle som en omöjlighet, det "främmande" som anses invadera den existerande

nationen skapar bara problem. Även olika nationella minoriteter som romer utpekas som kollektivt ansvariga för exempelvis brottslighet.

Under 2000-talet har högerextremism och högerpopulistiska partier växt sig allt starkare i Europa, och i Sverige. Från en väljarmässigt marginell position i några kommuner har Sverigedemokraterna fått ökat stöd och kom genom valet 2010 in i riksdagen. Sedan 2022 utgör de regeringsunderlag i den borgerliga regeringen med Ulf Kristersson (M) som statsminister.

Främlingsfientligt fokus på muslimer

Sverigedemokraterna är dock inte det första flykting- och invandrarfientliga partiet i Sveriges riksdag. Under 1991–94 fanns partiet Ny Demokrati i riksdagen. I Ny Demokratis retorik ställdes ”eliten”, främst den politiska ”eliten”, mot ”folket” som inget parti längre ansågs företräda, enligt Ny Demokratis anhängare.

När Ny Demokrati satt i riksdagen höll den så kallade ”Lasermannen” Stockholm och Stockholms invandare i skräck 1991–92 med sina attentat där han i efterhand påstått sig influerad av partiets invandrarfientliga budskap.

Många av Europas främlingsfientliga partier lägger allt större fokus det påstådda ”hotet” från islam och invandrare som är muslimer. Den allmänna invandrar- och främlingsfientligheten har på 2000-talet allt mer inriktats mot muslimska invandrare och islam som påstås vilja ”ta över” Europa. Detta har inte minst skett efter terrorattacken mot World Trade Center i New York i USA den 11 september 2001 och andra terroråd av islamistiska terrorister, och det efterföljande USA-ledda ”kriget mot terrorismen”. Den antiziganism som präglade den historiska fascismen och nazismen bärs vidare av dagens främlingsfientliga partier.

Kulturskillnader ses som ett hot

I vår tid har alltså rasismen delvis bytt skepnad. Nazismen menade att det ”vetenskapligt” gick att skilja olika människoraser åt, och att den ariska (vita) rasen var högre stående än andra raser, och den därför hade rätt att härska över andra raser. Denna ”vetenskap” har motbevisats och krossats, och ingen som säger att en människa av en viss ”ras” är bättre än en annan blir längre tagen på allvar. Istället har främlingsfientliga

krafter börjat tala om ”kulturskillnader”. Att människor från olika kulturer är väsensskilda från varandra, och att människor från vissa kulturer är barbariska och brottsbenägna. Det är slående hur likt det resonemanget är hur nazister resonerade om människoraser. Enligt detta nya synsätt är det farligt att människor från olika kulturer möts och lever sida vid sida, kulturen förstörs om den förändras och ”blandas.”

Våldsamma attacker i rasismens spår

Främlingsfientligheten tar sig också våldsamma uttryck. En ny mördare och motsvarighet till ”Lasermannen” greps i Malmö 2011. En likaså främlingsfientlig terrorist genomförde i juni 2011 ett bombdåd i Oslo och en massaker på medlemmar i det norska socialdemokratiska ungdomsförbundet på Utöya med otaliga dödsoffer. I Kärntorp anordnades 2013 en antirasistisk demonstration som blev våldsamt attackerad av beväpnade nazister. Den protestdemonstration som anordnades som en reaktion mot detta kort därefter fick ca 16 000 deltagare. Demonstrationen har uppskattats vara Sveriges största antirasistiska demonstration någonsin. År 2015 angreps en skola i Trollhättan vilket ledde till att tre personer dog utöver förövaren själv.

Terrorgrupper och självmordsbombare

Islamistiska terrorgrupper eller jihadister har genomfört flera våldsdåd i Europa bland annat genom självmordsbomber. I januari 2015 angreps satirtidsskriften Charlie Hebdos redaktion i Paris för sina satiriska Muhammedteckningar och tolv dödades, ett anslutande gisslandrama vid en judisk mataffär krävde ytterligare oskyldiga offer. I ett antal samordnade terrorattacker dödades i november 2015 över 130 människor i Paris. 2010 utfördes ett bombdåd i Stockholm under julhandeln men enbart förövaren själv dog. Från Europa och Sverige har många unga rest för att ansluta sig till terroriströrelsen Daesh som upprättat ett självutnämnt kalifat i Syrien och Irak.

Runt om i Europa ansätts demokratin av såväl högerextremas som jihadisters våld. Socialdemokratin i Sverige och Europa har en stor uppgift i att både bekämpa extremisters våld och se till att det mångkulturella samhället har en gemensam värdegrund i demokrati, tolerans, frihet från våld och jämställdhet.

Demokratin är fast förankrad här i landet. Vi respekterar de grundläggande fri- och rättigheterna. Grumliga rasteorier har aldrig funnit fotfäste. Vi betraktar oss gärna som fördomsfria och toleranta.

Men så enkelt är det ändå inte. Fördomen behöver inte förankras i någon vederstygglig teori. Den har ett mycket enklare ursprung. Fördomen har alltid sin rot i vardagslivet. Den groer på arbetsplatsen och i grannkvarteret. Den är ett utlopp för egna misslyckanden och besvikelser. Den är framför allt ett uttryck för okunnighet och rädsla. Okunnighet om andra människors särart, rädsla för att förlora en position, ett socialt privilegium, en förhandsrätt.

En människas hudfärg, ras, språk och födelseort har ju ingenting med mänskliga kvalitéer att göra. Att gradera människor med sådan måttstock står i bjärt kontrast till principen om människors lika värde. Men den är skamligt enkel att ta till för den som känner sig underlägsen – på arbetsplatsen, i sällskapslivet, i konkurrensen om flickan eller pojken.

Därför ligger fördomen alltid på lur, även i ett upplyst samhälle. Den kan blossa ut i ett stickord, en obetänksam replik, en nedrighet i det lilla. Kanske menar den som handlar inte så illa. Men för den som träffas kan det riva upp sår som aldrig läks. De flesta av oss människor har ett behov att hävda oss gentemot andra. Och då står fördomen mot den avvikande – utlänningen, främlingen – till förfogande som en sista skans.

Radioanförande av Olof Palme, 25 december 1965

Ett sekel med socialdemokratin

Det har gått mer än ett sekel sedan skräddaren August Palm stod där på Hotell Stockholm i Malmö. Hur samhället skulle förvandlas och förändras gick naturligtvis inte att förutsäga. Det gick bara att försöka fånga människornas intresse för de idéer som hade format de första socialdemokraternas tänkande. Och det lyckades verkligen!

Det tar lång tid att bygga en välfärdsstat

Den som i efterhand studerar rörelsens tidiga utveckling slås av hur lång tid det tog att nå de verkliga framgångarna. Verket, demokratins genombrott, tog närmare 30 år att förverkliga. En ekonomisk politik med vars hjälp välfärdsstaten kunde byggas upp kom först efter 50 år. Välfärdsstaten i sig stod inte ”färdig” förrän på 1970-talet. De två första stegen, den politiska och sociala demokratin, har på många sätt genomförts. Det tredje steget, frågan om demokratiskt och folkligt inflytande över ekonomin, återstår.

Foto: A-bild

Socialdemokraterna byggde Sverige! 1954 invigdes Vällingby Centrum, som blev en internationell förebild.

Det är naturligtvis svårt att avgöra, hur 1900-talet skulle ha blivit utan att den starka socialdemokrati som dominerade seklet och som byggde upp den generella välfärdspolitiken. Likt övriga europeiska stater hade vi säkert fått någon form av välfärdsstat men ojämlikheten varit större, klasskillnaderna mer omfattande och den fulla sysselsättningen inte lika framträdande.

Tydliga skiljelinjer i flera ideologiska frågor

Från 1990-talet har socialdemokratin ideologiska inriktning och politiska palett blivit mer mångfacetterad. Det hade blivit tydligt att skiljelinjen i politiken inte längre bara handlade om klass utan också om de gröna, ekologiska frågorna som senare skulle vändas allt mer mot klimatet, om kvinnornas ställning (feminismen), om etnicitet och mångkultur samt om friheten att leva det liv man vill leva oavsett sexualitet och könsroll.

Samtidigt kvarstår dock de klassiska, socialistiska frågorna som grundläggande även ifråga om de ”nya” skiljelinjerna. Frågorna om ekonomin, människors försörjning och arbetet.

Kongressvalda partiordföranden

1889–1907	Partiet hade ingen kongressvald, formell ordförande
1907–1925	Hjalmar Branting
1925–1946	Per-Albin Hansson
1946–1969	Tage Erlander
1969–1986	Olof Palme
1986–1996	Ingvar Carlsson
1996–2007	Göran Persson
2007–2011	Mona Sahlin
2011–2012	Håkan Juholt
2012–2021	Stefan Löfven
2021–	Magdalena Andersson

Kännetecknen under 1900-talet

Ett land byggt på samförstånd

Både Sveriges historia och den svenska socialdemokratins har starkt påverkats av att Sverige från Napoleonkrigen och framåt varit en liten, perifer europeisk stat som stått utanför stormaktskonflikterna. Sverige har inte upplevt några krig, revolutioner, blivit ockuperat eller haft några mer våldsamma arbetsmarknadskonflikter (Amaltheahändelserna 1908 och Ådalen 1931 undantagna). Storstrejker (1909, 1980) och andra större arbetsmarknadskonflikter har i låg utsträckning

mötts av polisvåld. Efter Ådalen har militär dessutom inte kunnat involveras utifrån lagstiftningen. Strejkbryteriet upphörde också genom Saltsjöbadsandan.

Dessa förhållanden har stärkt socialdemokratien i Sverige och de andra nordiska länderna. Likartade politiska allianser, främst med bondepartierna som också varit särskilt starka i Norden tack vare en tradition av självägande bönder, utvecklades och bidrog till både nationellt samförstånd och socialdemokratisk politisk dominans.

Socialdemokratiska regeringar hittills

År	Parti	Statsminister
1917–1920	Liberaler och Socialdemokraterna	Nils Edén
1920–1920	Socialdemokraterna	Hjalmar Branting
1921–1923	Socialdemokraterna	Hjalmar Branting
1924–1925	Socialdemokraterna	Hjalmar Branting
1925–1926	Socialdemokraterna	Rickard Sandler
1932–1936	Socialdemokraterna	Per Albin Hansson
1936–1939	Socialdemokraterna och Bondeförbundet	Per Albin Hansson
1939–1945	Samlingsregering under andra världskriget	Per Albin Hansson
1945–1946	Socialdemokraterna	Per Albin Hansson
1946–1951	Socialdemokraterna	Tage Erlander
1951–1957	Socialdemokraterna och Bondeförbundet	Tage Erlander
1957–1969	Socialdemokraterna	Tage Erlander
1969–1976	Socialdemokraterna	Olof Palme
1982–1986	Socialdemokraterna	Olof Palme
1986–1991	Socialdemokraterna	Ingvar Carlsson
1994–1996	Socialdemokraterna	Ingvar Carlsson
1996–2006	Socialdemokraterna	Göran Persson
2014–2021	Socialdemokraterna och Miljöpartiet	Stefan Löfven
2021–2022	Socialdemokraterna	Magdalena Andersson

Det långa regeringsinnehavet

Det är i få länder med demokratiskt styre som ett parti dominerat landets utveckling så till den grad som socialdemokratin gjort under 1900-talet. I mer än 70 år har Socialdemokraterna deltagit i svenska regeringar och under de senaste 80 åren har det varit en socialdemokratisk statsminister i mer än 65 år.

Det långa regeringsinnehavet och det stora ansvaret som det har medfört har självklart påverkat socialdemokratin. Det positiva har varit att det inneburit att idéutvecklingen skett i växelverkan med den praktiska politiken. Vad man vill och vad man gjort har växt samman. Det negativa har varit att socialdemokratin delvis blivit en del av etablissemangen och mindre som en oppositions- och förändringsrörelse.

Samverkansorienterat

Socialdemokraterna har tagit strid för viktiga principer samtidigt som man sökt samverkan där det varit möjligt. Socialdemokraterna i regeringsställning har vid två tillfällen varit i koalition med centerpartiet (på 1930-talet och på 50-talet) och under andra världskriget lett en samlingsregering tillsammans med tre borgerliga partier. Under mycket få perioder har socialdemokraterna haft egen majoritet, trots sin starka ställning.

Tydlig förankring i värderingar i kombination med en pragmatisk och praktisk hållning i sakfrågor har gjort att svenska socialdemokrater haft lätt för att komma överens, veta när det är tid för samverkan och i görligaste mån sökt breda politiska lösningar på viktiga frågor.

Foto: Felix Berglund

Partiordförande Magdalena Andersson och partisekreterare Tobias Baudin.

Stark facklig-politisk samverkan

I nästan alla länder har de socialdemokratiska partierna utvecklats tillsammans med fackföreningsrörelsen. Men det är få socialdemokratiska partier som bibehållit den svenska socialdemokratins nära relation med den fackliga rörelsen. Det är en enorm styrka att de båda grenarna av arbetarrörelsen genom alla decennier haft så starka band att det trots alla interna slitningar funnits en gemensam insikt om att båda parter medlemmar och verksamhet främjas av denna samverkan.

Förnyelse, pragmatism och stark ideologi

Socialdemokraterna har haft förmågan att ständigt förnya politiken, och söka nya vägar till lösningen på samhällets utmaningar och människors problem. Det är först när ett parti förmår identifiera det människor vill och konfronterar det med vad som är möjligt som man når långsiktiga framgångar. Kortsiktigt går det att rida på populistiska vågor men långsiktigt måste man medverka till att åstadkomma hållbara lösningar. Socialdemokratin har haft förmågan att hålla fast vid

de ideologiska grunderna, målen, och samtidigt förnya den praktiska politiken, medlen, efter de behov och de förutsättningar som finns.

Social rörelse och massparti

Socialdemokraterna har förmått att behålla sin prägel av folkrörelse, ett massparti som engagerar människor ur alla samhällsklasser. Trots dess karaktär av arbetarparti har det alltid varit öppet mot andra samhällsgrupper och identifierats med hela folkets intressen. Det har inte blivit ett parti med betydelse enbart för avgränsade delar av befolkningen. Det är den sociala rörelsen bakom de valda företrädarna som ger socialdemokratin sin styrka.

En rörelse i hela landet med en politik för hela landet Socialdemokraterna har funnits i hela landet, och haft lokalorganisationer i alla kommuner. Få andra partier kan uppvisa en sådan lokal förankring. Partiet har också i allt väsentligt fungerat som en helhet – det har hängt ihop från norr till söder och från storstadsområden till glesbygder.

Diskussionsfrågor:

- Vad berodde de borgerligas valsegrar på 2006, 2010 och 2022? Vilka likheter och skillnader fanns mellan dessa val? Vilka brister i vår egen politik eller vårt agerande kan ha bidragit?
- Hur kommer det sig att Sverigedemokraterna har blivit ett etablerat parti? Vad har det fått för effekt i samhället och hur hanterar vi det?
- De senaste valen har präglats av svårigheter att bilda regering och av tuffa kompromisser. Hur påverkar det Socialdemokraterna?
- Medielandskapet har förändrats och sociala medier är en stor del av människors liv. Hur påverkar det vårt sätt att vara en folkrörelse?

5

Socialdemokraternas partiprogram

Förslag till extraträff

Ett sätt att spegla historien är att studera partiets utveckling genom partiprogrammen. Socialdemokraterna har haft nio olika program. Ett partiprogram kan sägas fylla två huvudfunktioner, menade programkommissionen och dess ordförande Lars Engqvist vid den senaste revisionen 2013.

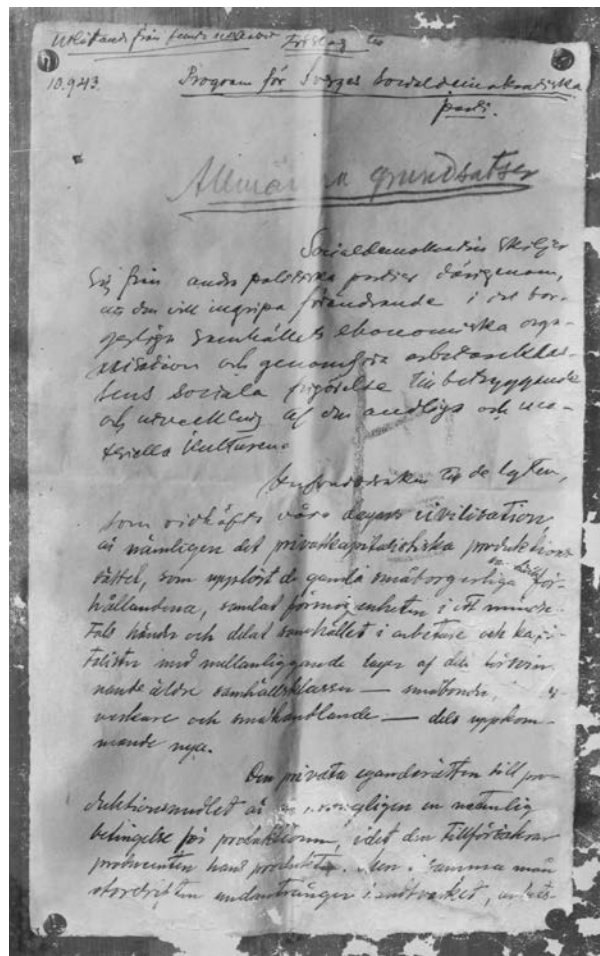
För det första ge en beskrivning av partiets grundläggande idéer, värderingar, samhällssyn och omvärldsanalys. För det andra presentera de långsiktiga politiska målen, viktiga vägval och principiella ställningstaganden. Ett partiprogram ska egentligen skilja sig från ett handlingsprogram. Det bör kompletteras med program för olika politikområden och med valprogram/valmanifest.

En gemensam berättelse om vår politik

Ett partiprogram behövs för att hålla samman rörelsen. Tage Erlander uttryckte det så här: "Diskussionerna före besluten är minst lika viktiga som själva programmen. Programrevisionerna är en återkommande idémässig självrannsakan och politisk positionsbestämning. Rörelsen svetsas samman när medlemmarna ges möjlighet att reflektera över samhällets förändringar och vad de betyder för partiets arbete och vägval".

Ett partiprogram ska också bidra till en gemensam berättelse: "Bara om ett partis aktiva har en någorlunda gemensam och hel berättelse om samhället kan det vinna flertalets långsiktiga förtroende och tillit. En splittrad skara med skilda berättelser hänvisas snart till marginalen." (Tony Judd)

Programarbetets paradox, enligt Engqvist, är att ju mer det aktuella budskapet koncentreras till ett fåtal centrala politiska uppgifter, desto viktigare är det att det också finns en berättelse, där dagspolitiken sätts in i en större helhet.

Axel Danielssons manuskript till SAP:s program 1897.

Foto: Axel Malmström

1897 års program

Det första socialdemokratiska programmet skrevs av Axel Danielsson. Det hade de tyska socialdemokraternas Erfurtprogram från 1891 som förebild. Programmet vilade på marxistisk grund. Målet var en grundlig samhällsomvandling, hur den mer exakt skulle gå till beskrev dock inte programmet.

Socialdemokraterna är arbetarklassens parti

Ett tillägg i det svenska programmet var betoningen av de fackliga organisationernas roll. Programmet byggde på den marxistiska uppfattningen att samhället är uppdelat i klasser och slår fast att Socialdemokratiska arbetarepartiet är arbetarklassens parti.

Några nyckelformuleringar ur programmet: *Socialdemokratin skiljer sig från andra politiska partier därigenom, att den vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra arbetarklassens sociala frigörelse, till betryggande och utveckling av den andliga och materiella kulturen. Målen skulle endast kunna nås genom upphävandet av det privatkapitalistiska monopolet på produktionsmedlen och dess förvandling till gemensam, hela sam-*

hället tillhörande egendom, samt den planlösa varuproduktionens ersättande med en socialistisk, samhällets verkliga behov motsvarande produktion.

Foto: Okänd

Axel Danielsson, redaktör och grundare av "Arbetet".

1911 års program

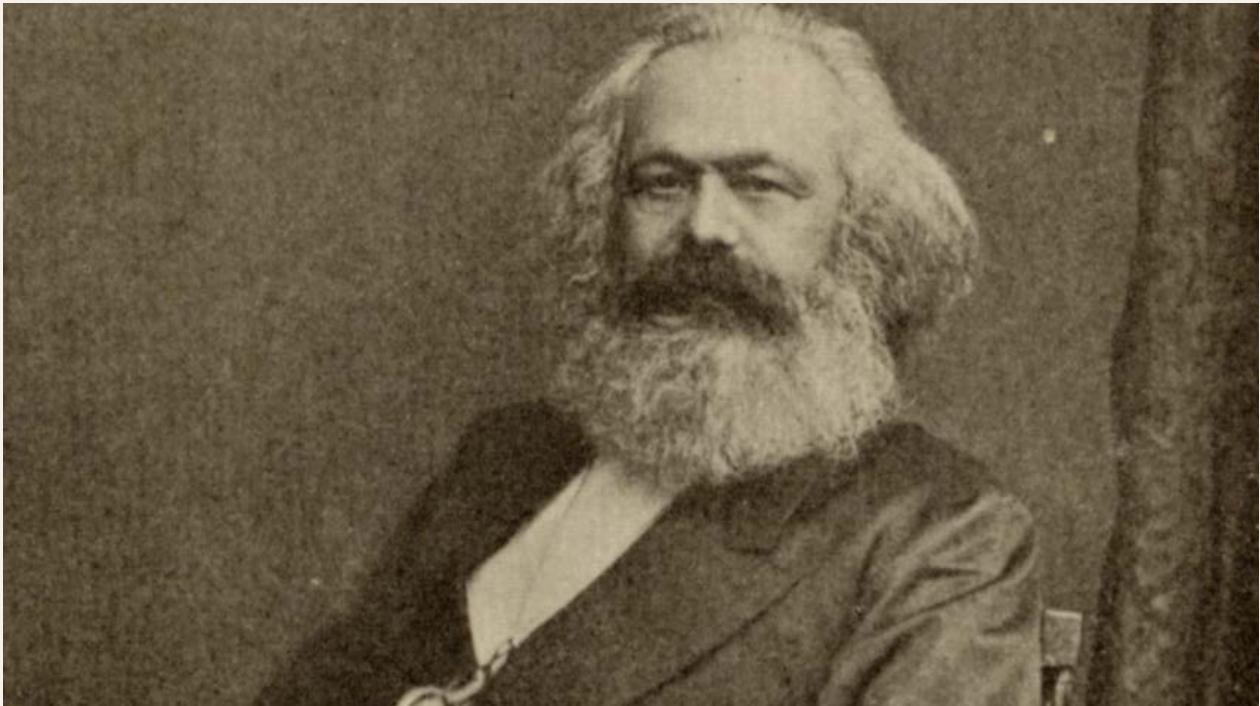
Den programrevision som genomfördes 1911 påverkades av inflytandet från humanisten och småjordbrukarvännen Carl Lindhagen. I programmets allmänna grundsatser byttes ordet arbetarklassen ut mot de undertryckta klasserna. Kooperationen framhölls som bidragande till arbetarnas kamp mot kapitalet.

Socialdemokraternas partiprogram

1897 års program, 1911 års program,
1920 års program, 1944 års program,
1960 års program, 1975 års program,
1990 års program, 2001 års program,
2013 års program.

De så kallade mellangrupperna i den marxistiska analysen, småbönder, hantverkare och småhandlare gavs en ny roll. Det var grupper som skulle försvinna enligt det tidigare programmet. Nu skulle dessa grupper istället snarare försvaras och utvecklas. Det formulerades på följande sätt i de allmänna grundsatserna: *Kapitalismen fordrar emellertid icke blott lönearbetarnas underkastelse. Även där den låter de gamla mellanklasserna – småbönder, hantverkare, småhandlare – formellt bestå, undergräver den deras självständighet.*

Programmet krävde också ett rusdrycksförbud. Majoriteten av ombuden på kongressen var absolutister, och förbudsfrågan debatterades livligt i hela samhället under den här perioden.

Marxism

Den tidiga socialdemokratin var starkt inspirerad av marxismen, och marxistiskt inspirerade tankar har också fortsättningsvis spelat en betydelsefull roll i socialdemokratin idéutveckling.

Marxismen är både en politisk-filosofisk idéinriktning och en strömning inom en rad akademiska samhällsvetenskapliga ämnen. Den formulerades i sin ursprungliga form av Karl Marx och Friedrich Engels på 1800-talet. Två av marxismens portalverk är Kommunistiska Manifestet (1848), och Kapitalet. Kapitalet består av tre band. Det första bandet gavs ut första gången 1867 av Marx själv, och de två följande banden redigerades och gavs ut av Engels efter Marx död 1883.

Den marxistiska filosofin utgår från dialektiken, att motsatser driver fram utveckling till en högre nivå. Denna filosofi ligger i sin tur till grund för Marx historieteori, som ibland kallas den materialistiska historieuppfattningen. Enligt denna teori driver den teknisk-naturvetenskapliga utvecklingen historien framåt i kombination med klasskampen. Under historiens lopp har olika produktionsförhållanden existerat, och dessa har fört med sig mot varandra stridande klasser. Under kapitalismen utgör arbetarklassen den undertryckta och revolutionära klassen.

Marx menade att arbetarklassens frigörelse skulle vara dess eget verk. Den sistnämnda formuleringen hade sin udd mot 1800-talets borgerliga samhällsreformatorer, ofta välbeställda sådana, som ville hjälpa arbetarna med ett ovanifrånperspektiv. Den kan dock också ställas i kontrast mot Lenins och kommunismens elitpartimodell för genomförandet av revolutionen. Marx ekonomiska teorier handlar om att arbetskraften är det som skapar ett mervärde i produktionen, ett mervärde som den härskande klassen, utifrån sin makt över produktionsförhållanden, bestämmer över. Under kapitalismen får arbetarklassen inte hela produkten av sitt arbete.

Till den ekonomiska teorin förde den unge Marx filosofiska resonemang om arbetarklassens alienation – främlingskap – inför sitt arbete, dess produkt och sig själva.

Marxismen har getts många uttolkningar och påbyggnader av olika tänkare. Marxismen eller delar av den ingår också som en skola inom vetenskaper som sociologi, ekonomisk historia, och historia. Till sammans med andra tänkare som Émile Durkheim och Max Weber är Karl Marx en av arkitekterna till den moderna samhällsvetenskapen.

1920 års program

1920 års partiprogram påverkades av partisplittningen som skedde 1917, då ledande företrädare för partivänstern bröt sig ur och bildade det socialdemokratiska vänsterpartiet. Men effekten blev inte att det marxistiska tankegodset tonades ner, tvärtom. Programmet fick en tydlig marxistisk prägel vilket en del menar hängde samman med en ideologisk markering mot vad som uppfattades som ett vildvuxet, ideologiskt brokigt och därför ”omarxistiskt” socialdemokratiskt vänsterparti.

Det var de utsugna klassernas sociala frigörelse som skulle genomföras. I programmet stod det:

”Denna kapitalistiska utsugning behärskar, om ock i växlande former, det moderna samhället och lämnar intet område därav oberört”. Programmet manar till klasskamp, en klasskamp som inte ska upphöra förrän samhället så omdanats, att den kapitalistiska utsugningen helt är upphävd, klassamhället fallet och massfattigdomen avskaffad. Programmet krävde tydligt

en planmässig folkhushållning och att naturrikedomar, industrieföretag, kreditanstalter samt transportmedel och kommunikationsleder skulle överföras i samhällets ägo.”

Tydlig marxistisk inriktning

Programmet skrevs av Per Albin Hansson, Gustav Möller, Rickard Sandler och Arthur Engberg. De var väl skolade i marxismen och det präglade programskrivningarna. Sandler som var partistyrelsens föredragande om programmet på kongressen skulle senare översätta Karl Marx verk *Kapitalet* till svenska.

Den tydliga marxismen i 1920-års partiprogram mötte motstånd. Från 1920-talet till beslutet om programrevision 1940 drev bland annat ungdomsförbundet SSU kravet på att ”vulgärmarxismen” i partiprogrammet borde rensas ut. Resonemanget anknöt till Nils Karlebys idéer om att äganderättens funktioner skulle socialiseras, istället för ägandet i sig.

1944 års program

1944 års partiprogram formulerades till stor del av Ernst Wigforss. Det bröt inte med den marxistiska idétraditionen i 1920 års program, däremot ändrades och ”moderniserades” språkbruket påtagligt. Ord som klasskamp, utsugning och utarmning togs bort. Wigforss själv argumenterade för att orden kunde missförstås och därmed inte tjänade något syfte.

Ett efterkrigsprogram

Partiet hade suttit i regeringsställning sedan 1932 och det gjorde att de omedelbara samhällsförändringarna lyftes fram, snarare än de långsiktiga.

Samtidigt som det nya partiprogrammet antogs av kongressen antogs även ett handlingsprogram, det så kallade efterkrigsprogrammet. Detta handlingspro-

gram fick större betydelse för den politiska debatten efter kriget än det nya partiprogrammet. Wigforss inledande formuleringar i partiprogrammets allmänna grundsatser i 1944 års partiprogram skulle i huvudsak komma att leva kvar i programmen fram till programmet som antogs på partikongressen 2001.

Grundsatsernas formuleringar löd 1944 så här:

Socialdemokratins mål är att så omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation, att bestämmanderätten över produktionen lägges i hela folkets händer, flertalet frigörs från beroende av ett mindretal kapitalägare och den på ekonomiska klasser byggda samhällsordningen lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande medborgare.

1960 års program

Tage Erlanders hade ett önskemål att det inte skulle finnas någon stor skillnad mellan partiets program och dess praktiska politik. Detta önskemål präglade i hög grad den programrevision som genomfördes 1960. Kritiken mot kapitalismen fanns kvar i programtexten, men anpassades till vad som uppfattades som den nya mer socialliberala tiden.

Försiktig socialism

Partiprogrammet intog en försiktig hållning till kravet på socialisering. Programtexten konstaterade att olika

företagsformer inte bör betraktas som självändamål och att *valet mellan dem måste bestämmas av vilka uppgifter som ska lösas*. Programmet präglades också av tidens utvecklingsoptimism och faktiska framsteg. Den tekniska utvecklingen hyllades, rationaliseringarna och konkurrensen som viktiga drivkrafter för ett växande välstånd lyftes fram. Programmet var påverkat av debatten kring det tyska SPD:s nya Bad Godesbergsprogram från 1959 och idédebatten inom det brittiska Labourpartiet kring reformismen i den då keynesianska efterkrigstidens samhälle.

1975 års program

Inför förändringen av 1975 års program genomfördes rådslag och studiecirkel som nådde många partimedlemmar. Programmet som därefter togs fram sändes ut på remiss och ett stort antal motioner som handlade om partiprogrammet strömmade in till kongressen.

Programarbetet leddes av Olof Palme. De internationella frågorna lyftes fram, präglade av befrielse- och solidaritetsrörelserna. Ideologiskt knöt de an till de reformistiska marxistiska traditionerna. Kapitalismens avigsidor kritiserades och arbetsplatsdemokratien lyftes fram som ett av medlen att demokratisera det ekonomiska livet.

Angrepp på kommunism

Programmet var det första partiprogrammet som utförligt och hårt angrep kommunismen: *Även där kommunistiska partier länge har styrt, råder stora skillnader i inkomster och social ställning. Varken som medborgare, som arbetare i produktionen eller som konsumenter tillåts människorna att fritt uttrycka sina åsikter och krav.*

Programmet präglades av idén om socialdemokrati som en tredje väg mellan kapitalism och kommunism. Socialdemokratins egna värden gavs kanske just därför

ett ökat utrymme. I avsnittet Vad socialdemokratien vill formulerades de grundläggande värdena med följande nyckelmeningar: *Sina djupaste rötter har socialdemokratins idéer i övertygelsen om varje människas okränkbarhet och alla människors lika värde (...) Socialdemokratien vill genom sin omdaning öka människors frihet (...)*

Jämfört med 1960 års program skärptes kritiken av inkomstskillnader och ojämlik fördelning. Jämlikhet och solidaritet blev nyckelord: *Socialdemokratien vill förverkliga jämlikheten som ett uttryck för allas lika värde... Socialdemokratien vill låta solidariteten prägla samhällsförhållandena (...)*

Kravet på ekonomisk demokrati var entydigt: *Socialdemokratien betraktar demokratin som grunden för sin åskådning. Den vill försvara demokratin mot maktmissbruk och diktatursträvanden, utvidga den på det ekonomiska fältet och låta dess ideal sätta sin prägel på samhällslivets alla områden.*

Även begreppet arbete fick en förnyad vitalitet i partiprogrammets inledning: *Socialdemokratien hävdar att arbetet är grunden för all välfärd och att folkets vilja till arbete är nationens viktigaste tillgång.*

När det gällde genomförandet av den demokratiska socialismen gjordes en klar reformistisk deklARATION: *(D)e framsteg som vunnits genom arbetarrörelsens kamp har befast socialdemokratins övertygelse, att den fredliga samhällsordningen på den demokratiska socialismens grund erbjuder den enda framkomliga vägen till människornas frigörelse.*

Denna samhällsordning bygger på mänsklig vilja och mänskliga ansträngningar. Denna frigörelse måste

vi genomföra i ett samhälle som är starkt beroende av en omvärld präglad av stora motsättningar, av förtryck och ofrihet, av starka kapitalistiska intressen. Den ska genomföras på den demokratiska övertygelsens väg under öppen debatt och under den hänsyn och respekt för andra uppfattningar som hör demokratin till.” ...

Den demokratiska socialismen bygger ytterst på en tilltro till människornas vilja och förmåga att skapa ett samhälle präglat av gemenskap och mänsklig värdighet.

1990 års program

Såväl Ernst Wigforss portalparagraf från 1944 som Olof Palmes formuleringar kring den demokratiska socialismen som en tredje väg kvarstod. Ett tillägg gjordes dock om miljön.

En av de frågor, som diskuterades mest i debatten om 1990 års partiprogram, var planhushållningen eller ”den planmässiga hushållningen”, som det hette i 1975 års partiprogram. Skrivningarna i 1990 års partiprogram om plan och marknad är mer omfattande och nyanserade än i tidigare program med konkret diskussion om varför och när marknaden måste tyglas. I ägandefrågorna programfästas i samma kapitel det funktionssocialistiska synsätt som socialdemokratin har praktiserat sedan partiet erövrade regeringsmakten: medborgarrätt går före äganderätt, när viktiga medborgarintressen måste hävdas gent emot ägare av företag; socialdemokratin arbetar med inskränk-

ningar i äganderätten i stället för med socialiseringar. Här dyker ordet ”medborgarrätt” upp, ett begrepp som Ingvar Carlsson förde in i partiprogrammet.

Mer global inriktning

Redan 1975 års programrevision innebar en kraftig internationalisering av partiprogrammet. Detta förstärks i 1990 års program. Här behandlas krigshoten men också freds- och nedrustningssträvandena, svälten men också arbetet på att omfördela resurser, konflikterna men också det internationella samarbetet.

En av huvudfrågorna, slutligen, i alla internationella avsnitt i 1990 års program är de globala hoten mot miljön och mot mänsklighetens överlevnad. Över huvud är 1990 års program det första som är präglat av ett ekologiskt perspektiv.

2001 års program

I 2001 års partiprogram hade portalparagrafen från 1944 om att socialdemokratin så vill omdana samhället så att ”bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer” tagits bort. Den ersattes med formuleringen att socialdemokratin ... *strävar efter en ekonomisk ordning där varje människa som medborgare, löntagare och konsument kan påverka produktionens inriktning och fördelning,*

arbetslivets organisation och arbetslivets villkor. Socialdemokratin vill låta dessa demokratins ideal prägla hela samhället och människors inbördes förhållande.

Mer fokus på jämlikhet och mångfald

Marknadens mekanismer både värdesattes och kritiserades, samtidigt som det görs en tydlig åtskillnad mellan kapitalism och marknadshushållning:

”Marknaden behövs för den effektiva produktion som skapar och återskapar resurserna för välfärden. Kapitalism och marknadsekonomi ska hållas isär. Marknadsekonomi är ett distributionssystem, där varor och tjänster byter ägare med pengar som bytesvärde. Kapitalism är ett maktsystem med förräntningen av kapital som överordnad norm.”

Ett nytt avsnitt handlar om jämlikhet och mångfald. Där vidgades frågan om jämlikhet till att inte bara handla om klass, utan också om kön och etnicitet.

Programmet innehöll samma tydliga kritik av kommunismen som 1975 och 1990 års partiprogram och förebådade också de förändringar som skedde: *Den demokratiska socialismen välkomnar varje förändring mot en öppnare debatt, politisk och ekonomisk pluralism och ett folkligt deltagande i samhällets beslutsprocess. Den fördömer varje form av våld och förtryck, som är avsedd att förhindra en utveckling mot frihet och demokrati.*

2013 års program

Programmet med titeln ”Ett program för förändring” slår i inledningen fast:

Tillsammans kan vi skapa en bättre framtid. Den viktigaste lärdomen av socialdemokratins historia är just detta: samhället går att förändra. När socialdemokratin växte fram levde många människor fortfarande i föreställningen att tillvaron avgjordes av ödet eller av en oåtkomlig högre makt. Människan kunde själv inte göra särskilt mycket för att ändra villkoren.

Arbetarrörelsens främsta uppgift blev att visa att orättvisorna och den sociala misären hade att göra med brister i samhällets organisation, och att denna organisation inte var given. Människorna kan ta makten.

Programkommissionen menade att de grundläggande värderingarna om demokrati och alla människors lika värde stod fast men dessa måste nu hävdas i en ny värld. Fem förändringar i innehållet jämfört med 2001 års program angavs.

Valfrihet lyftes upp

Programmet innehöll ändå också en hård kritik av kapitalismen och marknaden: *Ekonomiska intressen har aldrig rätt att sätta gränser för demokratin, det är tvärtom alltid demokratin som sätter gränserna för marknaden och de ekonomiska intressena. Socialdemokratin avvisar en samhällsutveckling där kapital och marknad dominerar och kommersialiserar sociala, kulturella och mänskliga relationer. Marknadens normer får aldrig avgöra människors värde eller bilda norm för det sociala och kulturella livet.*

Samtidigt framhölls också valfriheten: Människor är olika, med olika behov och förutsättningar. Därför krävs olika pedagogiska utformningar, olika vårdformer och olika omsorgsalternativ. Det måste finnas möjlighet att välja mellan olika former av vård, skola och omsorg, under förutsättning att det finns underlag för flera alternativ. Det fanns också nya avsnitt om omställningen till ekologisk hållbarhet, kunskapsamhällets förutsättningar, internationalismen och konsekvenserna av anslutningen till EU 1990.

- 1 Det globala perspektivet och de internationella utmaningarna sattes i första rummet.
- 2 Hållbar utveckling framhölls som vår generations största uppgift.
- 3 Individens frihet är målet, men friheten förutsätter jämlikhet.
- 4 Socialdemokratins roll som demokratirörelse betonas starkare.
- 5 Ett nytt avsnitt om civilsamhället. Tillfördes

I programmet fanns också nya skrivningar om produktion och reproduktion:

Socialdemokratin föddes ur en förståelse för hur grundläggande produktionsförhållandena är för samhället och för människors livsvillkor. Men produktionen förklarar inte allt i ett samhälle. Minst lika central är den roll som reproduktionen spelar.

Reproduktion handlar om familjeliv, mat, vila och rekreation, men också om allt det andra som är en förutsättning för att vi ska kunna bidra i arbetslivet: omsorg, utbildning, utveckling av vår sociala förmåga. Hur reproduktionen organiseras har lika stor betydelse för samhällets utveckling och människornas uppfattning av sig själva och världen som produktionsordningen.

Demokratin företräde framhävdes

Marknaden och vinstintresset är således en del av det ekonomiska livet. Men ekonomiska intressen har aldrig rätt att sätta gränser för demokratin. Det är tvärtom alltid demokratin som har den överordnade rätten att ange villkor och ramar för ekonomin.

Trots sin principiella art präglas också partiprogram av den tidsmässigt nära politiska debatten. Följaktligen tar 2013 års program upp jobben och skriver om full sysselsättning:

Full sysselsättning är det övergripande målet för den socialdemokratiska ekonomiska politiken. Det är både ett socialt och ett ekonomiskt mål. Det hindrar arbetslöshetens ofrihet och gör alla delaktiga i skapandet av välfärden.

Bara med full sysselsättning och fullt kapacitetsutnyttjande kan vi möta framtidens demografiska utmaningar. Socialdemokratisk tillväxtpolitik handlar därför om att skapa goda förutsättningar för människors arbete, kreativitet och företagande, över hela landet.

I den hårdnande internationella konkurrensen ska Sveriges konkurrens med kunskap. Vår utmaning är att ständigt förbättra oss och ligga längst fram i utvecklingen av nya affärsidéer, produktionssystem, produkter och tjänster.

I fråga om hållbar utveckling framhävdes att Sverige borde gå i spetsen och vara en föregångare:

En klok hushållning med jordens resurser är förutsättningen för mänsklighetens framtid. Den ekonomiska utvecklingen måste vara i samklang med det ekologiskt hållbara, om också kommande generationer ska få leva i en värld med frisk luft och rena vatten, naturligt klimat och biologisk artrikedom.

Den nödvändiga omställningen till ekologiskt hållbar utveckling är ett ansvar för hela världssamfundet, men de rika länder som idag står för den stora delen av utsläppen måste gå före.

Vi socialdemokrater ser det som vår uppgift att ta initiativet och agera skyndsamt såväl i Sverige som i internationella sammanhang. Sverige ska vara pådrivande för en ny global klimatöverenskommelse och en föregångare i den egna, nationella klimatpolitiken.

Ett starkt civilsamhälle är viktigt för demokratin

Avslutningsvis lyfter 2013 års partiprogram frågan om tilliten i samhället ("trust") och den gemenskap som behövs för tillit. För detta spelar folkrörelserna eller med ett modernare och mer utbyggt begrepp, civilsamhället, en viktig roll:

"Ett starkt och levande civilsamhälle är demokratin underbyggnad. Det består av ideella föreningar och stiftelser, folkrörelser och samfund, kooperativ, aktionsgrupper och nätverk, som har byggts av människor som i fri samverkan vill förverkliga sina idéer, utveckla gemenskapen och tillvarata sina intressen.

Samhällsarbetet måste bygga på tilltro till och respekt för medborgarnas eget engagemang och medborgarnas egna organisationer. Politiken måste formas i en levande dialog med det civila samhälle och ska skapa goda villkor för civilsamhällets utveckling."

Diskussionsfrågor:

- Hur har programmen utvecklats över tid, och vilka samhällsförändringar tror ni kommer att påverka nästa partiprogram?
- Vilka viktiga socialdemokratiska värden lever vidare i partiprogrammen?
- Hur kan partiprogrammet användas i den politiska vardagen?

Studiehandledning och tips till cirkelledaren

Det här är en studiehandledning som hjälper er att genomföra en studiecirkel om Socialdemokraternas organisation. Syftet är att fördjupa kunskaperna om partiorganisationen och ge tips och inspiration till kampanjarbete och valrörelsearbete. Målgruppen är nya medlemmar i Socialdemokrater men naturligtvis också andra intresserade socialdemokrater.

Det här studiematerialet finns bara digitalt men den som vill kan naturligtvis skriva ut materialet för att kunna läsa det på papper.

Vad är en studiecirkel?

I en studiecirkel träffas man regelbundet för att studera, diskutera eller öva sig på något tillsammans. Det ideala ur ett pedagogiskt perspektiv brukar vara 7–12 deltagare inklusive ledaren, men man kan vara mellan tre och 20 deltagare i en cirkel.

I en studiecirkel deltar man fritt och frivilligt, det finns ingen färdig kursplan, och alla deltagare är med och påverkar innehållet och upplägget. I en studiecirkel utgår man från deltagarnas behov och tar vara på allas erfarenheter.

Studiecirkeln är en demokratisk studie- och diskussionsform som bygger på allas aktiva deltagande. Respekt för varandra är viktigt. Ingen person får dominera diskussionerna. Alla bör få komma till tals och ungefär lika mycket.

Beslut bör fattas i öppen och demokratisk anda. Cirkelledare fungerar som en guide och inspiratör, och leder gruppens arbete framåt. Men det är i samspelet mellan cirkelledaren, deltagarna och studiematerialet som ny kunskap växer fram.

Ni ska rapportera studiecirkeln till ABF. Det finns några formella krav för att studiecirkeln ska få ekonomiskt stöd från ABF för materialkostnader eller annat. Cirkeln måste bestå av minst nio studietimmar (en studietimme = 45 minuter) uppdelat på minst tre sammankomster. Tre deltagare inklusive ledaren är minimum.

En bra studiecirkel...

- Ger alla deltagare ungefär lika stort utrymme.
- Tar vara på allas erfarenheter.
- Kombinerar kunskapssökande med dialog och problemlösning.
- Anpassar ambitionsnivån till deltagarna.
- Låter olika perspektiv komma fram i diskussionen.

Cirkelledarens roll

Cirkelledaren har ansvar för att samordna arbetet i cirkeln, förbereda träffarna, skaffa fram studiematerialet och hålla kontakten med ABF. I en del cirklar är cirkelledaren given på förhand och ibland utser gruppen en av deltagarna att leda studiecirkeln.

Cirkelledaren är en i gruppen, inte någon som måste sitta inne med alla ämneskunskaper. Han eller hon får gärna vara en inspiratör och dela med sig av sina kunskaper, men bör inte fastna i föreläsarrollen. Cirkelledarskapet handlar mycket om att skapa bra stämning i gruppen, få igång samtal och diskussion, göra all delaktiga, tydliggöra vägval, hantera eventuella problem, reda ut oenighet i gruppen, och leda cirkeln mot ett gemensamt mål. Nyckelordet är dialog, och ofta handlar cirkelledarskapet mer om att ställa frågor än om att ge svar.

Tips för en bra cirkel

Som cirkelledare kan du bidra till att alla blir delaktiga, att ingen tar över, att dialogen blir konstruktiv.

Här är några tips som kan vara till hjälp:

- Gå en runda. Då får alla chansen att säga något och alla får ungefär lika stort utrymme.
- Använd en talarboll/pinne som ger rätt att prata. Den som talat färdigt kastar vidare.
- Är ni fler än åtta personer? Då kan det vara bra att dela in cirkeln i mindre grupper om två eller tre ibland, med återkoppling i storgrupp. Det gör att alla vågar delta.
- Ställ riktade frågor av typen ”Anni – vad tycker du?” Vissa måste tilldelas ordet för att säga något. Samtidigt har man förstås rätt att passa.
- Ställ en följdfråga för att locka fram mer ur en deltagare som svarat kort.
- Agera ”jokern i leken”. För in tankar och idéer som inte annars finns i gruppen.
- Försök styra in diskussionen på ämnet igen om det svävat iväg. Ställ en uppföljningsfråga.
- För stödanteckningar så att du kan sammanfatta diskussionen kring varje fråga.

Så kan ni arbeta i cirkeln

Låt gärna någon eller några av deltagarna kort återberätta vad de har läst och vilka intryck de fått i början av varje träff. Alla bör ha läst innan träffen.

Det viktigaste momentet är diskussion. Utgå från de föreslagna diskussionsfrågorna eller formulera egna. Ni kan gärna diskutera frågorna i grupper om två eller tre och sedan rapportera i storgrupp. Bjud gärna in en expert, organisationsföreträdare, lärare eller annan som kan svara på deltagarnas frågor och delta i diskussionen.

För att komma igång

Börja med att gå en snabb runda där alla får säga sitt namn. Ta sedan upp vad studiecirkeln ska handla om och hur dagens upplägg ser ut.

Prata igenom och bestäm praktiska saker: när ni ska ses i fortsättningen, hur deltagarna ska meddela frånvaro, fika till träffarna etcetera.

Prata om vad en studiecirkel är och hur cirkeln kan bli konstruktiv och deltagande. Kom överens om hur ni ska bemöta varandra och arbeta tillsammans.

Presentation och förväntningar

Om deltagarna inte känner varandra bra innan cirkelns början: Låt deltagarna intervjua varandra två och två (i cirka fem minuter var) och presentera varandra för resten av gruppen. Några saker att ta reda på i intervjuerna är: namn, bostadsort, sysselsättning, fritidsintresse, politiskt engagemang, och sist men inte minst förväntningar på studiecirkeln.

Samla ihop deltagarnas förväntningar och samtala en stund om dessa – hur kan de uppfyllas?

Utifrån förväntningarna kan ni formulera mål för studiecirkeln. Gå igenom studiematerialet så att alla får en överblick. Bestäm upplägget för resten av cirkeln.

Litteratur för vidare läsning

Breda historiebrevningar

- Mathias Tegnér: *"Världens mest framgångsrika land – 100 år av socialdemokratisk näringspolitik"* (Tiden)
- Kjell Östberg: *"Folk i rörelse vår demokratis historia"* (Ordfront)
- Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap: *"Folkhemmet tur och retur? Nya perspektiv på svensk socialdemokrati"* (AKS, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek)
- Håkan Blomqvist & Werner: *"Efter guldåldern – arbetarrörelsen och fordismens slut"* (Carlssons)
- Hans Haste: *"Det första seklet: Människor, händelser och idéer i svensk socialdemokrati"* del I och II (Tiden)
- Yvonne Hirdman: *"Vi bygger landet"* (Tiden)
- Åsa Linderborg: *"Socialdemokraterna skriver historia"* (Arena)

- Lars Olsson och Lars Ekdahl: *"Klass i rörelse – Arbetarrörelsen i svensk samhällsutveckling"* (Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap och Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek)
- Donald Sassoon: *"Hundra år av socialism"* (Atlas)
- Francis Sejerstedt: *"Socialdemokratins tidsålder. Sverige och Norge under 1900-talet"* (Nya Doxa)
- Erik Åsard: *"Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson"* (Carlssons förlag)

Facklig-politisk samverkan

- Per-Olov Edin, Leif Hägg, Bertil Jonsson: *"Så tänkte vi på LO – och så tänker vi nu"* (Hjalmarsson & Högberg 2012)
- Anders L. Johansson & Lars Magnusson: *"LO andra halvseket. Fackföreningsrörelsen och samhället"* (Atlas)
- Bengt Schüllerqvist: *"Från kosackval till kohandel. SAP:s väg till makten"* (Tiden)

Arbetarkultur, arbetarlitteratur och folkbildning

- Kjersti Bosdotter och Maths Isacson (red): ”*Framträder arbetaren – arbetarkonst och industrisamhällets bilder i Norden*” (Arbetarnas kulturhistoriska sällskap)
- Lars Furuland & Johan Svedjedal: ”*Svensk arbetarlitteratur*” (Atlas)
- Inge Johansson: ”*Bildning och klasskamp – Om arbetarbildningens förhistoria, idéer och utveckling*” (ABF, 2002)
- Kurt Johannesson (red) ”*Agitatorerna. Arbetarrörelsen och språket*” (Carlssons förlag)
- Tony Samuelsson: ”*Arbetarklassens bästa partytricks*” (Wahlström och Widstrand)
- Margareta Ståhl: ”*Möten och människor i Folkets hus och Folkets park*” (Atlas)
- Per Sundgren: ”*Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*” (Carlssons förlag)
- Lennart Weibull m.fl. : ”*A-pressen 100 år*” (Premiss)
- ”*Folkbildningens 50-tal*”, ”*Folkbildningens 60-tal*”, ”*Folkbildningens 70-tal*” och ”*Folkbildningens 80-tal*” (ABF, skrivna under 2000-talet)

Historik om politiska sakfrågor och debatter

- Håkan Blomqvist: ”*Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*” (Carlssons)
- Björn Elmbrant: ”*Så föll den svenska modellen*” (Fischer & Co)
- Urban Lundberg: ”*Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och den allmänna pensionen*” (Hjalmarsson & Högberg)
- Riksdagens Jubileumsfond och Justitiedepartementet: ”*Rösträtten 80 år.*” Forskarantologi (Justitiedepartementet)
- ”*Socialdemokratin i krig och fred. Ingvar Carlsson 75 år*” (en antologi om socialdemokratin säkerhets- och utrikespolitik utgiven på Gidlunds förlag)
- Kjell Östberg ”*Kommunerna och den svenska modellen: socialdemokratin och kommunalpolitiken fram till andra världskriget*” (Östlings bokförl. Symposium)

- Jesper Eneroth: ”*De socialdemokratiska partiprogrammen*” (Tiden)
- Örjan Nyström: ”*LO och arbetarrörelsens kris – en historisk bakgrundsteckning*” (Arena idé)

Socialdemokratiska idéer (i dag)

- Magdalena Andersson, Tobias Baudin, Lisa Nåbo m.fl.: ”*Vår tid – 20 bidrag till en förnyad samhällsanalys*” (Tiden)
- Tobias Baudin, Anders Ygeman, Kajsa Borgnäs m.fl.: ”*2071 – På spaning efter socialdemokratin framtid.*” (Tiden)
- Ellinor Odenberg ”*Dyrtider*” (Atlas)
- Åsa Eriksson: ”*Ett farväl till Bullerbyn?*” (Tiden)
- Bo Elmgren: ”*Jämlikheten och planeten*” (Tiden)
- Sten Svensson: ”*Oligarkerna: Hur välfärdsprofitörerna fick grepp om politiken*” (Tiden)
- Tuva Söderberg, Jesper Bengtsson: ”*Det krympande rummet: Hotet mot civilsamhället.*” (Atlas)
- Bengt Rolfer: ”*Våga visa vägen – en idébok för en lönsam och rättvis klimatomställning*” (Tiden)
- Veronica Palm: ”*Små människor – stora uppgifter*” (Tiden)
- Petter Martinsson: ”*Efter alliansfriheten – Sveriges nya säkerhetspolitik*” (Tiden)
- Ingvar Carlsson och Anne-Marie Lindgren: ”*Vad är socialdemokrati?*” (Tiden)
- Kjell-Olof Feldt: ”*En kritisk betraktelse: Om socialdemokratins seger och kris*” (Bonniers)
- Klas Gustavsson: ”*Socialismens liv efter döden*” (Atlas)
- Carl Hamilton: ”*(S)-koden. Den socialdemokratiska utmaningen*” (Norstedts)
- Tony Judt: ”*Illa far landet*” (Karneval)
- Ingemar Lindberg: ”*Välfärdens idéer*” (Atlas)
- Anders Nilsson & Örjan Nyström: ”*Reformismens möjligheter. Åter till den bättre framtiden*” (Premiss)
- Christer Persson, Stefan Carlén och Daniel Suhonen: ”*Bokslut Reinfeldt*” (Ordfront)
- Richard Wilkinson: ”*Jämlikhetsanden*” (Karneval)

Partiledare

Hjalmar Branting

- Nils-Olof Franzén: *"Hjalmar Branting och hans tid"* (Bonniers)
- Olle Svenning: *"Hövdingen, Hjalmar Branting en biografi"* (Albert Bonniers förlag)

Per-Albin Hansson

- Anders Isaksson: *"Per Albin I–IV"* (Wahlström och Widstrand)
- Ulf Larson (red): *"Per Albin Hanssons anteckningar och dagböcker 1929–1946"* (Elanders)

Tage Erlander

- Tage Erlander: *"1901–1939", "1940–1949", "1949–1954", "1955–1960", "1960-talet", "Sjuttioal"* (Tiden)
- Sven Erlander: *"Tage Erlanders Dagböcker"* (Erlanders originaldagböcker som sonen utgett årsvis på Gidlunds förlag).

Olof Palme

- Peter Antman och Pierre Schori: *"Olof Palme – den gränslöse reformisten"* (Tiden)
- Henrik Berggren: *"Underbara dagar framför oss: En biografi över Olof Palme"* (Norstedts)
- Göran Greider: *"Ingen kommer undan Olof Palme"* (Ordfront)
- Olof Palme: *"Palme själv – texter i urval"* (Tiden)
- *Solidaritet utan gränser. Olof Palme. Tal och texter i urval med texter av Majgull Axelsson, Gunnar Fredriksson och Helle Klein* (Atlas)
- Kjell Östberg: *"I takt med tiden: Olof Palme 1927–1969"* (Leopard)
- Kjell Östberg: *"När vinden vände: Olof Palme 1969–1986"* (Leopard)

Ingvar Carlsson

- Ingvar Carlsson, *"Så tänkte jag"* (Hjalmarsson och Högberg)
- Ingvar Carlsson: *"Ur skuggan av Palme"* (Hjalmarsson och Högberg)
- Ingvar Carlsson: *"Lärdomar: personliga och politiska"* (Norstedts)

- Ingvar Carlsson: *"I sällskap med döden"* (Albert Bonniers förlag)

Göran Persson

- Erik Fichtelius: *"Aldrig ensam, alltid ensam: samtalen med Göran Persson 1996–2006"* (Norstedt)
- Olle Svenning: *"Göran Persson och hans värld"* (Norstedts)

Mona Sahlin

- Håkan. A Bengtsson: *"Mona Sahlin tur och retur"* (Hjalmarsson & Högberg)
- Mona Sahlin: *"Med mina ord"* (Månpocket)

Håkan Juholt

- Fredrik Loberg: *"Håkan Juholt – Utmanaren – vad var det som hände?"* (ETC förlag)
- Daniel Suhonen: *"Partiledaren som klev in i kylan"* (Leopard förlag)

Stefan Löfven

- Stefan Löfven: *"Svetsare och statsminister"* (Atlas)

Andra ledande företrädare

- Ulf Bjereld: *"Och jag är fri. Lennart Geijer och hans tid"* (Atlas)
- Björn Elmbrant: *"Stockholmskärlek – En bok om Hjalmar Mehr"* (Atlas)
- Kjell-Olof Feldt: *"Alla dessa dagar"* (Norstedts)
- Arne Helldén: *"Wigfors"* (Tiden)
- Yvonne Hirdman: *"Det tänkande hjärtat. Boken om Alva Myrdal"* (Ordfront)
- Nine Christine Jönsson och Paul Lindblom: *"Politik och kärlek: en bok om Gustav Möller och Else Kleen"* (Tiden)
- Anders L Johansson: *"Gunnar Sträng – landsvägs-agitatoren"* (Tiden)
- *Människovärdet är grunden. Tal och texter av Anna Lindh* (Premiss)
- Lars-Olof Lundberg: *"En aktiv vänsterinner: LO:s ordförande Gunnar Nilsson (1922–1997)"* (Arbetsrörelsens arkiv och bibliotek)
- Ulla Lindström: *"I regeringen. Ur min politiska dagbok 1954–1959"* (Norstedts)

- Ulla Lindström: *"Och regeringen satt kvar. Ur min politiska dagbok 1960–67"* (Norstedts)
- Yngve Möller: *"Rickard Sandler: folkbildare, utrikesminister"* (Norstedts)
- Yngve Möller: *"Per Edvin Sköld"* (Tiden/Athena)
- Yngve Möller: *"Östen Undén: en biografi"* (Norstedts)
- Torsten Nilsson: *"Människor och händelser i Norden"* (Tiden)
- Torsten Nilsson: *"Lag eller näve"* (Tiden)
- Torsten Nilsson: *"Utanför protokollet"* (Tiden)
- Pär Nuder: *"Stolt men inte nöjd"* (Norstedts)
- Lena Näslund: *"I en värld av män. En biografi över Gertrud Sigurdsen"* (Hjalmarsson & Högberg)
- Lena Swanberg: *"Anna Branting"* (Legenda Opus)
- Ernst Wigforss: *"Minnen I–III"* (Tiden)
- Mats Wägersjö: *"Göran Johansson. En färgstark visionär"* (Tre böckers förlag)

Kvinnor i arbetarrörelsen

- Christina Carlsson: *"Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910"* (Arkiv)
- Gunnel Karlsson: *"Från broderskap till syskonskap. Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP"* (Arkiv)
- Anne-Marie Lindgren och Marika Lindgren Åsbrink: *"Systrar, kamrater! – Arbetarrörelsens kvinnliga pionjärer"* (Tiden, 2007)
- Kristina Lundgren: *"Alltför mycket kvinna : en biografi om Else Kleen och den nya kvinnan som samhällsförbättrande journalist"* (Carlssons)
- Ann-Sofie Ohlander och Ulla-Britt Strömberg: *"Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid"* (Norstedts)

Historiebeskrivningar, övriga

- Ronny Ambjörnsson: *"Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930"* (Carlssons).
- Leif Andersson: *"Beslut(S)fattarna. Socialdemokratiska riksdagsgruppen 100 år"* (PM Bäckströms förlag)

- Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap: *"...faror för staten av svåraste slag. Politiska fångar på Långholmen 1880–1950"* (Stockholmia förlag)
- Sven Aspling: *"100 år i Sverige. Vägen till folkhemmet"* (Tiden)
- Nisha Besara & Klas Gustavsson (red): *"Strebrar, fraspolitiker och alla vi andra. SSU 90 år"* (Premiss)
- Barbro Björk och Jan Bertil Schnell: *"Sundsvallsstrejken 1879 samtida dokument och historisk belysning"* (Sundsvalls museum)
- Sven Bodin och Carl-Adam Nycop: *"Första Maj 1890–1980"* (Tiden)
- Ragnar Casparsson: *"LO under fem årtionden"* del 1 1898–1923, del 2 1924–1947 (Tiden)
- Nils Elvander: *"Skandinavisk arbetarrörelse"* (Liber)
- Lotta Gröning: *"Vägen till makten: SAP:s organisation och dess betydelse för den politiska verksamheten 1900–1933"* (Almqvis t& Wicksell)
- Ingvar Flink: *"Strejkbryteriet och arbetets frihet: en studie av svensk arbetsmarknad fram till 1938"* (Acta Universitatis Upsaliensis)
- Bo Gustafsson: *"Den tysta revolutionen. Det lokala välfärdssamhällets framväxt. Exemplet Örebro 1945–1982"* (Gidlunds)
- Gunnar Gunnarsson: *"Socialdemokratins idéarv"* (Tiden)
- Eric J. Hobsbawns ekonomihistoriska böcker om *"det långa 1800-talet"*: *"Revolutionens tidsålder"*, *"Kapitalets tidsålder"*, *"Imperiernas tidsålder"* och *"det korta 1900-talet"*: *"Ytterligheternas tidsålder"* (Tiden)
- Hilding Johansson: *"Folkrörelserna i Sverige"* (Sober)
- Sten O. Karlsson: *"Det intelligenta samhället. En omtolkning av socialdemokratins idéhistoria"* (Arkiv)
- Sigurd Klockare: *"Svenska revolutionen 1917–18"* (Prisma)
- Leif Lewin: *"Planhushållningsdebatten"* (Uppsala universitet)
- Anne-Marie Lindgren: *Arbetarnas Stockholm"* (Murbruks förlag)
- Jan Lindhagen: *"Socialdemokratins program del 1. I rörelsens tid 1890–1930"* (Tiden)

- Jan Lindhagen: ”Socialdemokratins program del 2. Bolsjevikstriden” (Tiden)
- Sven Lundkvist: ”Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920” (Sober)
- Ingrid Millbourn: ”Rätt till maklighet: om den svenska socialdemokratins lärprocess 1885–1902” (Östlings bokförlag Symposion)
- Klaus Misgeld; Villy Bergström; Klas Åmark & Karl Molin –red ”Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år” (Tiden)
- Rune Nordin: ”Den svenska arbetarrörelsen. Idé, organisation och historia i sammandrag” (Tiden)
- Birger Norman: ”Ådalen 31: en berättelse” (Murbruk förlag)
- Olle Nyman: ”Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933” (Almqvist & Wicksell)
- Lars Olsson: ”Då barn var lönsamma: om arbetsdelning, barnarbete och teknologisk förändring i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet” (Tiden)
- Bo Rothstein: ”Den socialdemokratiska staten. Reformerna inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik” (Arkiv)
- Olof Ruin: ”I välfärdsstatens tjänst” (Tiden)
- Berndt Schiller: ”Storstrejken 1909: förhistoria och orsaker” (Elander)
- Lennart Schön: ”En modern svensk ekonomisk historia : tillväxt och omvandling under två sekel” (Studentlitteratur)
- Socialistisk Debatt: ”Från Palm till Palme. Den svenska socialdemokratins program 1882–1960” (Rabén & Sjögren)
- Herbert Tingsten ”Den svenska socialdemokratins idéutveckling (I–II)” (Bonniers)
- Vår enighets fana – ett sekel fackliga fanor (LO och Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek)
- Ingemar Wörlund: ”Kampen om det ideologiska rummet. En studie av variationer i SAP:s regionala väljarstöd 1921–1940 mot bakgrund av partiorganisationsaktivitet och lokal organisationsmiljö” (Umeå universitet)

Länkar

Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek (ARAB)

<http://www.arbark.se/>

Arkivet ger också ut tidskriften ”Arbetarhistoria” med olika historiska artiklar.

<http://www.arbetarhistoria.se/>

Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap (AKS)

http://arbetarkultur.se/?page_id=13

AKS ordnar seminarier, resor, ger ut böcker och har vandringar i arbetarrörelsens fotspår sommardag i Stockholm

Arbetets museum i Norrköping

<http://www.arbetetsmuseum.se/>

Arkiv förlag

<http://www.arkiv.nu/Start/tabid/71/List/1/Default.aspx>

Ger utöver böcker ut Tidskriften Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia: Centrum för arbetarhistoria (Cfa) <http://www.arbetarhistoria.org/>

Cfa är en centrubildning bestående av Lunds universitet genom historiska institutionen, Arbetarrörelsens Arkiv i Landskrona samt den ideella föreningen Cfa.

Göteborgs universitetsbibliotek

Föregångskvinnor och pionjärer

<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbetel/biografier/>

Skönlitteratur och poesi

• Lars Ahlin: ”Tåbb med manifestet” (Bonniers)

• Susanna Alakoski: ”Svinalängorna” (Bonniers)

• Ove Allansson: ”Ombordarna” (Författarförlaget)

• Bernt-Olov Andersson: ”Agitatorerna” (Ordfront)

• Mary Andersson: ”Maria och Amalthea” (Carlssons)

• Mats Berggren: ”Orent ackord” (Rabén & Sjögren)

• Håkan Boström: ”Första striden” (Tiden)

• Håkan Boström: ”Drakens år” (Rabén & Sjögren)

• Alexandra Coelho Ahndoril: ”Mäster” om August Palm (Bonniers)

• Fredrik Ekelund: ”Stuv Malmö, kom!” (Bonniers)

• Fredrik Ekelund: ”m/s Tiden” (Bonniers)

• Maja Elelöf: ”Rapport från en skurhink” (Norstedts)

• Svante Foerster ”Klasskämpen” (Rabén&Sjögren)

- Per-Olov Enquist: *"Musikanternas uttåg"* (Norstedts)
- David Ericsson: *"Taxfree"* (Ordfront)
- Kjell Eriksson: *"Att skjuta hästar"* (Ordfront)
- Jan Fogelbäck: *"Körjournal"* (Oktoberförlaget)
- Per-Anders Fogelström: Stad-serie om Stockholm som inleds med *"Mina drömmars stad"* (Norstedt)
- Maria Hamberg: *"Drömfabriken"* (Ordfront)
- Elsie Johansson: *"Berättelsen om Nancy"* (trilogi)
- Lena Kallenberg: *"Apelsinflickan"* (Tiden)
- Torgny Karnstedt: *"Slamfarmen"* (Prisma)
- Sara Lidman: *"Gruva"* (Bonniers)
- Ivar Lo Johanssons självbiografiska svit som inleds med *"Analfabeten"*
- Kjell Johansson: *"Huset vid flon"* (Norstedt)
- Elin Lindqvist: *"Facklan"* (Piratförlaget)
- Hans Lagerberg: *"Saknar bildning – en krönika om hundra års bildningskamp"* (Barrikaden)
- Torgny Lindgren: *"Övriga frågor"* (Litteraturfrämjandet)
- Kristian Lundberg: *"Yarden"* (Symposion)
- Moa Martinssons självbiografiska trilogi som inleds med *"Mor gifter sig"* (Natur & Kultur)
- Vilhelm Moberg *"Soldat med brutet gevär"* (Bonniers)
- Vibeke Olsson: *"Sågverksungen"*, *"Bricken på Svartvik"*, *"Sågspån och eld"*, *"Amerikauret"*, *"Glödens färger"* (Libris)
- Bunny Ragnerstam: Fyrabandsverk om arbetarrörelsens framväxt i Kristianstad som inleds med *"Innan dagen gryr"* (Gidlunds)
- Olle Sahlström: *"Don Emilios badkar"* (Atlas)
- Kurt Salomonsson: *"Mannen utanför; Sveket; Skiljevägen: tre romaner om folkhemmet"* (Norstedts)
- Maria Sandel: *"Droppar i folkhavet"* (Murbruks förlag)
- Stig Sjödin: *"Sotfragment"* (Lindelöws förlag)
- Olle Svenning: *"Inte bli som vi"* (Tiden)
- Ragnar Thoursie: *"En öppen stad, ej en befäst stad, bygger vi gemensamt"* (Ellerströms)
- Aino Trosell: *"Hjärtstocken"* (Oktober)
- Hertha Wirén: *"En bit bröd med Anna"*
- Jenny Wrangborg: *"Kallskänken"* (Kata förlag)

För barn och ungdomar

- Sven Wernströms Träl-serie (Gidlunds)

OBS! Ovanstående utgör bara ett urval och det finns betydligt fler arbetarförfattare/poeter och då inte minst från äldre tider. Se även bland LO:s Ivar LO-pristagare.

Några Filmer/TV-serier

- Bertolucci's *"1900"*
- Bille Augusts: *"Pelle Erövraren"*
- Gustaf Edgrens *"Karl Fredrik regerar"*
- *Fyra dagar som skakade Sverige: Midsommarkrisen 1941* dramadokumentär på SVT Öppet Arkiv
- Gunnar Hagners *"Soldat med brutet gevär"* (TV-serie efter Vilhelm Mobergs roman)
- Keve Hjelm's *"God natt, jord"* (TV-serie baserad Ivar Lo-Johanssons roman)
- Maud Nycanders och Kristina Lindströms *"Palme"* (dokumentärfilm)
- Pernilla Oljelunds *"Fröken Frimans krig"* (TV-serie)
- Gabriela Pichlers *"Äta, sova, dö"*
- Ingvar Skogsbergs *"Mina drömmars stad"* (baserad på Fogelströms roman)
- Åke Sandgrens *"Kådisbellan"*
- Skattefrie Andersson (valfilm)
- Jan Troells *"Maria Larssons oändliga ögonblick"*
- Bo Widerbergs *"Kvarteret Korpen"*
- Bo Widerbergs *"Ådalen 31"*
- Bo Widerbergs *"Joe Hill"*
- Partiets valfilmer 1934–1994 hittas på www.filmarkivet.se

**Du hittar alla våra studiematerial på:
socialdemokraterna.abf.se**

